

СОЁЛЫН ӨВИЙН

МЭДЭЭ, МЭДЭЭЛЭЛ

CULTURAL HERITAGE NEWS AND INFORMATION

СЭТГҮҮЛИЙГ ҮҮСГЭН БАЙГУУЛАГЧ:

Г.Энхбат Соёлын өвийн төвийн захирал

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨЛ:

Г.Энхбат Соёлын өвийн төвийн захирал
 З.Оюунбилэг З.Оюунбилэг. БСШУЯ-ны музей, түүх, соёлын өв хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, Доктор
 Х.Цогтбаатар ШУА-ийн харьяа Палеонтологийн төвийн лабораторийн эрхлэгч, Доктор
 А.Цэдмаа Театрын музейн захирал, Олон улсын музейн зөвлөлийн
 Монголын үндэсний хорооны тэргүүн
 Н.Жавзмаа Байгалийн түүхийн музейн Эрдэм шинжилгээ, арга зүй, сан хөмрөг хариуцсан тасгийн эрхлэгч

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨХ:

Г.Гонгоржав Монгол улсын соёлын гавьяат зүтгэлтэн, соёл судлаач
 А.Батчулуун Урлаг судлалын ухааны шинжлэх ухааны доктор, профессор

МАРКЕТИНГИЙН АЛБА:

С.Юндэнбат Соёлын өвийн төвийн Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн дарга
 С.Чинзориг Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн дарга
 А.Нарантуяа Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн дарга
 Б.Даваацэрэн Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн
 Ш.Энхтуяа Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн
 Ц.Цолмон Соёлын өвийн төвийн гадаад харилцааны мэргэжилтэн

ХЭВЛЭЛИЙН АЛБА:

Б.Алтансүх Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн програмист

АГУУЛГА

1. ӨМНӨТГӨЛ

Мэндчилгээ	4
Г.Энхбат. Соёлын өвийн төвийн захирал	

2. ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Биет соёлын өвийн хамгаалал	5
Д.Нарантуяа. Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн дарга	
Биет бус соёлын өвийн хамгаалал	6
С.Юндэнбат. Соёлын төвийн Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн дарга	
Монгол Улсын биет бус соёлын өвийн төлөөллийн үндэсний бүртгэл	8
Монгол Улсын яаралтай хамгаалах шаардлагатай биет бус соёлын өвийн үндэсний бүртгэл	9
Соёлын өвийн хамгаалал, сэргээн засварлалт	10
М.Дэжид. Соёлын өвийн төвийн сан хөмрөгийн эрхлэгч	
Дорнод Монголын түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг тоолж бүртгэсэн тухай.....	11
Б.Даваацэрэн. Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн	
Монголын Үндэсний Музейн хээрийн судалгаа	12
Ж.Баярсайхан. Монголын Үндэсний музейн Судалгаа шинжилгээ, үзүүлэлт зохион байгуулалтын албаны дарга	
Ц.Одбаатар. Монголын Үндэсний музейн Эрдэм шинжилгээний ажилтан	
Байгалийн түүхийн музейн хайгуул судалгаа	14
Н.Жавзмаа. Байгалийн түүхийн музейн Эрдэм шинжилгээ, арга зүй, сан хөмрөгийн тасгийн эрхлэгч	
МУИС-ийн Археологи-антропологи-тэнхим	15
Д.Түмэн. МУИС-ийн Археологи-Антропологи-тэнхимийн эрхлэгч, ШУ-ны доктор, Профессор	
Улаанбаатарын Их сургуулийн Нийгмийн ухааны факультетын археологийн тэнхимийн хээрийн судалгааны ажлын тойм	18
Э.Мижиддорж. УБ-ын ИС-ийн Археологийн тэнхимийн багш	

3. МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

Монгол орны түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын бүртгэл, мэдээллийн өнөөгийн байдал, цаашдын зорилт	19
Г.Энхбат. Соёлын өвийн төвийн захирал	
Дурсгал газруудыг баримтжуулах ICOMOS-ийн зарчим	24
Соёлын өв ба мэдээллийн технолог	26
Б.Алтансүх. Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн програмист	

4. ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Эртний дурсгалт барилгын хэмжилт судалгаа, сэргээн засварлах зураг боловсруулах сургалт	28
З.Оюунбилэг. БСШУЯ-ны музей, түүх, соёлын өв хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, Доктор	
Балданбэрээвэн хийдийн сэргээн засварлалт	29
Л.Энх-Уяа. “Сүлд-Уул” ХХК-ний ерөнхий захирал	
“Шороон бумбагар”-ын бунхант булшнаас гарсан олдворын сэргээн засварлалт	31
Д.Нямдорж. Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн сэргээн засварлагч	
Зээгт наамлын гэмтэл, сэргээн засварлалт	32
Б.Мягмарсүрэн. Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн сэргээн засварлагч	
Модоор бүтээсэн соёлын өвийг хамгаалах сургалтанд оролцсон тухай	33
О.Оюунчимэг. Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн сэргээн засварлагч	
“Уран барилгын дурсгалын өнгө будгийн судалгаа” сургалт	35
С.Чинзориг. Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн дарга	

5. МЭДЭЭЛЭЛ

Үл хөдлөх соёлын өв-палеонтологийн дурсгалт газрын өнөөгийн байдал	37
Х.Цогтбаатар. ШУА-ийн харьяа Палеонтологийн төвийн лабораторийн эрхлэгч, Доктор	
Эх дурсгалыг музейд хадгалахын ач холбогдол	43
Д.Цэдмаа. Театрын музейн захирал, Олон улсын музейн зөвлөлийн Монголын үндэсний хорооны тэргүүн	
Америкт зохиогдож буй үзэсгэлэн, Америк музейн талаар	45
Ш.Энхтуяа. Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн	
ЮНЕСКО-гийн яаралтай хамгаалах шаардлагатай соёлын биет бус өвийн жагсаалтанд бүртгэгдсэн монголын соёлын өв	48
У.Сайнбаяр. Соёлын өвийн төвийн Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн	
Монголын баруун бүс нутгийн язгуур соёлын өвийг тээгчид	49
А.Дүүрэнжаргал. ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний комиссын "Хүн-Амьд эрдэнэ" хөтөлбөрийн ажилтан	
Гэгээн Савагийн сүм	51
Г.Гантуяа. Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн сэргээн засварлагч	
Өвөрхангай аймгийн үл хөдлөх дурсгалын хадгалалт хамгаалалт, тулгамдсан асуудал	52
Л.Пүрэвлхам. Өвөрхангай аймгийн Боловсрол, соёлын газрын мэргэжилтэн	
Улаанбаатар хот орчимын үл хөдлөх дурсгалын хадгалалт хамгаалалтыг шалгав	55
Ч.Дариймаа. Нийслэлийн Мэргэжлийн хяналтын газрын Соёлын хяналтын улсын байцаагч	
6. АНГЛИ ХУРААНГУЙ	56
Ц.Цолмон. Соёлын өвийн төвийн гадаад харилцааны мэргэжилтэн	

МЭНДЧИЛГЭЭ

Эрхэм уншигч таны амрыг эрье!

Та бүхэнд сэтгүүлийнхээ гурав дахь дугаарыг хүргэж байгаадаа баяртай байна.

Бид сэтгүүлийнхээ эхний хоёр дугаарыг гаргаж, аймгуудын Боловсрол соёлын газар, музейгээр дамжуулан бүх сумдуудад үнэ төлбөргүй тараасан билээ.

Манай сэтгүүлийг соёлын өвийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллага, хувь хүн, эрдэмтэн, судлаачид ихээхэн таашаан хүлээн авч, урам хайрлаж байгаад бид талархаж байна.

Манай сэтгүүл энэ дугаараасаа эхлээд “Соёлын өвийн мэдээ, мэдээлэл” нэртэй болж албан ёсоор улсын бүртгэлд бүртгэгдлээ.

Энэ дугаарт соёлын өвийг бүртгэн баримтжуулах үйл ажиллагаа, түүх, соёлын дурсгалын өнөөгийн байдал, тулгамдсан асуудлууд зэрэг асуудал дэвшүүлсэн нийтлэл, музейн үйл ажиллагааны туршлага, хадгалалт хамгаалалтын олон улсын зарчим, дэлхийн соёлын өвд батлагдсан монголын соёлын биет бус өвийн талаарх мэдээллээс гадна соёлын өвийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллага, эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, их дээд сургуулийн үйл ажиллагааны багц мэдээ, түүх, соёлын дурсгалыг сэргээн засварлах чиглэлээр явуулсан гадаад, дотоодын сургалт зэргийг багтаалаа.

Та бүхэн сэтгүүлийн талаарх санал сэтгэгдэлээ бидэнтэй хуваалцаж, хамтран ажиллана гэдэгт итгэж байна.

МОНГОЛЫН СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАДГАЛАХ, ХАМГААЛАХ, СУДЛАХ
СУРТАЛЧЛАХ ТАНЫ АРИУН ҮЙЛСЭД ӨНДӨР АМЖИЛТ ХҮСЬЕ!

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨЛ

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Д.Нарантуяа

Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн дарга

БИЕТ СОЁЛЫН ӨВИЙН ХАМГААЛАЛ

Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтэс нь улсын хэмжээнд биет соёлын өвийн дурсгал болох түүх, соёлын хөдлөх болон үл хөдлөх дурсгалт зүйлийн бүртгэл-мэдээллийн сан бүрдүүлэх, тэдгээрийг уг санд бүртгэх ажлыг зохион байгуулах, үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй “Үндэсний соёлын өвийн мэдээллийг тоон системд оруулан хадгалах хөтөлбөр”-ийн хүрээнд улс, аймгийн 32 музей, Монголын үндэсний номын сан, ШУА-ийн Археологийн хүрээлэн, Палеонтологийн хүрээлэн, Гандантэгчилэн хийд зэрэг газарт хадгалагдаж байгаа түүх, соёлын хөдлөх дурсгалт зүйлс болох үзмэр, эд өлгийн зүйлсийг компьютерийн “RCH” бүртгэлийн програмын дагуу бүртгэн баримтжуулж, цахим хэлбэрийн мэдээллийн сан бүрдүүлэн ажиллаж байна.

2009 онд дээрх 36 байгууллагаас нийт 15052 үзмэрийн бүртгэлийг УНБМСанд цахим хэлбэрээр хүлээн авсан. Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хангаж, музейн үзмэрийг бүртгэх ажлыг эрчимжүүлэхэд Соёлын өвийн улсын нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн сангаас графикайн дагуу улс, аймгийн музейгээс ирүүлэх үзмэрийн бүртгэлийг улирал бүр интернет сүлжээгээр хүлээн авч, заавар зөвлөмж өгөх, бүрдүүлэлтийг хангуулах талаар арга хэмжээ авч ажиллалаа.

Дээрх хөтөлбөрт хамрагдсан байгууллагууд үзмэрийг бүртгэн, баримтжуулалтанд шаардагдах

хүний нөөц, бүртгэлийн програм, техник хэрэгслээр хангагдсан боловч байгууллагынхаа бүртгэл-мэдээллийн санг бүрдүүлэх, улсын нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн санд бүртгэл, мэдээллээ тогтмол ирүүлэх талаар дор бүрчлэн анхаарч ажиллах хэрэгтэй байна.

2009 онд улс, аймгийн музейн сан хөмрөгийн улсын тооллогын дүнгийн мөрөөр авч хэрэгжүүлж буй зарим ажлыг холбогдох газруудтай хамтран хийлээ.

“Улс, аймгийн музейн сан хөмрөгийн улсын тооллогын дүнгийн мөрөөр авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө” (2009-2013)-нд заасны дагуу музейгээс сүм хийдэд шилжүүлсэн үзмэрийг газар дээр нь үзэж дүгнэлт гаргуулах ажлыг БСШУЯам, холбогдох газруудтай хамтран гүйцэтгэж, Эрдэнэ-зуу музей, Архангай, Дундговь, Сэлэнгэ, Булган, Хөвсгөл аймгийн музей, Богд хааны ордон музейн сан хөмрөгөөс Бат-Эрдэнэзуу, Төвхөн, Буяндэлгэрүүлэх, Дашгэмпилэн, Ганданравжаалин, Дашчойлин хийд зэрэг 10 сүм хийдэд гэрээгээр эзэмшүүлж байгаа үзмэрийг биечлэн үзэж, шаардагдах арга хэмжээ авсан.

Сүм хийдэд ашиглагдаж байсан нийт 3598 үзмэрээс 404 үзмэр үрэгдсэн болохыг тогтоож, 1195 үзмэрийг музейн сан хөмрөгт эргүүлэн авах, (үүний 373 үзмэрийг гэрээгээр үлдээсэн), 1999 үзмэрийг сүм хийдэд бүрэн шилжүүлэхээр шийдвэрлэв.

Түүнчлэн улс, аймгийн музейн сан хөмрөгийн улсын тооллогын үеэр музейн сан хөмрөгөөс хасах, шилжүүлэхээр шийдвэрлэсэн музейд нэг төрлийн хэт олон ширхэгтэй байгаа, тухайн музейн үзмэр цуглуулгын бодлогод нийцэхгүй, түүнчлэн гэмтэлтэй,

муудсан үзмэрүүдээр “Үзмэр шилжүүлэх үзэсгэлэн”-г 2009 оны 4 дүгээр сарын 30-наас 5 дугаар сарын 4-ний өдрүүдэд Монголын Үндэсний музейтэй хамтран зохион байгууллаа.

Үзэсгэлэнд 16 музейн 9575 үзмэр оролцсоноос 26 музей, 11 сүм хийд, Соёлын өвийн төв, Улсын эрдмийн театр, Монгол кино нэгтгэл, Урчуудын эвлэлийн хороо зэрэг газруудад нийт 5420 үзмэр, эд өлгийн зүйлсийг шилжүүлсэн байна.

Монгол Улсын Сангийн сайд, Боловсрол, Соёл, Шинжлэх ухааны сайд, Мэргэжлийн хяналтын асуудал эрхэлсэн сайдын 2006 оны 09-р сарын 27-ны өдрийн 299/324/111 тоот хамтарсан тушаалаар батлагдсан “Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалт зүйл болох булш, хиргисүүр, хадны зураг, бичээс, хөшөө чулуу, сүм хийд, түүний үлдэгдэл, эртний хотын туурь, түүхт овоо суврага зэргийг бүртгэн тоолох” ажлыг 2009 онд зүүн бүсийн Дорнод, Дорноговь, Говьсүмбэр аймгийн нутаг дэвсгэрийг хамруулан хийж гүйцэтгэлээ.

Энэхүү түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалт зүйлсийг бүртгэн баримтжуулж, тоолоход Дорнод аймгийн 161, Дорноговь аймгийн 203, Говьсүмбэр аймгийн 17 булш хиргисүүр, хадны зураг, бичиг, эртний хот, туурь, сүм хийдийн туурь, хөшөө дурсгал, чулуун зэвсгийн үеийн болон палеонтологийн дурсгалт газрууд хамрагдсан байна.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дэх түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэн тоолох, мэдээллийн сан бүрдүүлэх ажил нь 2008-2015 он хүртэл үргэлжлэнэ. 2008-2009 онд Хэнтий, Сүхбаатар, Дорнод, Дорноговь, Говьсүмбэр

зэрэг зүүн бүсийн аймгууд хамрагдсан бөгөөд цаашид төвийн болон баруун бүсийн аймгуудын түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэх, тоолох ажил үргэлжлүүлэн хийгдэнэ.

Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуульд заасны дагуу 2006-2008 онд Засгийн газрын тогтоолоор түүх, соёлын хосгүй үнэт дурсгалд шинээр нэмэгдэж батлагдсан Данзанравжаагийн музейн 7 ширхэгүзмэр, Өвөрхангай аймгийн Шанхын Баруун хүрээ хийдийн 15 үзмэрт олгох гэрчилгээ олгов. Тухайн үеэр гадаадад үзэсгэлэнд оролцож байсан, гэрэл зургийг авч чадаагүй шалтгаанаар гэрчилгээ нь олгогдоогүй байсан Монголын үндэсний музей, Богд хааны ордон музей, Дүрслэх урлагийн музей, Үндэсний номын сан, Өвөрхангай аймгийн Төвхөн хийд, Шанхын

Баруун хүрээ хийд зэрэг газруудад хадгалагдаж буй 33 үзмэрийн гэрэл зургийг авч, нийт 55 түүх, соёлын хосгүй үнэт дурсгалд гэрчилгээ олгоод байна.

Тус хэлтсийн мэргэжилтэнүүд 2009 оны 6 дугаар сарын 24-нөөс 7 дугаар сарын 01-нд Японы Киото хотын Дошиша Их сургуулийн багтай хамтран монголын түүх, соёлын дурсгалыг 3 хөдөлгөөнт хэмжээс бүхий дижитал гэрэл зургаар баримтжуулахад хамтран ажилласан. Судалгааны баг монголын түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг баримтжуулахад ямар тоног төхөөрөмж хэрэглэж болох талаар судалгаа хийж, Чойжин ламын сүм музейн үзмэр “Занабазар” шавар бүтэн баримал, Гачууртын хадны зураг, Тоньюкукийн дурсгалт гэрэлт хөшөө зэрэг гурван төрлийн дурсгалын

хөдөлгөөнт баримтжуулалтын туршилтыг хийж гүйцэтгэсэн. Дошиша их сургуультай хамтарсан соёлын өвийг 3 хэмжээст дижитал гэрэл зургаар баримтжуулах ажил 2010 онд үргэлжлүүлэн хийгдэнэ.

Монголын ЮНЕСКО-гийн хорооноос 2008 оноос эхлэн хэрэгжүүлж байгаа “Цаасан баримтат өвийг хадгалж хамгаалах, сэргээн засварлах” төсөлд тус төв нь Үндэсний номын сан, Үндэсний архивын газар, Гандантэгчинлэн хийд, ШУА-ийн Хэл шинжлэлийн хүрээлэн зэрэг байгууллагуудтай хамтран оролцож байгаа билээ.

2009 онд төслийн эхний шатны ажил болох монгол оронд цаас үйлдвэрлэж байсан түүхэн уламжлал, цаасан баримтат өвийн хадгалалт хамгаалалтын талаарх судалгааны ажлыг дээрх газруудтай хамтран хийж гүйцэтгээд байна.

С.Юндэнбат

Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн дарга

БИЕТ БУС СОЁЛЫН ӨВИЙН ХАМГААЛАЛ

Соёлын өвийн төвийн Биет бус өвийг хамгаалах хэлтэс нь тус төвийн бүтэц бүрэлдэхүүний өөрчлөлтийн дагуу 2009 оны 5 дугаар сараас шинээр байгуулагдан ажиллаж байгаа бөгөөд энэ хугацаанд соёлын биет бус өвийн (СББӨ) бүртгэл мэдээллийн улсын нэгдсэн сүлжээг бий болгох, СББӨ-ийн улсын нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн сан байгуулж, бичмэл болон дуу, дүрс бичлэг, гэрэл зургаар баримтжуулсан бүртгэл мэдээллийг төрөлжүүлэн архивлах, цаашид уг өвийг хамгаалах, судлан сурталчлах, хойч үед уламжлан өвлүүлэхэд чиглэсэн дараах үйл үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж ажиллав. Үүнд:

Соёлын биет бус өв, түүнийг тээгчийн бүртгэлийн маягт, “Соёлын биет бус өв түүнийг тээгчийг тогтоох үндэсний болон аймаг нийслэлийн салбар зөвлөлийн дүрэм”, “Соёлын биет бус өв, түүнийг өвлөн тээгчийг

тогтоох, бүртгэх журам” зэрэг өдөр тутмын үйл ажиллаанд мөрдөгдөх маягт, дүрэм, журмын төслийг боловсруулав.

Соёлын биет бус өвийг хамгаалах ЮНЕСКО-гийн конвенцийн заалтын дагуу “Хүн төрөлхтний болон Үндэсний төлөөллийн бүртгэлд орох биет бус өвийн жагсаалт”, “Яаралтай хамгаалах шаардлагатай биет бус өвийн жагсаалт”-ыг төлөвлөн Соёл урлагийн бодлогын газарт оруулж, БСШУ-ны сайдаар батлуулаа. Цаашид эдгээр өвийг хамгаалах урт хугацааны хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх зорилт тавин ажиллаж байна.

ЮНЕСКО-гийн МҮК, “Хүннү цуурын холбоо”-той хамтран Монгол цуур хөгжмийн уламжлалт урлагийг “Яаралтай хамгаалах шаардлагатай биет бус өв”-ийн дэлхийн жагсаалтад оруулахаар нэр дэвшүүлж, холбогдох

тодорхойлолт, гэрэл зураг, аудио, видео, хэрэглэгдэхүүнийг бэлтгэн ЮНЕСКО-д илгээснээр 2009 оны 10 дугаар сард монгол цуур хөгжим уг жагсаалтад албан ёсоор бүртгэгдлээ.

“Яаралтай хамгаалах шаардлагатай биет бус өв”-ийн дэлхийн жагсаалтад нэр дэвшүүлэх хэрэглэгдэхүүн болгож, “Монгол цуур”, “Монгол тууль” баримтат кино (англи, монгол хэлээр), “Уул усны цуурай” аудио CD бүтээв.

2009 оны сүүлийн хагаст Хэнтий, Дорнод, Төв, Дорноговь, Говьсүмбэр, Өвөрхангай, Архангай, Сэлэнгэ, Орхон аймагт соёлын биет бус өвийн түүвэр судалгаа

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

хийж, аман билгийн төрлөөр 38, уламжлалт зан үйлийн чиглэлээр 6, ардын гар урлалын төрлөөр 10, нийт 54 өв тээгч авьяастныг сурвалжлан судлаж, ур чадвар, урын санг дуу, дүрс бичлэгээр баримтжуулаа.

БСШУЯ, "Хөөмийн холбоо"-той хамтран "Монгол хөөмий" олон улсын Симпозиум- Их наадмыг (2009.5.08-10) Улаанбаатар хотноо зохиов. Уг наадамд 10 орны 130 хөөмийч, эрдэмтэн судлаач оролцсон болно.

Монголын шашин, соёлын нэрт зүтгэлтэн, соён гэгээрүүлэгч, Ламын гэгээн Лувсанданзанжанцаны түмэн өлзий гийсний 370 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний бага хурал, "Ламын гэгээн Лувсанданзанжанцаны эрдэм ухааны өв" сэдэвт үзэсгэлэнг (2009.IV.15) Улаанбаатар хот дахь Баянхонгор аймгийн нутгийн зөвлөл, Үндэсний музейтэй хамтран зохион байгуулж, эрдэм шинжилгээний илтгэлүүдийн эмхтгэл, ламын гэгээнтний намтар, цадиг, буман зарлигийн цуврал ном хэвлүүлэв.

"Монголын биет бус соёлын өвийг хамгаалж дэмжих асуудалд" сэдэвт симпозиум, "Хүн-амьд эрдэнэ системийг хэрэгжүүлэх арга зам" сэдэвт семинарыг (2009.9.07-10, Улаанбаатар) БСШУЯ, ЮНЕСКО-гийн МҮК, Солонгосын "Ази номхон далайн биет бус соёлын өвийн төв"-тэй хамтран зохион байгуулаа. Энэ арга хэмжээнд төв, хөдөөгөөс 60 гаруй төлөөлөгч, ардын авьяастан, уран дархан, уламжлалт технологийг

эзэмшсэн ур чадвартнууд, судлаачид, төрийн болон төрийн бус байгууллагын ажилтнуудын төлөөлөл оролцов.

Соёл урлагийн хороо, Өвөрхангай аймгийн ЗДТГ-тай хамтран зохион байгуулсан "Сайн ноён хан аймгийн уртын дууны наадам"-ын (2009.X.07-09, Арвайхээр) үйл ажиллагааг дуу, дүрс бичлэгээр баримтжуулж, Архангай, Баянхонгор, Булган, Орхон, Өвөрхангай аймгаас шалгаран оролцсон уртын дуучид, хуурчид, ардын авьяастнуудын дунд "Уртын дууны уламжлалт өвийг хамгаалах арга зам" сэдвээр ярилцлага зохион байгуулав.

ЮНЕСКО, МҮК-оос санаачлан зохион байгуулсан "Биологийн болон соёлын төрөл зүйлийг хамгаалахад тахилгат газар нутгийн ач холбогдол" сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурал (2009.10.26. Улаанбаатар), "Монгол дахь Дэлхийн өвийн боловсрол, ба тогтвортой хөгжил" сургалт семинарт (2009.10.18-21. Хархорин) тус хэлтсийн ажилтнууд оролцож, биет бус соёлын өвийн чиглэлээр илтгэл тавьж, хичээл заалаа.

Япон улс дахь ЮНЕСКО-гийн Ази-Номхон далайн Соёлын төв (ACCU) зохион байгуулсан Биет бус өвийг хамгаалах 3 дугаар сургалт семинарт (2009.07.15-22, Киото, Нара, Осака) тус хэлтсийн ажилтан Ж.Насанжаргал, У.Сайнбаяр нар оролцов. Уг сургалт семинарт Ази номхон далайн 22 орны төлөөлөгчид оролцож, СББӨ-ийг хэрхэн

хамгаалж, бүртгэн баримтжуулж буй арга туршлагаа хуваалцаж, уг ажлын ижил төстэй болон ялгаатай тал, тохиолдож буй бэрхшээл, шийдвэрлэх арга зам, шалгуурын асуудлаар санал бодлоо солилцсоны дээр Япон улс ББСӨ-ийг хамгаалах талаар хуримтлуулсан туршлагаа танилцуулж, сургалт дадлага зохион байгуулсан юм.

БОЛОВСРОЛ, СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ САЙДЫН ТУШААЛ

2009. VII. 08

Дугаар 293

Улаанбаатар хот

Бүртгэл батлах тухай

Нэгдсэн Үндэстний Боловсрол, Шинжлэх ухаан, Соёлын Байгууллага (ЮНЕСКО)-ын Ерөнхий бага хурлын 32 дугаар чуулганаар 2003 оны 10 дугаар сарын 17-ны өдөр баталсан "Соёлын биет бус өвийг хамгаалах тухай" Конвенцийн 12, 17 дугаар зүйл, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайд бөгөөд ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний Комиссын даргын баталсан "Биет бус соёлын өвийг хамгаалах тухай" ЮНЕСКО-гийн конвенцийг хэрэгжүүлэх 2009 оны төлөвлөгөөг тус тус үндэслэн ТУШААХ нь:

1. Монгол Улсын биет бус соёлын өвийн Төлөөллийн Үндэсний Бүртгэлийг нэгдүгээр, Монгол Улсын Яаралтай хамгаалах шаардлагатай соёлын биет бус өвийн Үндэсний Бүртгэлийг хоёрдугаар хавсралтаар тус тус баталсугай.

2. Биет бус соёлын өвийн төрөл зүйлийн бүртгэлүүдийг ЮНЕСКО-д хүргүүлэх, хэвлүүлэн сурталчлах, шаардлагатай үед нэмэлт, өөрчлөлт оруулан шинэчлэх арга хэмжээ авч ажиллахыг Соёл, урлагийн бодлогын газар /Г.Эрдэнэбат/, ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний Комисс /Н.Уртнасан/, Соёлын өвийн төв /Г.Энхбат/-д даалгасугай.

3. Биет бус соёлын өвийн төрөл, зүйлийн улсын бүртгэл, мэдээллийн санг журмын дагуу бүрдүүлж, ажиллахыг Соёлын өвийн төв /Г.Энхбат/-д үүрэг болгосугай.

САЙД

Ё. ОТГОНБАЯР

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын
2009 оны 7 дугаар сарын 8-ны өдрийн
293 дугаар тушаалын нэгдүгээр хавсралт

МОНГОЛ УЛСЫН БИЕТ БУС СОЁЛЫН ӨВИЙН ТӨЛӨӨЛЛИЙН ҮНДЭСНИЙ БҮРТГЭЛ

I. Эх хэл болон аман уламжлал, илэрхийллүүд

1. Монгол хэл	8. Зүйр цэцэн үг
2. Монгол үлгэр	9. Дом шившлэг
3. Домог яриа	10. Тууль
4. Ерөөл	11. Ертөнцийн гурав
5. Магтаал	12. Бэлэг дэмбэрлийн үг
6. Онъсого	13. Шог яриа
7. Таавар	14. Цацал мялаалгын үг

II. Ардын язгуур урлаг

1. Бүүвэйн дуу
2. Монгол ардын уртын дуу
3. Ардын богино дуу
4. Морин хуур хөгжмийн уламжлалт урлаг
5. Монгол хөөмэйн уламжлалт урлаг
6. Хурдан морины хүүхдийн гийнгоо
7. Уламжлалт исгэрэх урлаг
8. Дэмбээдэх ая дуу
9. Монгол уран нугаралт
10. Цамын уламжлалт бүжиг

III. Үндэсний уламжлалт зан үйл, ёслол, баяр наадам

1. Хүүхдийн угаалга хийх зан үйл
2. Хүүхдийн даахь үргээх зан үйл
3. Бэр буулгах зан үйл
4. Хуримлах зан үйл
5. Шинэ гэр барих зан үйл
6. Талийгаачийг оршуулах зан үйл
7. Мал хөнгөлөх зан үйл
8. Гүүний үрс гаргах зан үйл
9. Гүү барих зан үйл
10. Унага тавих зан үйл
11. Адуу тамгалах зан үйл
12. Мал сэтэрлэх зан үйл
13. Айраг исгэх зан үйл
14. Шагай тоглох наадам
15. Цагаан сарын шинийн нэгний баяр
16. Монгол баяр наадам
17. Бүргэдчидийн баяр
18. Тахилгат газар нутгийг тахих зан үйл
19. Монгол бөөгийн зан үйл

IV. Байгалийн болон сав ертөнцийн тухай мэдлэг, заншил, уламжлалт арга технологи

1. Ардын уламжлалт анагаах ухааны төрлүүд
2. Ардын уламжлалт малын эмгэг анагаах төрлүүд
3. Уламжлалт цаг тоолол, зурхайн ухаан
4. Байгаль, цаг агаар шинжихүйн уламжлалт мэдлэг
5. Онъсон тоглоомын уламжлалт төрлүүд

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

6. Байгаль хамгаалах уламжлалт арга, мэдлэг
7. Ардын сурган хүмүүжүүлэх ухааны арга, мэдлэг
8. Цагаан идээ бэлтгэх уламжлалт арга
9. Айраг сүү, цагаан идээ исгэх арга
10. Эсгий хийх уламжлалт арга
11. Арьс шир боловсруулах уламжлалт арга

V. Ардын уламжлалт гар урлал

1. Монголын уламжлалт хээ угалз
2. Монгол гэр хийх уламжлал
3. Уламжлалт эсгий урлал
4. Уламжлалт арьс, ширэн урлал
5. Монгол хувцасны урлал
6. Монгол гутлын урлал
7. Бөхийн зодог шуудаг хийх урлал
8. Нум сум хийх уламжлалт урлал
9. Мөнгөн аяга хийх урлал
10. Монгол эмээл хийх урлал
11. Монгол сийлбэрийн уламжлалт урлал
12. Уламжлалт уран хатгамал, оёдлын урлал
13. Уламжлалт нэхэх, сүлжих урлал
14. Монгол зургийн урлал
15. Зээгт наамлын уламжлалт урлал
16. Баримал, шуумалын уламжлалт урлал
17. Үндэсний хөгжмийн зэмсгийн уламжлалт урлал

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын
2009 оны 7 дугаар сарын 08-ны өдрийн
293 дугаар тушаалын хоёрдугаар хавсралт

ХОЁР. МОНГОЛ УЛСЫН ЯАРАЛТАЙ ХАМГААЛАХ ШААРДЛАГАТАЙ БИЕТ БУС СОЁЛЫН ӨВИЙН ҮНДЭСНИЙ БҮРТГЭЛ

1. Монгол тууль
2. Монгол цуур хөгжмийн уламжлалт урлаг
3. Төл авахуулах ая дуудлага, зан үйл
4. Монгол бий биелгээ, уламжлалт бүжгийн урлаг
5. Ган сийлбэрийн урлал
6. Ном бүтээх уламжлалт урлал
7. Монголын олон ястны хурим, найрын уламжлалт зан үйл (Боржигин найр, Баяд, Дөрвөд, Захчин, Казах, Урианхай, Буриад хурим)
8. Ардын хөгжмийн уламжлалт урын сан, хөгжимдөх арга барил (хуур, экилийн татлага, товшуурын аяз, домборын кюй, лимбэ, бишгүүрийн битүү амьсгаа*)

* Амьсгалын эрхтний дотоод орчлоор тасралтгүй үлээж эгшиглүүлэх ховор хосгүй арга барил

М.Дэжид

Соёлын өвийн төвийн сан хөмрөгийн эрхлэгч

СОЁЛЫН ӨВИЙН ХАМГААЛАЛ, СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

2009 онд бид Монголын Үндэсний музей, Уран зургийн галерей, Дүрслэх урлагийн музей, Монголын театрын музей, Богд хааны ордон музей, Өвөрхангай, Булган, Дорноговь, Хэнтий, Дархан-Уул, Хөвсгөл, Орхон аймгийн музейн сан хөмрөгт хадгалагдаж буй 166 үзмэр, бүтээлийг сэргээн засварлахаар төлөвлөснөө хийж гүйцэтгэсний дээр 2008 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдрийн үймээний үеэр утаа тортог болсон Уран зургийн галерейн 200 ширхэг уран зургийг цэвэрлэх ажлыг өөрийн нөөц бололцоондоо тулгуурлан хийлээ.

Энэ онд сэргээн засварласан үзмэр, бүтээлийг төрөлжүүлэн ангилвал уран зураг 213, баримал 6, сийлбэр 5, монгол зураг 46, угсаатны зүйн эдлэл 65, бурхан шашны холбогдолтой эд зүйл 18, археологийн олдвор хүрэл болон даавуун зөөлөн эдлэл 13 ширхэг болж байна.

Сэргээн засварласан түүх, соёлын дурсгал, үзмэр бүтээлүүдийн онцлогоос дурьдвал Хөвсгөл аймгийн музейн томоохон хэмжээний зэс хөөмөл, шармал Жанрайсэг бурхан, Хэнтий аймгийн музейн “Таравчимба” нагтан дэвсгэр дээр есөн эрдэнийн өнгөөр түвдээр бичсэн судар, зэс хөөмөл, шармал Ямандаг, Манзушир бурхад, гуулиар цутгаж, уйгаржин монголоор сийлж бичсэн Хэнтий аймгийн хошуудын тамга, Монголын үндэсний музейн археологийн олдвор болох “Нумын ясан наалтууд” зэрэг нь нилээд ажиллагаа, үр чадвар шаардсан бүтээлүүд байлаа.

Тус хэлтсийн чулуу сэргээн засварлах мэргэжилтнүүд Хэнтий аймгийн Рашаан хад, Сэрвэн хаалганы дурсгалт газарт хадны зураг, бичээс хамгаалах, бэхжүүлэх

талаар Японы судлаачидтай хамтран чулууны бүтэц, эвдрэл гэмтлийн оношлогоог хэрхэн хийх талаарх судалгаа хийлээ.

5, 7 дугаар сард “Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах, сэргээн засварлах хөтөлбөр”-ийн хүрээнд Хэнтий аймгийн Рашаан хад, Дорнод аймгийн Хэрлэн барс, Их бурхант, Архангай аймгийн Тайхар чулуу, Алтан сандал уул, Чулуутын гол, Булган аймгийн Шивээт улааны дурсгалын дэргэд нэг хэв загварын танилцуулга чулуун самбарыг байрлуулах

ажлыг хийв.

7 дугаар сард Төв аймгийн Заамар сумын нутаг “Бөмбөгөр дов” хэмээх газар Монгол-Буриадын хамтарсан археологийн малталтаар илэрсэн бунханта булшнаас гарсан олдворыг газар дээр нь болон төвийн лабораторт бэхжүүлэх, зарим олдворыг сэргээн засварлах ажлыг хийв.

Булган аймгийн Сайхан сумын нутагт орших Моюунчурын гэрэлт хөшөө нь эвдрэл гэмтлийн улмаас унаган газраа ил задгай байх бололцоогүй болсныг харгалзан оршин байгаа газраас нь татан авчирч хамгаалалтанд авахаар Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй “Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах, сэргээн засварлах” хөтөлбөрт тусгасан билээ. Уг ажлыг хэрэгжүүлэхээр манай ажлын хэсэг энэ оны 10 дугаар

сард тус суманд очсон боловч орон нутгийн удирдлагын зүгээс эсэргүүцэн, саад хийсний улмаас эл ажил түр хойшлогдоод байна.

Монголын урлагийн зөвлөлийн Соёлын өвийг хамгаалах хөтөлбөрийн хүрээнд музейн үзмэрийн баглаа боодлын чанарыг сайжруулах зорилгоор хөдөө орон нутгаас сэргээн засварлуулахаар ирсэн үзмэр бүтээлийг тээвэрлэн хүргэж ирэх, буцааж авч явахад тусгайлан хайрцаг сав бэлдэж үзмэрийн аюулгүй байдлыг хангаж ажиллаж байна. Энэ төслийн хүрээнд АНУ-аас баглаа боодол хийх зориулалтын материалыг хүлээн авч, нэгж үзмэр бүрт

тохируулсан хайрцаг, савыг тусгайлан хийж эхэлж байгаа нь зохих үр дүнд хүрч байгааг онцлон тэмдэглүүштэй.

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Б.Даваацэрэн

Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн

ДОРНОД МОНГОЛЫН ТҮҮХ, СОЁЛЫН ҮЛ ХӨДЛӨХ ДУРСГАЛЫГ ТООЛЖ БҮРТГЭСЭН ТУХАЙ

Соёлын өвийн төвөөс Монгол Улсын Засгийн газрын 2005 оны 244-р тогтоолоор батлагдсан “Үндэсний соёлын өвийн мэдээллийг тоон системд оруулан хадгалах хөтөлбөр”, Монгол улсын Сангийн сайд, Боловсрол, Соёл, Шинжлэх ухааны сайд, Мэргэжлийн хяналтын асуудал эрхлэсэн сайдын 2006 оны 299/324/111 тоот хамтарсан тушаалд хэрэгжүүлэхээр заасан түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалтай холбогдолтой ажлуудыг нэгтгэн хэрэгжүүлж эхлээд байгаа билээ. Бид энэ ажлын хүрээндээ 2008 онд Хэнтий, Сүхбаатар аймгийн нутагт хоёр удаа, 2009 онд Дорнод, Дорноговь, Говьсүмбэр аймагт мөн хоёр удаа хээрийн шинжилгээний баг зохион байгуулж, Дорнод Монголын түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын тодорхой хувийг тоолж, бүртгэн баримтжуулаад байна.

Хээрийн шинжилгээний баг Дорнод Монголын бүс нутагт ажиллахдаа дурсгал бүрийг бүртгэлийн маягтын дагуу бүртгэж тодорхойлох, гэрэл зураг, гар зураг, дүрс бичлэгээр баримтжуулах, сум орон нутгийн холбогдох хүмүүст мэргэжлийн тусалцаа үзүүлэх, дурсгалын хадгалалт хамгаалалтын байдалд үнэлгээ дүгнэлт өгөх, шаадлагатай тохиолдолд хяналт шалгалт хийх гэсэн үндсэн 5 чиглэлээр ажилласан болно. Энэ ажлын үр дүнд Хэнтий аймгийн 317, Сүхбаатар аймгийн 98, Дорнод аймгийн 161, Дорноговь аймгийн 203, Говьсүмбэр аймгийн 17 дурсгалт газрын мэдээллийг

26000 орчим гэрэл зураг, 16 орчим цагийн дүрс бичлэг, 150 гаруй гар зургаар баримтуулж, бүртгэл мэдээллийн хамт Улсын нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн сан /УНБМС/-д хадгаллаа. Дээрх таван аймгийн нутаг дахь нийт 804 дурсгалын 75 орчим хувь нь анх удаа цаасан болон цахим хэлбэрээр Соёлын өвийн УНБМС-д бүртгэгдсэн байна.

Хээрийн шинжилгээний баг нэр дурдсан дээрхи таван аймгийн нутагт ажиллахдаа тухайн сум орон нутгийн удирдлага болон Соёлын төвийн ажилчид, сумын байгаль орчны байцаагч, багийн засаг дарга нартай хамтран ажиллаж Соёлын өвийн бүртгэл-мэдээллийн сан бүрдүүлэх, дурсгалт зүйлсийг хадгалж хамгаалах, хяналт шалгалт хийх зэрэг чиглэлээр мэргэжил арга зүйн заавар зөвлөгөө өгч, дөрвөн аймгийн 13 сумын Орон нутаг судлах кабинетэд чулуун зэвсгийн дээж, сүм хийдийн холбогдолтой эд зүйл зэрэг 320 орчим нэгж ширхэг эд өлгийн зүйл хүлээлгэн өгч сан хөмрөгийг нь аривжууллаа.

Дээрхи таван аймгийн нутгаас урьд өмнө мэдэгдэж нийтэд мэдээлэгдээгүй, судалгаа эрдэм шинжилгээний ажлын хүрээнд хамрагдаж байгаагүй олон дурсгалыг шинээр нээн илрүүлж бүртгэлд хамрууллаа. Тухайлбал Хэнтий аймгийн Хэрлэн сумын Саригийн голын хөндийгөөс олдсон хоёрхүнчулуунхөшөө/одоо Хэнтий аймгийн музейн хашаанд бий/, Дорнод аймгийн Чулуунхороот сумын нутагт орших Хаалингийн хашлага чулуун дээрээ амьтдын сийлмэл зурагтай дөрвөлжин булш, Сүхбаатар аймгийн Эрдэнэцагаан сумын Жаргалантын ширээний

Хэнтий аймгийн Хэрлэн сумын Саригийн голын хөндийгөөс олдсон хүн чулуун хөшөө

хадны зураг, Зүүн Нүхтийн голын хүн чулуун хөшөөд, Дорноговь аймгийн Хатанбулаг сумын Баруун Бичигтын хадны зураг зэрэг түүх, соёл, шинжлэх ухааны өндөр

Сүхбаатар аймгийн Эрдэнэцагаан сумын нутаг дахь Жаргалантын ширээний хадны зургийн хэсэг

ач холбогдолтой дурсгалуудыг дурдаж болно.

Манай байгууллага энэхүү ажлын үр дүнд цугларсан мэдээллийг ард иргэдэд сурталчилах зорилгоор аймаг тус бүрээр гэрэл зургийн цомог хэвлүүлэн бүх аймаг, сумын номын сан, музей, эрдэм шинжилгээний байгууллага, их дээд сургуулиудад үнэ төлбөргүй хүргүүлж байгаа билээ.

Ирэх онд бид төлөвлөсний дагуу Сэлэнгэ, Дархан-Уул, Булган, Орхон, Өвөрхангай аймгийн нутагт ажиллана.

Ж.Баярсайхан

Монголын Үндэсний музейн Судалгаа шинжилгээ, үзүүлэг зохион байгуулалтын албаны дарга

Ц.Одбаатар

Монголын Үндэсний музейн эрдэм шинжилгээний ажилтан

МОНГОЛЫН ҮНДЭСНИЙ МУЗЕЙН ХЭЭРИЙН СУДАЛГАА

Буган чулуун хөшөө” төсөл: Монгол Америкийн хамтарсан “Буган чулуун хөшөө” эрдэм шинжилгээний төслийн археологийн хайгуул, малтлага, судалгааны ажил нь Монголын Үндэсний Музей /цааш МҮМ гэх/ болон АНУ-ын Смитсоны институтын Байгалийн түүхийн музейн Арктик судлалын төвтэй хамтран байгуулсан гэрээний үндсэн дээр 2003 оноос хойш өнөөг хүртэл тасралтгүй үргэлжилж байна.

Тус шинжилгээний ангийн зорилго нь Монголын буган чулуун хөшөөний соёлын он цаг, утга зүй, тархалт, онцлог ялгаа зэргийг гүнзгийрүүлэн судлахад оршино.

Энэ оны VI сарын эхнээс VII сарын эх хүртэл тус төслийн судалгааны баг Хөвсгөл аймгийн Жаргалант, Галт, Шинэ-Идэр, Цагаан нуур, Ренчинлхүмбэ, Арбулаг, Төмөрбулаг сумдын нутагт археологийн хайгуул, малтлага судалгаа хийж, цөөн хэдэн буган хөшөө шинээр илрүүлэн олсны сацуу олон сонирхолтой эх хэрэглэгдэхүүн цуглуулан судалж байна. Мөн өнгөрсөн жилүүдийн судалгааны үр дүнгээр ном хэвлүүлэхээр бэлтгэж байна.

Судалгааны багийн бүрэлдэхүүнд АНУ-ын Смитсоны

институтын Байгалийн түүхийн музейн Арктик судлалын төвийн захирал Вильям Фицью (William Fitzhugh) болон МҮМ-н СУЗБ-ын албаны дарга Ж.Баярсайхан, ШУА-ийн Түүхийн хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан Ц.Аюуш, АНУ-ын Зүүн Теннеси их сургуулийн судлаач доктор Ричард Кортум (Richard Kortum) болон

Монголын их дээд сургуулийн оюутнууд нар хамтран ажиллав.

Дөрвөлжингийн малтлага судалгаа: Монголын Үндэсний Музей, Нүүдлийн Соёл Иргэншлийг Судлах Олон Улсын Хүрээлэн болон БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Соёлын өв, Археологийн хүрээлэнгийн хамтарсан судалгааны анги 2005 оноос монгол улсын нутагт археологийн хайгуул, малтлага судалгаа явуулж байна. 2006 оноос Архангай аймгийн Хотонт сумын нутагт орших Дөрвөлжингүүд хэмээх дурсгалыг Монголд анх удаагаа малтан судалж, Уйгурын үеийн бунхант булш болохыг тогтоосон юм. Хайгуулаар 40 шахам Дөрвөлжинг илрүүлээд байна. Тус экспедици 2006 онд Өвөрхангалын амны 3-р Дөрвөлжин, 2006 – 2007 онд Хулхийн амны 1-р Дөрвөлжин, 2007 онд Хундын хоолойн 3-р Дөрвөлжин, 2008 онд Хундын хоолойн 5,6-р Дөрвөлжин зэрэг таван Дөрвөлжинг малтан судлаад

байна. Энэ онд Өвөрхангалын амны 5-р Дөрвөлжинг 6 сарын 12-ноос 9 сарын 13-ны хооронд малтан судаллаа.

Экспедицийн бүрэлдэхүүн: Монголын талын төслийн удирдагч, профессор А.Очир, археологич Ц.Одбаатар, Б.Анхбаяр, О.Батбаяр, Э.Уртнасан, С.Ганбат, Их, Дээд сургуулийн мэргэжлийн ангийн 25 оюутан, аж ахуйн албаны 5 ажилтан, Хятадын талаас: профессор Тала /ӨМӨЗО-ны музейн дарга/, доктор Чэн Ёнжи /ӨМӨЗО-ны Соёлын өв, Археологи судлалын хүрээлэнгийн захирал/, археологич Сун Гуо дун, Юэ Гоумэн, орчуулагч Саранбилэг, жолооч Жао жан нарын 40 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй ажиллаа.

5-р Дөрвөлжингийн малтлага. Уг Дөрвөлжин нь хойд уртрагийн 47° 18' 697", зүүн өргөргийн 102° 40' 577" хэмийн солбилшолд, далайн түвшнээс дээш 1482 м-ийн өндөрт оршино. Дөрвөлжин зохиомжтой, өндөр шороон хэрэмтэй, хэрмийн урт гаднах сувгийн хамт нийт 80 х 84 м хэмжээтэй. Хэрмийн үүд чанх зүүн талдаа байрлана. Хэрмийн дотор, шороо чулуу хольж байгуулсан, томоохон овгор байгууламжтай. Мөн уг байгууламжын зүүн урд, зүүн хойд талд нэжгээд жижгэвтэр овгор байгууламжуудтай.

Дөрвөлжингийн голын овгор байгууламж чулуу, тоосгоны нурангид хучигдсан, 32 х 33.5 м орчим хэмжээтэй. Байгууламжийн дээр хэд хэдэн тонуулын цооног нүхүүд байлаа. Гадуураа шохой бүхий тоосгон ханатай бөгөөд уг байгууламжийг чулуу, шороо үелүүлэн дэлдэж хийсэн байв.

5-р Дөрвөлжингийн тоосгон бунхант булшийг уг овгор байгууламжийн доор үйлдсэнээрээ өвөрмөц юм. Бунханг газрын хөрсөнд дээр байгуулаад, дээр нь тоосгон ханатай барилгыг барьсан байв. Бунхан маш их тоногдсон бөгөөд хүний ясыг тарааж хаясан байлаа. Яснаас баримжаалан үзвэл энд хэд хэдэн хүнийг хамтад нь оршуулсан байна. Бунханы үүд

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

зүүн талдаа байрлах ба намхан, урт нарийн хонгилоор бунханд ордог байжээ. Бунханы ойр орчмоос будагтай, элдэв зурагтай шохойн

шаваас гарч байгаагаас үзвэл бунханы ханыг зургаар чимэглэсэн байсан бололтой.

Дөрвөлжингийн хэрмийг шороогоор олон үе дэлдэж хийсэн. Гадуур нь 1 м орчим гүн суваг татсан байв. Үүдний сувгийн дээр модон гүүр байгуулсан байжээ. Хэрмийн дотор тунасан усыг гадагшлуулдаг ус зайлуулах хоолойг шороон хэрмийн доор хийсэн байв.

Малтлагаар барилгын хэрэглэгдэхүүн их гарсан бөгөөд хээтэй тоосгоны хагархай нэлээд байв. Шувуу болон цэцгийн дүрсэлтэй, ясан чимэглэлүүд, хүрэл, төмөр хадаас, ясан зэв зэрэг зүйлс олдсон юм. Мөн түхгэр цээжтэй, оцойж суусан дүрсэлтэй шавар арслангийн баримлын хагархай зэрэг олдов Олон хэсэг болж хагарсан боловч арслангийн ерөнхий дүр төрх мэдэгдэж байна. Арсланг хавтгай толгойтой, түрэмгий догшин харцтай дүрсэлжээ.

Малтлагын явцад олон тооны засмал чулуу илрүүлсэн нь байгууламжийн үүд болон баганы суурь чулуунууд байв.

Мон-Сол төсөл: Монгол, Солонгосын хамтарсан Мон-Сол төсөл нь 1997 оноос эхлэн Монголын Үндэсний Музей, ШУА-ийн Археологийн хүрээлэн, БНСУ-ын Үндэсний Музейн хамтран хийсэн гэрээний дагуу

өнөөг хүртэл Монгол нутаг дахь Хүннүгийн үеийн дурсгалуудыг малтан судалж байна.

Энэ төслийн баг сүүлийн жилүүдэд Монгол нутаг дахь Хүннүгийн язгууртны булш бүхий томоохон дурсгалт газруудын нэг болох Дуурлиг нарс хэмээх газар судалгаа хийж ирсэн. Уг дурсгалт газар нь Хэнтий аймгийн Баян-Адарга сумын төвөөс баруун урагш 1 км орчим зайд оршино. Ихэнх дурсгал нь нарсан ойдоо таруу байрласан бөгөөд зүүн хойд захын зарим нэг дурсгал нь сумын төвийн талбайд орсон байдаг.

Энэхүү дурсгалт газарт "Мон-Сол" судалгааны анги анх 2001 онд хайгуул судалгаа хийсэн бөгөөд дурсгалт газрын газрын бүтэц, булшны гадаад хэлбэр, зохион байгуулалттай танилцах ажил хийжээ.

Тус шинжилгээний анги 2006 оноос эхлэн малтлага судалгааны ажил эхлүүлсэн бөгөөд 2008 оны байдлаар Хүннүгийн язгууртны 3 (T-1, T-2, T-5) булшинд өнгөн өрсний малтага хийсэн бөгөөд 1 (T-2) булшний судалгааг бүрэн дуусгаж, жирийн иргэдийн 2 (T-3, T-4) булш малтан судлаад байна. Мөн орчин үеийн дэвшилтэд технологи ашиглан дурсгалт газрын дэвсгэр зургийг илүү нарийвчлан хийсэн бөгөөд T-1 дурсгалын ойр орчимд байрлах жижиг дагуул дурсгалуудыг илрүүлэх зорилгоор өнгөн хөрсний малтлага судалгааг хийсэн.

2009 онд "Мон-Сол" төслийн хээрийн шинжилгээний анги Дуурлиг нарсны дурсгалт газар өмнөх жилийн судалгааг үргэлжлүүлэн T-5 р дурсгалыг бүрэн малтан судлаж, T-1 р дурсгалын эргэн тойронд хийсэн өнгөн хөрсний малтлагаар нийт 7-н (E-1, 2, 3, S-1, 2, W-1, 2) дагуул булш илрүүлж, дөрвийг нь (E-1, 2, 3, W-1) малтан судалсан. Эдгээр булшнуудаас гарсан эд өлгийн зүйлсийг төслийн хүрээнд БНСУ-ын Үндэсний Музейн лабораторт сэргээн засварлуулахаар илгээгээд байна.

Тус төслийн 2009 оны малтлага судалгаанд Монголын талаас Доктор Г.Эрэгзэн, докторант Н.Батболд, магистр Д.Базаргүр, П.Алдармөнх, Солонгосын талаас Юн Тэ Ён, Жан Ёнжон, Ну Хы Сүг нарын археологч, судлаачид оролцон ажиллаа.

"Хануйн хөндий" төсөл: АНУ-ын Элчин Сайдын нэрэмжит Соёлын Өвийг хамгаалах тэтгэлэгийн сангаас жил бүр уламжлал болгон зарладаг төслийн шалгаруулалтанд 2008 онд Монголын Үндэсний Музей, ШУА-ийн Археологийн хүрээлэнгийн судлаачид, Монголын Соёлын Биет Өвийг Хамгаалах Нийгэмлэг төрийн бус байгууллага хамтран оролцож, Архангай аймгийн Өндөр-Улаан сумын Хануй багийн нутаг Хануйн хөндийн Жаргалантын амны буган чулуун хөшөөд бүхий цогцолбор дурсгалт газрыг хамгаалалтанд авах, бүртгэх, сэргээн босгох, бүрэн хэмжээний баримтжуулалт хийх, сурталчилах зорилго бүхий **"Хануйн хөндий"** төслийг бичиж илгээсэн билээ.

Бидний явуулсан төсөл АНУ-ын Элчин сайдын нэрэмжит олон улсын төслийн шалгаруулалтанд оролцож, тодорхой шалгууруудыг даван гарч, зөвлөлийн гишүүдийн олонхийн саналаар шалгаран үлдсэн байна. Энэ мэдээллийг Монгол улс дахь АНУ-ын Элчин сайдын яамны Олон нийттэй харилцах албаны мэргэжилтэн Ё.Отгон анх мэдээлж, баяр хүргэсэн бөгөөд үүний дараа АНУ-аас Монголд суугаа бүрэн эрхт элчин сайд ноён Марк Минтон (Mark C.Minton) хүлээн авч, төсөл шалгарсан тухай албан

ёсны батламж гардуулсан юм.

Ийнхүү Монголын төдийгүй дэлхийн эртний түүхийн хосгүй нэгэн дурсгалт газрыг Америкийн засгийн газрын сайн санааны тэтгэлэгээр сэргээн босгох, хадгалалтыг сайжруулах, хамгаалалтанд авах, олон нийтэд түүхэн үнэ цэнийг нь ойлгуулах, дотоод, гадаадын жуулчдад таниулах түүхэн боломж нээгдсэн билээ.

Уг төслийн удирдагчаар ШУА-ийн Археологийн хүрээлэнгийн Хүрэл, Төмрийн түрүү үеийн секторын эрхлэгч, МУБИС-ийн профессор, Монголын Соёлын Биет Өвийг Хамгаалах Нийгэмлэгийн Удирдах зөвлөлийн дарга Ц.Төрбат, Монголын Үндэсний Музейн Судалгаа, үзүүлэг зохион байгуулалтын албаны дарга, Монголын Соёлын Биет Өвийг Хамгаалах Нийгэмлэгийн гүйцэтгэх захирал Ж.Баярсайхан нар ажилласан бөгөөд төслийн гүйцэтгэх ажил хэд хэдэн үе шаттайгаар амжилттай хэрэгжиж байна.

2008 оны IX сард АНУ-аас Монгол Улсад суугаа ЭСЯ-ны холбогдох ажилтнууд дурсгалт газарт очиж танилцсан бөгөөд 2009 оны V сард төслийн баг дурсгалт газрын бүрэн дэвсгэр зураглал болон тодорхойлолтыг хийж, буган чулуун хөшөөдийн дүрслэлийг тусгай цаас ашиглан

хуулбарлаж авсан билээ.

2009 оны VIII, IX сард дурсгалт газрыг сэргээн босгох нөр их ажлыг хийж гүйцэтгэв. Уг ажилд нийт 20 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй баг оролцож, сар орчим хугацаанд Жаргалантын амны дурсгалт газарт буй 24 буган чулуун хөшөөдийг Монголын талын судлаачид, Канадын сэргээн засварлагч нарын удирдлага, заавар дор сэргээн босгов. Сэргээн босгох ажилд хүн, малын хүчнээс гадна өргөгч машин зэрэг цөөнгүй техник хэрэгсэл ашиглав. Энд буй буган чулуун хөшөөдийн хамгийн том нь 6 тонн орчим жинтэй байв.

Энэ ажлын явцад бүх буган чулуун хөшөөдийг чулуун дурсгалт зориулсан тусгай угаалгын бодис болон өндөр даралттай усан шүршүүр ашиглан угааж цэвэрлэсний сацуу, 500х500 м талбайд багтаж буй дурсгалт газрын орчимд олон жил хуралдсан хог хаягдал, малын сэг зэмдгийг цэвэрлэж булав. Мөн дурсгалт газарт урьд цагт тоногдсон хийгээд зарим судлаачдын малтлагын явцад үүссэн 3 том нүхийг буцаан булж, нөхөн сэргээлт хийв. Сэргээн босгох ажлыг хийж гүйцэтгэсний дараа Хануй багийн иргэд болон бага сургуулийн багш нарыг цуглуулж, дурсгалт газарт хийгдсэн ажил болон уг дурсгалын тухай товч мэдээлэл хийв.

Төслийн дараагийн шатанд

дурсгалт газарт ирэх зочдод зориулсан мэдээллийн самбар байрлуулах, төслийн үр дүнгээр товхимол хэвлэхээр бэлтгэж байна.

Талархал: Уг төслийн ажлыг дэмжиж үнэтэй зөвөлгөө өгсөн Монголын Үндэсний Музейн захирал Соёлын Гавьяат Зүтгэлтэн, Доктор, Дэд профессор Ж. Саруулбуян, ШУА-ийн Археологийн хүрээлэнгийн захирал, Соёлын Гавьяат Зүтгэлтэн, Шинжлэх ухааны доктор, профессор Д.Цэвээндорж нарт болон төслийн сэргээн босгох ажилд мэргэжлийн зөвөлгөө, удирдамж өгч, сэтгэл санаагаараа Монголын дурсгалыг хамгаалахаар бидэнтэй хамтран ажилласан Канадын Сэргээн засварлалтын хүрээлэнгийн дэд ерөнхийлөгч, чулуун дурсгалын мэргэжилтэн Александер Габов (Alexander Gabov) болон төслийн ажлын явцыг кино хальсанд буулгаж, олон сайхан гэрэл зураг авч, нойр хоолоо хасан чин сэтгэлээсээ ажилласан дотны анд Францын Pont De Veyle хотын Collège George сургуулийн Түүхийн багш Мишел Неру (Michel Neyroud) нар болон төслийн ажилд оролцсон бусад бүх хүмүүст гүн талархалаа илэрхийлж, цаашдын ажил, амьдралд нь сайн сайхныг хүсье.

Н.Жавзмаа

Байгалийн түүхийн музейн эрдэм шинжилгээ, арга зүй, сан хөмрөгийн тасгийн эрхлэгч

БАЙГАЛИЙН ТҮҮХИЙН МУЗЕЙН ХАЙГУУЛ СУДАЛГАА

2009 оны 9-р сард зүүн бүсийн нутагт Халх, Нөмрөг, Онон, Балжийн гол орчимд хайгуул судалгааны ажлыг хийж, музейн үзмэрийг баяжуулах зорилгоор хөхтөн амьтдаас халздай дорго, хярс үнэг, шар үнэг, дорнодын

сармаахай, дагуурын зурам, бор харх, жирх, саарал чоно, шар чичүүл, бор туулай, шувуудаас жирхэн дууч шувуухай, алаг шаазгай, дагуурын гал сүүлт, бүжимч чогчиг, гоётуул, хүрэн толгойт шумбуур, загас,

хоёр нутагтан, мөлхөгчдөөс зэвэг, амарын цурхай, гүрц, толбот морин загас, варлан, дорнодын

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Загас өвчиж, чихмэл хийхэд бэлтгэж байгаа нь

мэлхий, монгол бах зэрэг амьтдын цуглуулгуудыг хийлээ. Хайгуул судалгааны ажилд лабораторийн эрхлэгч Ж. Цогтбаяр, тасгийн эрхлэгч, эрдэм шинжилгээний ажилтан Н. Жавзмаа, сан хөмрөгч Т. Тодгэрэл, зураач дизайнер Н. Амгаланбаатар, жолооч Ю. Бат-Эрдэнэ нар оролцлоо.

Жижиг хөхтөн амьтдыг барих амьд баригчинд өгөөш хийж байгаа нь

Төв аймгийн зарим сумдын нутагт монгол тарваганы судалгаа хийгдлээ.

2005 онд Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамнаас монгол тарвагыг агнахыг хориглосон арга хэмжээ авсан. Энэ нь хир үр дүнтэй ажил ажил болов, цаашид үргэлжлүүлэх шаардлагатай

эсэхийг тодорхойлох зорилгоор "Байгаль орчны шинэчлэл-2" төслийн хүрээнд Монголын тарвага хамгаалах нийгэмлэг нь Төв аймгийн Алтанбулаг, Аргалант, Баянхангай, Лүн, Баянцогт, Баян, Баяндэлгэр, Эрдэнэ сумдад монгол тарваганы тархац, нягшил, нөөцийн үнэлгээний судалгаа, мөн тарваганы тоо толгойд нөлөөлж буй байгаль болон хүний зүйлсийг тодруулах аман асуулгын судалгааг хийлээ. Хээрийн судалгааг 2009 оны 6, 7-р сард хийсэн ба судалгааны багт Байгалийн түүхийн музейгээс Монголын тарвага хамгаалах нийгэмлэгийн гишүүн амьтан судлаач Т. Тодгэрэл, агнуур зүйч Н. Жавзмаа нар оролцож ажиллалаа.

Д.Түмэн

МУИС-ийн Археологи-антропологи тэнхимийн эрхлэгч, ШУ-ны доктор, Профессор

МУИС-ИЙН АРХЕОЛОГИ-АНТРОПОЛОГИЙН ТЭНХИМ

Монгол улсын их сургуулийн Археологи- Антропологи тэнхим нь нийт хүн төрөлхтөний болон монгол хүний биологи, нийгэм, соёл иргэншлийн түүхийг өнгөрсөн, одоо, ирээдүйн гурван цагийн хэлхээнд орон зайн өргөн хүрээнд судалдаг, археологи-антропологи мэргэжлээр бакалавр, магистр, докторын шатласан сургалтаар боловсон хүчин бэлтгэдэг, сургалт-эрдэм шинжилгээг хослуулсан, манай улсын мэргэжлийн байгууллагын нэг юм.

Тус тэнхим МУИС-ийн Нийгмийн ухааны факультетэд 1995 онд байгуулагдан археологич-түүхч, түүхийн багш, түүхч-антропологич-түүхийн багш мэргэжлээр боловсон хүчин бэлтгэж эхэлснээс хойш археологи-антропологи шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх, мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх, тус орны соёлын давтагдашгүй нандин өв болох археологи, түүхийн дурсгалыг судлан шинжлэх, авран хамгаалах зэрэг хариуцлагатай үүргээ нэр төртэй биелүүлж ирлээ.

Уг тэнхим 1996-1997 онд Европын холбооны дээд боловсролыг дэмжих "TACIS" хөтөлбөрийн хүрээнд Английн Кембриж, Оксфордын Их сургуулиуд, Данийн Оденсийн Их сургуультай хамтран "МУИС-ийн археологи- антропологи сургалтыг боловсронгуй болгох" олон улсын төслийг хэрэгжүүлж, энэхүү мэргэжлийн сургалтын программ, хичээлийн агуулга, сургалтын баазыг олон улсын жишигт хүргэсэн билээ.

Салбарын 1-р ангийн оюутнууд монгол орны археологийн дурсгалтай танилцах, 2-р ангид археологи-антропологи судалгааны арга зүй эзэмших зуны хээрийн дадлага, 4-р ангидаа оюутнууд багшлах дадлага хийж эзэмшиж буй онолын мэдлэг, мэргэжлээ практик амьдралд бүтээлчээр ашиглах дадал чадварыг эзэмшдэг юм.

Тус тэнхим "Монголын түүх,

археологийн дурсгалыг хамгаалах үндэсний төв", "Жендерийн судалгааны төв" зэрэг төрийн бус байгууллагатай бөгөөд уг ТББ нь түүх археологийн дурсгалыг авран хамгаалах, соёлын өвийг хамгаалах хуулийг сурталчилах зэрэг өргөн цар хүрээтэй үйл ажиллагааг эрхэлдэг юм.

Тэнхимийн эрдэмтэн багш нар олон улсын болон улсын хэмжээний эрдэм шинжилгээний төслүүд хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ тодорхой байгууллагын гэрээгээр түүх, археологийн дурсгалыг хамгаалах хайгуул судалгаа хийж байна. Дээрхи судалгаанд тэнхимийн оюутнууд өргөн оролцдог.

Монгол нутаг дахь түүхийн түрүү үеийн нүүдэлчдийн угсаа гарвал, гарал үүсэл, соёл иргэншил, хүн амын миграци зэрэг асуудлыг Азийн түүхэн мөн үеийн соёл иргэншилтэй уялдуулан археологи, антропологи чиглэлээр судлахад

дээрхи төслүүдийн үндсэн зорилго оршдог.

Суурь судалгааны төсөл:

- “Умарт ба Баруун Монгол”: археологи-антропологи, 2008-2011 он
- “Дорнод Монгол: археологи-антропологийн судалгаа”, 2002-2012 он
- “Баруун Монгол: археологи-антропологийн судалгаа”, 2005-2008 он
- “Монголчуудын этногенез ба антропологи”, 1995-2003 он

Төслүүдийн үр дүн:

- Дорнод монголын палеолит, неолит, хүрэл, төмрийн эхэн үе, хүннү, Монгол болон Төв Азийн түүхийн нэгэн маргаантай үе Сяньби, Жужан, Түрэгийн үеийн дурсгалыг илрүүлж, газарзүйн байршлыг тогтоож, Монгол болон хөрш зэргэлдээ бүс нутгийн түүхийг судлах шинэ эх хэрэглэгдэхүүн археологийн сурвалж бий болголоо.
- Дорнод Монголын археологийн дурсгалыг бүртгэж баримтжуулсан, малтан судласан судалгааны ажлын эх хэрэглэгдэхүүнд тулгуурлан байршил, он цаг, төрөл зүйлээр ангилан шинжлэсэн “Дорнод Монголын археологийн дурсгалууд” хэмээх хамтын бүтээлийн эхийг бэлтгэх ажил хийж байна.
- 1996-2009 онд Дорнод, Хэнтий, Сүхбаатар, Сэлэнгэ, Өмнөговь, Төв аймгуудийн нутагт хийсэн хээрийн судалгаагаар дундад эртний болон Эзэнт гүрний үед холбогдох археологийн арав гаруй цогцолбор дурсгал шинээр илруулэн малтлага судалгаа хийв.
- Малтлагын явцад зарим археологийн дурсгал урьд судалсан түүхийн тухайн үеийн дурсгалаас эрс ялгаатай, өвөрмөц болохыг тогтоолоо.
- Дурсгалын малтлагаас илэрсэн эртний хүн судлалын олдворуудад краниологи, остеологи, палеопатологи, палеоэкологи, эпигенетик, молекул антропологийн (mtDNA, Y хромосом, STR, HLA) чиглэлээр иж бүрэн судалгаа хийж буй.
- Судалгааны үр дүнг Азийн эртний болон орчин үеийн хүн амын антропологийн мэдээлэлтэй харьцуулан судлаж Азийн палеолит, неолит, хүрэл, төмрийн эхэн, хүннү, монголын үеийн соёл иргэншил, угсаа гарвал, миграци, этногенезийн асуудалд хариулт өгөх хүн судлалын мэдээллийн санг бүрдүүллээ.
- Дээрхи судалгааны үр дүнд бий болсон археологи, антропологийн сурвалжид тулгуурлан Умарт, Зүүн Хойт, Зүүн Азийн ард түмний угсаа гарвал, соёл иргэншлийн холбоо, хөгжлийн асуудлаар онолын нэгдсэн дүн шинжилгээ хийж байгаа болно.
- Дорнод Монголын археологийн дурсгалын судалгаанд геофизикийн эрэл хайгуул хийж олдворт газрын хил заагийг шинээр буюу шинэчлэн тогтоох, олдворын байршил, гүн, хэлбэр хэмжээг соронзон цахилгаан радиометр, гравиметрийн аргаар тогтоож геофизикийн хайгуулын зураг гаргах, ийм төрлийн судалгааны аргачлалыг нарийвчлан боловсруулах туршилт хийлээ.
- Сүхбаатар аймгийн Онгон Таван толгойн археологийн дурсгалын он цагийг нарийвчлан тогтоох C14 анализыг хийж уг дурсгал Монголын Эзэнт Гүрний эхэн үе буюу 1190-1230 онд холбогдохыг тогтоолоо.
- Монголын түүхэн янз бүрийн үеийн археологийн ваарын элементийн найрлагыг цөмийн физикийн аргаар судлаж монголын эртний хүн амын ваар үйлдвэрлэлийн технологийн чиглэлээр дүн шинжилгээ хийж байна.
- Монгол хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийг өнөөгийн манай орны нийгэм эдийн засгийн байдал, амьдралын орчинтой холбон судалж хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийн эрин зууны өөрчлөлтийн зүй тогтлыг илрүүллээ.
- Баруун болон Дорнод Монгол, Говийн бүсийн хүн амын дунд нийгэм соёлын антропологийн чиглэлээр судалгаа хийж тухайн бүс нутгийн хүн амын хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөрийн шилжилт болон жендерийн судалгаа хийлээ.

Гадаадтай хамтарсан эрдэм шинжилгээний төслүүд

- “Хэрлэн голын сав нутгийн археологи” Англи-Монголын хамтарсан төсөл, 2009-2012 он
- “Монголын угсаатны молекул антропологийн судалгаа” Америк-Монголын хамтарсан төсөл, 2007-2010 он
- “Монголын эртний нүүдэлчдийн ДНХ-ийн судалгаа” Монгол-Солонгосын хамтарсан төсөл, 2005-2012 он
- “Монголын баруун хойд хэсгийн археологийн дурсгал” Монгол-Швейцарийн археологийн хайгуул шинжилгээний хамтарсан төсөл, 2007 он
- “Төв Монголын археологийн дурсгал” археологийн хайгуул шинжилгээний хамтарсан төсөл, Канадын Торонтогийн Их Сургууль 2006 он
- “Тамирын Улаан хошуу” АНУ-ын “Торгоны Зам” сантай хамтарсан төсөл, 2005 он
- “Хүрэмтийн хадны зургийн судалгаа” Английн Нью Кастлийн Их Сургууль, Эдинбургийн Их Сургуультай хамтарсан төсөл, 2004 он

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

- "Монголчуудын "Y" хромосомын ДНХ-ийн полиморфизм" АНУ, Аризоны Их Сургуультай хамтарсан төсөл, 1997-2001 он
- "Ардчиллын талаарх Монголчуудын ойлголт" АНУ, Пенсилваны Их Сургуультай хамтарсан төсөл, 1998
- "Монгол хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийн судалгаа" Польшийн Познаны Их сургуультай хамтарсан төсөл, 1997-1998 он
- "Монголын өндөр уулын бүсийн малчдын антропологийн судалгаа" АНУ-ийн Case Western Reserve University -тэй хамтарсан төсөл, 1995-1998 он

Археологийн дурсгалыг авран хамгаалах хайгуул, малтлага судалгааны гэрээт төсөл:

- "Noyon Dune" Ivanhoe mines Company, 2003
- "Говь Гурван Тэс" Ivanhoe mines Company, 2005
- "Ноён уул" Centerra Gold Company, 2005
- "Номгон" Eco trade company, 2007
- "Tsagaan Tolgoi" Southgobi Sand" Company 2008

Антропологи-Археологийн тэнхим 2005 оноос **"Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology"** (ISSN 1810-5025) олон улсын мэргэжлийн сэтгүүл эрхлэн гаргаж байна.

Архангай аймаг, Өгийнуур сум, Тамирын Улаан хушууны хүннүгийн үеийн оршуулгын цогцолбор

Батсайхан удирдан оюутнууд, магистрантуудын оролцоотойгоор 2005 онд Америкийн Silk Road сангийн санхүүжилтээр, 2006-2007 онд тус тэнхимээс хэрэгжүүлсэн ШУТС "Баруун Монгол" төслийн хүрээнд малтлага судалгаа хийсэн болно

Сэлэнгэ аймаг, Ерөө гол, Монголын үе, булш-2

Дорнод аймаг, Гурванзагал сум, Цагган чулуут, Монголын үеийн булш-3

Сүхбаатар аймаг, Түвшинширээ сум, Улаан зуух, Хүрлийн үе, булш-1

Сүхбаатар аймаг, Онгон сум, Онгон Таван Толгой, Монголын үе, Булш-5, олдворууд

Сүхбаатар аймаг, Мөнххаан сум, Бараг элс, Неолитын үеийн бууц

Э.Мижиддорж

УБ-ын ИС-ийн Археологийн тэнхимийн багш

УЛААНБААТАРЫН ИХ СУРГУУЛИЙН НИЙГМИЙН УХААНЫ ФАКУЛЬТЕТЫН АРХЕОЛОГИЙН ТЭНХИМИЙН ХЭЭРИЙН СУДАЛГААНЫ АЖЛЫН ТОЙМ

1. Монгол Улсын Улаанбаатарын Их Сургууль, Солонгос Улсын Дангүүг Их Сургуулийн Умардын Соёлын хүрээлэн, Солонгос Улсын Боловсролын Удирдлагын Их Сургуулийн хамтарсан “Дорнод Монгол ба Умардын Соёл” төслийн хүрээнд 2009 оны 4-р сарын 28 ны өдрөөс 5-р сарын 3 ны өдрийг хүртэл Монгол орны зүүн бүс нутгаар, тухайлбал Хэнтий, Сүхбаатар аймгийн нутгаар хайгуулын ажлыг хийж гүйцэтгэсэн юм. Тус хээрийн шинжилгээний ангийн бүрэлдэхүүнд доктор, профессор Д.Эрдэнэбаатар, Д.Баяр, багш С.Оргилбаяр болон Монгол Цэргийн Музейн эрдэм шинжилгээний ажилтан Г.Анхсанаа, Солонгосын судлаач Дангүүг Их Сургуулийн Умардын Соёлын хүрээлэнгийн захирал, доктор, профессор И Сөн-гюү, Боловсролын Удирдлагын Их Сургуулийн доктор, профессор Буг Ги-дэ, Пак Дөг-ху, И Э-жү, Украин Улсын Донецкийн Их Сургуулийн Археологийн тэнхимийн эрхлэгч А.Евглевский нар оролцон ажилласан болно.

2. Археологийн тэнхим нь сургалтын хөтөлбөрийн дагуу Археологийн нэг, хоёрдугаар дамжаа, Түүхийн I ангийн оюутнуудыг оролцуулан археологийн хээрийн танилцах болон үйлдвэрлэлийн дадлагыг 2009 оны 06-р сарын 03 ны өдрөөс мөн сарын 17 ны өдрийг хүртэл Архангай, Өвөрхангай, Төв аймгийн нутгаар хийж гүйцэтгэсэн болно. Дадлагын явцад Архангай аймгийн Батцэнгэл сумын нутгаас гурван газарт шинээр Хүннүгийн

үед холбогдох оршуулгын газар, мөн дөрвөн буган чулуун хөшөө тус бүр илрүүлэн олсон болно. Дадлагын хугацаанд тус аймгийн Өндөр-Улаан сумын нутаг Гол мод II буюу Балгасан талд орших Хүннүгийн язгууртны булш бүхий оршуулгын газарт орших I булшны дараасны цэвэрлэгээг цэвэрлэж дуусгасан болно. Судалгааны ангийн бүрэлдэхүүнд археологич доктор, профессор Д.Эрдэнэбаатар, докторант Т.Идэрхангай, Б.Галбадрах, Э.Мижиддорж нар оролцон ажилласан юм.

Гол мод II. Хээрийн шинжилгээний анги

Гол мод II. Булш I малтлагын явц.

3. Монгол - Оросын хамтарсан археологийн хээрийн шинжилгээний анги 2009 оны 06 сарын 15-29 хүртэл Хөвсгөл аймгийн Ханхсумын нутаг Хавцалын ам, Цахир, Баясгалан зэрэг газруудад орших Хүрэл зэвсгийн

үеийн нэгэн хиргисүүр, Монголын гүрний үеийн гурван булшийг малтан судлав. Уг судалгаанд Судалгааны ангийн бүрэлдэхүүнд археологич доктор, профессор Д.Эрдэнэбаатар, А.В.Харинский, Улаанбаатарын Их сургуулийн докторант Т.Идэрхангай нар оролцон ажилласан.

Малтлагын явц

4. Монгол - Оросын хамтарсан “Төв Азийн археологи” төслийн шинжилгээний анги 2009 оны 08-р сарын 03ны өдрөөс 10-р сарын 04ны өдрийг хүртэлх хугацаанд Өмнөговь аймгийн Номгон сумын нутаг Баянбулгийн тууринд малтлага судалгаа, тус сумын Хөрхийн нурууны салбар уулс, Ботго хайрхан, Хөшөөт хайрхан, Алтны ам, Бяруу замын нутаг, Булгийн голын сав газраар хайгуул судалгаа хийсэн болно. Баянбулгийн туйрын малтлагаас олдсон археологи болон палеоантропологийн олдворыг лабораторын шинжилгээнд өгөөд байна. Хайгуулын явцад чулуун зэвсгээс хүрэл зэвсгийн үе хүртэлх олон сонирхолтой дүрслэл бүхий хадны зураг, Шоргоолжин булш оршуулга, зууван дугуй хэлбэрийн жижиг чулуун дараастай булш зэргийг шинээр нээн илрүүлэв. Судалгааны ангийн

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

бүрэлдэхүүнд доктор, профессор Д.Эрдэнэбаатар, археологич Т.Идэрхангай, Э.Мижиддорж нар оролцон ажилласан болно.

Хөрхийн нуруу

5. Монгол-Солонгосын хамтарсан “Дорнод Монгол ба Умардын Соёл” төслийн хүрээнд өмнөх судалгааны ажлаа үргэлжлүүлэн 2009 оны 08-р сарын 20 ны өдрөөс мөн 08-р сарын 30 ны хооронд Сүхбаатар аймгийн Дарьганга сумын нутагт Ваарайн хавцал хэмээх газар хүрлийн үед холбогдох дөрвөлжин болон дугуй хүрээтэй нийт 175 булш, түүнээс хэмжээний хувьд арай жижиг булшийг дагуулсан дагуул байгууламж нийт 41-ийг шинээр илрүүлэн олж, бүртгэн авч уг дурсгалт газрын дэвсгэр зургийг үйлдэв. Гэхдээ энэ тоо баримт бол зөвхөн Ваарайн хавцалын зүүн эрэг дээрхи дурсгалын тоо юм.

Бид уг дурсгалт газрын нэгдүгээр болон хоёрдугаар булшийг малтан судалсан болно. Судалгааны ангийн бүрэлдэхүүнд доктор, профессор Д.Эрдэнэбаатар, Д.Баяр, Буг-Ги Дэ нар болон археологич Э.Мижиддорж, С.Оргилбаяр оролцон ажилласан юм.

Вааран хавцал. Булш 1.

Г.Энхбат

Соёлын өвийн төвийн захирал

Орчин үед дэлхийн улс орон бүр өөрийн нутаг дэвсгэр дээр байгаа түүх, соёлын дурсгалт зүйлдээ хүндэтгэлтэй хандаж, судалж шинжлэх, сэргээн засварлах, нийтэд сурталчилах, авранхамгаалах, хадгалагдахнасыг нь уртасгах чиглэлээр олон ажил зохион байгуулж байна. Дурдсан ажилд шаардагдах хөрөнгийн эрх үүсвэрийг шийдвэрлэдэг өөр өөрийн аргатай ч болсон байна.

Монгол нутгийн өнцөг булан бүрт байгаа цаашлаад хил дамнасан олон улсын нутаг дэвсгэрт байгаа манай орны түүхтэй холбоотой бүхий л түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй болон анхан шатны байдлаар бүртгэж баримтжуулах, тооллого судалгаа хийх нь энэ төрлийн хамгаалалтын гол ажил юм.

Соёлын өвийн төв нь байгуулагдсан цагаасаа эхлэн монгол улсын нутаг дэвсгэр дээрх үл хөдлөх дурсгалт зүйлсийг дотоодын нөөц бололцоондоо тулгуурлан мэдээлэлжүүлж,

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ҮЛ ХӨДЛӨХ ДУРСГАЛЫН ХАДГАЛАЛТ, ХАМГААЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ЦААШДЫН ЗОРИЛТ

бүртгэн баримтжуулах ажлыг зохион байгуулж ирсэн.

Монгол нутаг дээр байгаа бүх түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2007 оны 345 дугаар тушаалаар батлагдсан Маягт №1-ийн дагуу бүртгэж, баримтжуулан Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 2-р заалтын дагуу шат шатны Бүртгэл-мэдээллийн санд бүртгэж, Улсын нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн санд бүртгэлийг төвлөрүүлдэг.

Монгол нутаг дахь түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын бүртгэл, мэдээллийн сан бий болгох зорилгоор Соёлын өвийн төв нь цахим сүлжээний мэдээлэл боловсруулдаг “Андромеда” ХХК-тай хамтран 2007 оноос үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэх, мэдээлэл цуглуулах компьютерийн програм

хангамж RICH (Registration Immovable Cultural Heritage)-ийг зохион дууссан байна. Энэ програмыг ашигласнаар үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах чиглэлээр ажилладаг бүх байгууллага, эрдэмтэн судлаачид нэг загварын маягтаар монгол нутаг дээр байгаа бүх түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг төрөл зүйлээр нь, он цаг, түүхэн үечлэлээр нь, газарзүйн байршлаар нь, орон нутгийн захиргаагаар нь, судлагдсан байдлаар нь, ашиглалт, хамгаалалт, эвдрэл гэмтлийн байдлаар нь гэх мэт олон талаас нь бүртгэж, мэдээллийг боловсруулж, дүн нэгтгэлийг хүссэн хайлтын системээр гаргаж авах боломжтой болох юм. RICH програмыг хичнээн байгууллага хэрхэн ашиглах, мэдээллийг хэрхэн цуглуулж мэдээллийн сан бүрдүүлэх талаар бид цаашид ярилцах болно.

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

Сүүлийн үед үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэж баримтжуулах, хайгуул судалгаа хийх, тоолох чиглэлээр гадаад дотоодын байгууллага, эрдэмтэн судлаачид тус тусдаа үйл ажиллагаа явуулж байна.

Бүртгэн баримтжуулалтын ажилд орчин үеийн техник технолог болох 3 хэмжээст скайнер (3D animation), дижитал технолог, хөшөө чулууны гадаргуу дээр эрдэс бодисоос бүрэлдэн үүссэн шохойжилт болон утаа тортог, элдэв зүйлд бүдгэрч хүний нүдэнд харагдахаа больсон үед ашигладаг хэт улаан туяаны аппарат зэргийг ихээр ашиглах хэрэгтэй байна. Бүртгэн баримтжуулалтын хамгаалалт, судалгаанд орон нутгийн баг, нутгийн ард иргэдийн оролцоо мэдээлэл хамгийн чухал.

Одоо Соёлын өвийн төвийн УНБМСанд 1970,1980-аад он, 1992 онд хамгийн сүүлчийн удаа түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэж тоолсон судалгаа аймаг, аймгаараа хадгалагдаж байгаа ба аймаг болон дурсгалын төрлөөр төрөлжсөн 2501 дурсгалын бүртгэл Маягтаар, 5000 орчим гэрэл зураг цаасан суурьтай 20000 орчим зураг file-аар, 5100 гаруй негатив хальсаар, 100 гаруй цагийн дүрс бичлэгээр, 20 гаруй дурсгалын хэв дардас, хуулбар тус тус хадгалагдаж байна.

2007 оны 9 дүгээр сард БСШУСайд, Сангийн сайд, УМХСайдын хамтарсан 299/324/111 тоот тушаал гарч 2008-2015 он хүртэл монгол нутагт байгаа түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэж баримтжуулах тоолох ажлыг манай байгууллага хийхээр төлөвлөсөн юм. Энэ ажлын хүрээнд 2008-2009 онд хээрийн хайгуул, бүртгэл судалгааны ажлыг Хэнтий, Сүхбаатар, Дорнод, Говь-сүмбэр, Дорноговь аймгийн нутаг дэвсгэрт тус тус бүртгэл судалгааны ажлыг зохион байгууллаа. Бүртгэлийн ажлаар Хэнтий аймгийн 317

бүлэг дурсгалыг, Сүхбаатар аймгийн 96 дурсгал, Дорнод аймгийн 169 дурсгал, Дорноговь аймгийн 204 дурсгал, Говьсүмбэр аймгийн 16 дурсгалыг тус тус бүртгэн баримтжуулж, холбогдох тодорхойлолт, судалгааг хийжээ.

2000-2003 онд түүх, шинжлэх ухааны ач холбогдол бүхий гэрэлт хөшөө, хадны бичээсний дардсыг авч улсын сан хөмрөгт хадгалах зорилгоор “Хуулбар-1,2,3” төсөлүүдийг хэрэгжүүлж, үүний үр дүнд 40 гаруй бичээсний дардсыг хуулан авсан байна.

2004-2009 онд үр хийц, дүрслэл бүрэн бүтэн үлдсэн болон түүх, шинжлэх ухааны ач холбогдол бүхий хүн чулуун дурсгалын хэвийг авч, улсын сан хөмрөгт хадгалах ажлыг зохион байгуулж, эх хуулбарыг тусгай материалаар хийжээ. Энэ үйл ажиллагаанд Баян-өлгий аймгийн Хар ямаатын гол, Ху-уй, Сүхбаатар аймгийн Шивээт таван толгойн хүн чулуу, Архангай аймгийн Чоно хөшөө зэрэг дурсгалууд хамрагдлаа.

2004-2005 онд Өвөрхангай аймгийн нутаг дэвсгэр орших Эрдэнэ зуу хийдийн Зүүн зуу, Гол зуугийн сүмийн доторх ханын чимэглэлийн зураг, мөн сумын нутагт орших Эрхтэн чулуун дурсгал иж бүрэн сэргээн засварлалт хийжээ.

2006 онд Төв аймгийн Хустайн нуруу байгалийн цогцолбор газрын харьяанд байдаг Өнгөтийн дурсгал хэмээх 30 гаруй хүн чулуу бүхий цогцолбор дурсгалд бүртгэн баримтжуулалт, бэхжүүлэлт, сэргээн засварлалт хийсэн нь тус төвийн хөшөө чулуу сэргээн засварлах ажилд чухал ач холбогдолтой болсон юм.

Мөн онд Баянхонгор аймгийн Галуут сумын нутаг орших Чин сүжигт номун ханы хийдийн нурж унах дөхсөн үлдэгдэл дуган дотор байсан ханын чимэглэлийн зургийг авран хамгаалж тусгай аргаар хуулж аван Дүрслэх урлагийн музейн сан хөмрөгт шилжүүлж, үзэгч олны хүртээл болгожээ.

2007-2008 онд Дорнод аймгийн нутаг дэвсгэрт орших “Их бурхант” хэмээх чулуун дурсгалыг иж бүрэн сэргээн засварлахад шаардлагатай судалгааны ажлыг хийсэн байна.

2008-2009 онд Архангай аймгийн Хотонт сумын нутагт орших Уйгарын үеийн бунхант булшны ханын зураг, Төв аймгийн Заамар сумын нутагт орших Түрэгийн үеийн бунхант булшнаас олдсон эд өлгийн зүйлийг тус төвийн сэргээн засварлах хэлтсийн мэргэжилтнүүд бэхжүүлж, хамгаалан Монголын Үндэсний музей, Дүрслэх урлагийн музейн сан хөмрөгт шилжүүлэн өгчээ.

2009 оноос Хэнтий аймгийн Рашаан хад, Сэрвэн хаалганы түүх, соёлын дурсгалт газар Японы Токио хотын Соёлын өвийг хамгаалах Үндэсний судалгааны хүрээлэнгийн судлаачидтай хамтран байгалийн чулуун тогтоц дээрх дурсгалыг хэрхэн хамгаалах талаар судалгааны ажлыг хийж эхэлсэн байна.

2009 оны 5-7 дугаар сард Соёлын өвийн төвийн хамт олон Монгол улсын Засгийн газрын 2007 оны 303 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Хэнтий аймгийн Рашаан хад, Дорнод аймгийн Хэрлэн барс, Их бурхант, Архангай аймгийн Тайхар чулуу, Алтан сандал уул, Чулуутын гол, Булган аймгийн Шивээт улааны дурсгалуудад нэг хэв загварын чулуун танилцуулга самбар байрлуулах ажлыг хийж гүйцэтгэлээ.

2009 онд Булган аймгийн Сайхан сумын нутагт орших Моюунчурын гэрэлт хөшөө нь байгаль цаг уурын хүчин зүйлийн нөлөөлөл болон хүний буруутай үйл ажиллагаанаас шалтгаалж унаган газраа хадгалагдах боломжгүй болсныг татан авч тусгай лабораторын аргаар бэхжүүлж хамгаалах ажлыг зохион байгуулахаар төлөвлөсөн ч орон нутгийн засаг захиргааны эрх мэдэлтнүүд, албан хаагчдын

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

шийдвэрээс шалтгаалан хамгаалалтанд авагдаж чадсангүй.

Монгол нутаг дээрх түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах, бэхжүүлэх, сэргээн засварлах ажил дөнгөж эхэлж байгаа бөгөөд үндэсний боловсон хүчин бэлтгэх, үндэсний хамгаалах арга зүй, технологийг яаралтай боловсруулах, орон нутгийн засаг захиргаа, төрийн үйлчилгээний байгууллагуудын хоорондын харилцааны асуудлыг зохицуулах хэрэгтэй й байгаа нь дээрх ажлыг гүйцэтгэх явцад ажиглагдаж байлаа.

Аливаа түүх, соёлын дурсгалыг хамгаалах ажлыг:

-Материаллаг шинж чанартай хамгаалалт

- Боловсрол, оюун санааны чиглэлийн хамгаалалт гэсэн 2 төрөлд хувааж болох бөгөөд доорхи үндсэн хүчин зүйлийн ажлууд зайлшгүй хийгдэх ёстой гэж үзэж байна.

1. Бүртгэн баримтжуулалтаар хамгаалах,

2. Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгаа, нотолгоо хийж хамгаалах

3. Бэхжүүлэлт буюу консерваци хийж хамгаалах

4. Сэргээн засварлалт буюу реставраци хийж хамгаалах

5. Хэв дардас, хуулбар авч хадгалах

6. Хашаа хайс, саравч барих, битүү байр саванд зөөх, танилцуулга самбар байгуулах болон гэрээт харуул хамгаалалтаар хамгаалах

7. Тусгай хамгаалалттай бүс нутаг болгон хамгаалах

8. Соёлын өвийг хамгаалах төлөвшил, боловсролын системийн тогтолцоог бий болгох

Бүртгэн баримтжуулалтаар хамгаалах

Аливаа дурсгалт зүйлийн цаг хугацааны давтамжтайгаар бүртгэн баримтжуулж, түүндээ тулгуурлан дараа дараагийн сэргээн засварлан болон бусад

хамгаалах ажлыг зохион байгуулах хэрэгтэй

Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгаа, нотолгоо хийж хамгаалах

Шинжлэх ухааны үүднээс үл хөдлөх дурсгалыг мэргэжлийн археологчид, эрдэмтэн судлаачид үнэн зөв судлан тодорхойлж, нийтийн хүртээл болгож хамгаалах, арга орно. Судалгаанд хамрагдсан дурсгалыг археологийн шинжлэх ухааны үүднээс малталт, булалт хийх, дурсгалд хор хохирол учруулахгүй байх зэргийг мэргэжлийн өндөр төвшинд хийх.

Бэхжүүлэлт буюу консерваци хийж хамгаалах

Энэ төрлийн хамгаалалтанд хөшөө чулуу, хадны зураг, булш хиргисүүр, дурсгалт уран барилгын дурсгал хамрагдах ба одоогийн байгаа байдлаар нь хадгалж хамгаалахад энэ арга чиглэгдэнэ.

Чулууг тусгай бодисоор бэхжүүлж хатууруулах, хагарал цууралт, чулууны бутрал үйрмэгжилтийг түр хугацаагаар зогсоох, хугарсан хагарсан хэсгийг тусгай аргаар гагнах, зориулалтын цавуугаар наах зэрэг ажил орно.

Уран барилгын дурсгалд одоогийн байгаа байдлаар нь хадгалж хамгаалах зорилгоор бороо уснаас хамгаалах, хазайлт, гажилтыг зогсоох зорилгоор тулгуур хөшүүрэг хийх зэрэг инженерийн шийдэл бүхий бэхлэгээний хамгаалалтын ажил орно.

Сэргээн засварлалт буюу реставраци хийж хамгаалах

Энэ төрлийн хамгаалалтанд дурсгал гэмтэж устсан, алга болсон, эвдэрч нурсан дурсгал хамрагддаг. Сэргээн засварлалтыг хийнэ гэдэг нь дурсгалыг шинээр хийж сэргээх гэсэн утгыг агуулж байдгийн хувьд бүртгэн баримтжуулалт, гэрэл зураг, тодорхой судалгаа баримтанд тулгуурласан судалгааны үндсэн дээр хийгдэх ёстой.

Байгаль цаг уурын эрс тэс уур амьсгалтай манай орны хувьд хээр хөдөө оршиж буй үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах ажилд нилээд саад бэрхшээл учирдаг юм. Ялангуяа уран барилгын ханын чимэглэл, модон багана, дам нуруу зэргийн өнгө будаг бүхий гоёл чимэглэлийн дүрслэл нь амархан гэмтэж хагардаг. Иймд дурсгалт уран барилга, сүм хийдийг сэргээн засварлах ажлыг уламжлалт арга ухаан, орчин үеийн дэвшилтэт технологийг хослуулан хийх арга замыг боловсруулах, хагарал хугаралтай хөшөө чулууг гагнах наах зэрэгт ашиглах цавуу, бэхжүүлэгч бодис зэргийг өөрийн орны онцлогт тохируулахаар туршилт судалгааны ажлыг 2006 оноос хийж эхлээд байна.

Түүх, соёлын дурсгалыг сэргээн засварлах, консерваци бэхжүүлэлт хийх ажил нь нэг л удаа төгс төгөлдөр хийгдэх ажил биш байдаг бөгөөд шинэ дэвшилтэт арга, технологи, материал бий болж байгаа орчин үетэйгээ зохицон уялдаж шинэчлэгдэж байдгаараа онцлогтойгоос ба ойрын хугацаа нь 3-5 жил, холын хугацаанд 15-20 жилийн давтамжтай хийх шаардлагатай байдаг.

Хэв дардас, хуулбар авч хадгалах

Түүхэн болоод шинжлэх ухааны ач холбогдолтой хөшөө чулуу, хадны зураг, эртний бичээс зэрэг дурсгалаас 1х1 хэмжээгээр зөөлөн хэв авч, хуулбар хийх, хадны зураг, бичгийн дурсгалыг дардаслан авч улсын сан хөмрөгт хадгалах арга орно. Чулуунаас хэв дардас авах тусгай зориулалтын бодис, цаас, цавуу, тос зэргийг ашиглахдаа олон улсад хэрэглэгддэг технолог аргыг хэрэглэдэг. Энэ төрлийн хамгаалалтын аргыг олон дурсгалд хамруулах нь зүйтэй гэж үзэж байгаа юм. Учир нь суурин төвлөрсөн газраас алс хол оршиж байгаа дурсгалд хэн хэзээ ямар

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

зорилгоор очиж, санаатай болон санамсаргүй байдлаар дурсгалд хохирол учруулахуйц үйл ажиллагаа хийж байгааг мэдэх аргагүй юм. Олз хайгчид хөшөө чулууг арилжиж наймаалах хандлага сүүлийн үед гарах болсон, байгалийн гамшиг тохиолдож устах зэрэг олон хүчин зүйлтэй холбогдож алга болох, устаж гэмтэхээс нь өмнө энэ төрлийн аргаар хамгаалалтыг хийх шаардлага гарч байна.

Хашаа хайс, саравч барих, битүү байр саванд зөөх, танилцуулга самбар байгуулах, машины зогсоол, тэмдэг тэмдэглэгээ хийх болон гэрээт харуул хамгаалалтаар хамгаалах

Энэ төрлийн хамгаалалтанд дурдагдсан хашаа хайс, саравч барих, танилцуулга самбар байгуулах, машины зогсоол, тэмдэг тэмдэглэгээ хийх ажлыг нэг стандарт, хэв загварт оруулж баталгаажуулан хийх хэрэгтэй. Дурсгалын сүр барааг халхлах, хэт тулган барих, малын хашаа хороо байдлаар ашиглахгүй байх, танилцуулга самбарын утга агуулга, хэлбэр хийц зэргийг дурсгал бүрт тохирсон байдлаар хийнэ. Гэхдээ дурсгал бүрт хайс хашаа, саравч хийхийг аргыг хэрэглэхгүй бөгөөд зайлшгүй хийх шаардлагатай дурсгалыг шинжээчийн баг судалгаа дүгнэлт гаргасны дараа хийх нь зүйтэй.

Дурсгалын ойр орчимд амьдарч буй нутгийн иргэд, аж ахуй эрхэлж буй байгууллагатай гэрээ байгуулж хамгаалах, хамгаалалт, ашиглалтын менежментийн аргыг сүүлийн үед бид хэрэглэж эхэлж байна. Энэ төрлийн хамгаалалт нь дурсгалыг аялал жуулчлалтай холбох, харуул хамгаалалтай болгох, ашиглалт, хамгаалалтанд зохих үр дүн өгнө гэж үздэг.

Тусгай хамгаалалттай бүс нутаг болгон хамгаалах

Уул уурхай, дэд бүтэц, зам тээвэр, хот суурин хурдацтай хөгжиж буй энэ үед түүхэн болоод шинжлэх ухааны ач холбогдолтой үл хөдлөх дурсгал, соёлын дурсгалт газрыг координат цэгээр баталгаажуулж хамгаалалтын бүс нутаг болгон тусгайлан дархлаажуулж, тусгай бүсэд ямар нэгэн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглож, унаган төрхөөр нь хамгаалах арга юм. Энэ төрлийн хамгаалалтын ажлыг манай улс цөөн тооны дурсгалыг хамруулаад байна.

Соёлын өвийг хамгаалах төлөвшил, боловсролын системийн тогтолцоог бий болгох

Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах талаар бүх нийтэд зориулсан сургалтын хөтөлбөрийг цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуулиас эхлэж хэрэгжүүлэх нь чухал.

Түүх, соёлын дурсгалаар бахархах, түүнийг хайрлах үзэл бодол, боловсрол төлөвшүүлэхэд бүх насны хүмүүст зориулсан тусгайлан арга хэрэгтэй. Ном сэтгүүд, товхимол хэвлэх, шинжлэх ухааны хялбаршуулсан баримтат кино хийх, бүс нутгийн дурсгалыг хамгаалах чиглэлээр нутгийн ард иргэдэд зориулсан хөдөлгөөнт сургалт олгох зэрэг олон төрлийн ажлыг хамруулж болно.

Эдгээр 8 төрлийн хамгаалалтын үйл ажиллагаанаас

-Бүртгэн баримтжуулах,

-Хайс хашаа, саравч, барих, битүү байр саванд зөөх, танилцуулга самбар байгуулах, машины зогсоол, тэмдэг тэмдэглэгээ хийх болон гэрээт харуул хамгаалалтаар хамгаалах,

-Соёлын өвийг хамгаалах төлөвшил, боловсролын системийн тогтолцоог бий болгох гэсэн 3 төрлийн ажлыг ажлыг арга зүй, удирдлагаар хангаад өгвөл аймаг, орон нутаг хийх боломжтой юм. Үлдсэн 5 төрлийн ажлыг нь мэргэжлийн байгууллагууд хийж боломжтой гэж үзэж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2008 онд “Улс, аймгийн хамгаалалтанд байх түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын жагсаалт”-ыг шинэчлэн баталжээ.

Улсын хамгаалалтанд багтсан үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах зардлыг БСШУЯам, аймгийн хамгаалалтанд багтсан дурсгалыг аймаг орон нутгийн төсөвт тусгаж хамгаалж байх санхүүгийн ерөнхий шийдэл байдаг.

Хамгаалах арга зүй, сэргээн засварлах, бэхжүүлж хамгаалах байгууллага, боловсон хүчний нөөц бараг байхгүй байгаа энэ үед нэгдсэн нэг удирдлага арга зүйгээр БСШУЯам болон холбогдох мэргэжлийн байгууллагууд хамтран орон нутгийг удирдах хэрэгтэй байна. Тиймээс мэргэжил, арга зүйгээр ханган аймаг орон нутгаар хийлгүүлж болох хамгаалалтын ажлыг өөрсдөөр нь хийлгүүлж, нарийн мэргэжил, ур чадвар шаардсан ажлыг Үндэсний хөтөлбөр, төслийн шугамаар жил жилд төлөвлөн улс бодлоготойгоор зохион байгуулах нь зүйтэй юм.

Аливаа дурсгал нь хүний буруутай үйл ажиллагаа болон байгалийн хүчин зүйлийн нөлөөллөөс хамаарч гэмтэж устдаг. Ер нь бараг хүний буруутай хүчин зүйлээс хамаарч гэмтэж устаж байгаа гэж хэлж болно.

Аялал жуулчлалын нөлөөгөөр эртний хотын туурь, хэрэм, булш хиргисүүр дотор болон эргэн тойронд машин зам дайрч өнгөрөх, хог хаягдлын бохирын цэг үүсэн, хадны зураг бичээсний дурсгалд нэр усаа сийлж бичиж байна.

Сүсэг бишрэл, зан үйлийн нөлөөллөөс болж хөшөө чулуун дээр шинээр дүрслэл сийлэх, эртний хотын тууринд орчин үеийн оршуулгын газар байгуулах, хөшөө чулуунд элдэв хувцас нөмөргөх, сүү цагаан идээ, өөх тосоор бохирдуулж дурсгалын түүхэн үнэ цэнийг алдагдуулж байна.

Сүм хийд уран барилгын

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

дурсгалыг сэргээн засварлах үйл ажиллагаанд уламжлалт арга технологийг ашиглаагүй, орчин үеийн материал цемент, будаг, технологийг өргөн ашиглаж, сүм хийдийн хүрээлэн буй орчинд шинэ бетонон зам, талбай, шат, орчин үеийн хийцийн жижиг барилга барьж, жижиг хэмжээний сэлбэн засалт зэргийг буруу хийж дурсгалт зүйлийн түүхэн үнэ цэнийг алдагдуулж байна.

Олзхайншунахайнсэдлээр булш хиргисүүр ухаж тонох, эртний эдлэлийн наймаачид хүн чулуун хөшөө, хадны зураг, бичээс зэргийг худалдаж авч наймааны хэрэгслэл болгож байна.

Зарим булш хиргисүүрт археологийн малталт хийгээд дутуу булж орхин түүх, шинжлэх ухааны үнэ цэнийг нь алдагдуулсан байдал тохиолдож байна.

Уул уурхайг ашиглах, зам тавих, дэд бүтэц бий болгохтой холбогдож дурсгалт газар санаатай болон санамсаргүй өртөж үгүй болох, орон нутгийн иргэдийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанд дурсгалт газраас шавар, элс хайрга авч ашиглах, малын билчээр, сум, баг айл хоорондын зам дурсгал дундуур дайрч өнгөрөх, хотын тууринд хог хаягдал, үхсэн малын сэгийг хаях зэрэг үйл ажиллагаа их байна.

Үл хөдлөх дурсгалыг хадгалж хамгаалах талаар цаашид авах арга хэмжээний талаар:

1. Монгол улсын газар нутаг дээр байгаа бүх дурсгалын нарийвчилсан тооллого бүртгэл судалгаа, гар зураг, дэвсгэр зургийг зурж, гэрэл зураг, дүрс бичлэгээр бүртгэн баримтжуулалт, тодорхойлолт хийж аймаг, сум, байгууллагын бүртгэл мэдээлийн санд төвлөрүүлж занших;

2. Дурсгалд шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгаа хийж түүхэн он цаг, шинжлэх ухааны үнэ цэнийг нь тогтоох;

3. Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолоор улсын тусгай хамгаалалттай түүх, соёлын үл

хөдлөх дурсгалт газрын нэрсийг бий болгож, соёлын дурсгалт газрын хамгаалалтын бүс, хилийн цэгийн солбилшлын жагсаалтын цэгийн хамт хавсаргах;

4. Археологийн судалгаа болон иж бүртгэн баримтжуулалтын үр дүнд бий болсон мэдээллийг ашиглан дурсгалыг танилцуулсан нэг стандарт хэмжээ, бичиглэл зураглалтай чулуун танилцуулга самбар, машины зогсоолыг чухал ач холбогдолтой дурсгалын дэргэд байрлуулах;

5. Зарим дурсгалд стандартын хэмжээ загвартай хайс, хашаа, замын чиглэлийн тэмдэг тэмдэглэгээ хийж хамгаалах;

6. Аялал жуулчлалын ач холбогдолтой болон түүх, шинжлэх ухааны үнэ цэнэтэй зарим дурсгалт газрыг ил, нээлттэй музей хэлбэрээр ашиглах;

7. Зарим түүх, шинжлэх ухааны ач холбогдолтой дурсгалыг улсын музейд буюу битүү байр саванд зөөж хадгалах,

8. Нутгийн малчин ард иргэдийг ойр орчимдоо байгаа үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах ажилд татан оруулдаг эрх зүйн орчинг бий болгон ГЭРЭЭТ хамгаалалтын байдлаар ажилуулах;

9. Аялал жуулчлалын бүсэд буй зарим түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг гэрээгээр эзэмшүүлж, тодорхой хугацаанд эзэмшигчийн хөрөнгө оруулалтаар бэхжүүлэлт, хамгаалалтын ажлыг хийлгүүлж байх;

10. Хөшөө чулуун дурсгалын биологийн болон механик гаралтай бохирдлыг цэвэрлэн, бэхжүүлж хамгаалах, хагархай хэсгийг наах зэрэг ажлыг хийх;

11. Эх дурсгалыг 1х1 хэмжээгээр зөөлөн хэв авч, хуулбар хийх, хадны зураг, бичгийн дурсгалыг дардаслан авч улсын сан хөмрөгт хадгалах

12. Эртний хотын туурь, барилгын үлдэц, шавар хэрмэн хана, сүм хийдийн барилгад инженерийн хийц бүхий барилгын

консерваци хийж хамгаалах;

13. Ерөнхий боловсролын сургалтын хөтөлбөрт түүх, соёлын дурсгалыг хайрлан хамгаалах тухай хичээл хөтөлбөрийг бий болгох, мөн нутгийн ард иргэдэд зориулсан нутгийнх нь соёлын дурсгалт газар, түүнийг хамгаалах тухай сургалт зохион байгуулах;

14. Аймаг, орон нутагт байгаа боловсон хүчнийг түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хамгаалах арга зүйгээр ханган, зарим тохиолдолд тоног төхөөрөмжөөр хангаж, хамтран ажиллах

15. Сүм хийд, уран барилгын сэргээн засварлалт, сэлбэн засалт зэргийг хийдээ уламжлалт арга технологи ашиглах, сэргээн засварлахаар эрх авсан байгууллагын техникийн үзүүлэлт, өгөгдөл, боловсон хүчний байдал зэргийг тусгай шалгуураар шалгаж эрх өгдөг байх;

16. Соёлын өвийг хамгаалах хуулинд зарим өөрчлөлт оруулж, хамгаалах тогтолцоог сайжруулах, булш бунхан ухаж тоносон, үл хөдлөх дурсгалаар наймаа арилжаа хийсэн нь этгээдийг чанга шийтгэлээр шийтгэх тогтолцоог бий болгох;

17. Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг иж бүрэн цогц байдлаар нь хамгаалах ажлыг он цаг хугацаа, төсөвт өртөгтэй, хамгаалах арга зүйтэй, хариуцах байгууллагатайгаар Монгол Улсын Засгийн газраас төлөвлөж байгаа болон одоо хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрт ажилтай холбох буюу цаашид тасралтгүй үргэлжлүүлж байх, энэ ажилд гадаадын хандив тусламж, хамтын ажиллагаа, хувийн хэвшлийн тусламжийг өргөн ашиглах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

МӨРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

ДУРСГАЛТ ГАЗРУУДЫГ БАРИМТЖУУЛАХ ICOMOS-ИЙН ЗАРЧИМ

Хөшөө дурсгал, бүлэг барилга, дурсгалт газруудыг бүртгэх ICOMOS-ийн зарчим (1996) (Уг баримт бичгийг 1996 оны 10 дугаар сарын 5-9-ний өдөр Болгар улсын Софи хотод хуралдсан ICOMOS-ийн 11 дүгээр Ерөнхий Ассамблейн хурлаар батлав).

Соёлын өв нь хүн төрлөхтний ололт амжилтын онцгой илрэл байдаг бөгөөд байнгын эрсдэлд байдаг, бүртгэлийн ажил нь соёлын өвийн үнэ цэнийн утга санаа, ойлголт, тодорхойлолт болон танин мэдэхүйг тогтоох гол аргын нэг, соёлын өвийг хадгалан хамгаалах нь зөвхөн эзэмшигчийн хариуцах хариуцлага бус харинхадгалалт хамгаалалтын мэргэжилтэн, засгийн газрын бүх шатанд ажиллаж буй мэргэжилтэн, менежер, улс төрчид болон удирдлагын ажилтантүүнчлэн олон нийтийн үүрэг хариуцлага мөн тул Венецийн Хартийн 1-р зүйлийн шаардлагын дагуу соёлын өвийг бүртгэх нь байгууллага, хувь хүмүүсийн нэн тэргүүнд хүлээх үүрэг мөн.

Тиймээс энэхүү баримт бичгийн зорилго нь соёлын өвийг бүртгэх үндсэн шалтгаан, үүрэг хариуцлага, төлөвлөлт, агуулга, удирдлага зохицуулалт болон олон нийтийн хүртээл болгох ажлыг тодорхойлход оршино.

Энэхүү биримт бичигт хэрэглэгдэж байгаа үгсийн тайлбар: Соёлын өв гэдэг нь түүх, хүний бүтээлийг тодруулан гаргаж буй соёлын үнэ цэнэ бүхий хөшөө дурсгал, бүлэг барилга болон дурсгалт газруудыг хэлнэ.

Бүртгэл гэдэг нь хөшөө дурсгал, барилга болон дурсгалт газруудын биет хэлбэр дүрс, нөхцөл байдал, ашиглалтын талаарх мэдээллийг цуглуулахыг хэлэх бөгөөд бүртгэлийн ажил нь хадгалалт хамгаалалтын нэгэн чухал хэсэг юм.

Хөшөө дурсгал, барилга, дурсгалт газруудын бүртгэлд бодит болон бодит бус баримт нотолгоо болон соёлын өв, түүний үнэ цэнийг ойлгоход тус дөхөм болох баримт бичгүүд орно.

Бүртгэл хийх шалтгаан

1. Соёлын өвийг бүртгэх нь дараах ач холбогдолтой:

а) Соёлын өв, түүний үнэ цэнэ болон хувьсал өөрчлөлтийн талаар улам тодорхой ойлголт өгөх мэдээллийг олж авах;

б) Бүртгэгдсэн мэдээллийг олны хүртээл болгосноор хүмүүсийн соёлын өвийг хадгалж хамгаалах хүсэл сонирхолыг нэмэгдүүлэх, тэдний оролцоог дээшлүүлэх;

в) Удирдлагыг мэдээллээр хангах, барилга байгууламжийн ажил болон тухайн соёлын өвд гарч буй өөрчлөлтийг хянах боломжийг олгох;

г) Соёлын өвийг хадгалан хамгаалах ажил нь тухайн өвийн биет хэлбэр байдал, материал, байгууламж, түүхэн болон соёлын ач холбогдлыг бууруулахгүй байхад оршино.

2. Доор зорилгоор бүртгэлийг аль болох дэлгэрэнгүйгээр хийх хэрэгтэй:

а) Соёлын өвийг тодорхойлох, ойлгох, танин мэдэх, танилцуулах үйл ажиллагааг мэдээллээр хангах түүнчлэн олон нийтийн оролцоог хөхүүлэн дэмжих;

б) Ямар нэгэн байдлаар устан эвдрэх, өөрчлөгдөх эсвэл байгалийн үзэгдэл болон хүний үйл ажиллагааны аюул нүүрлэж байгаа хөшөө дурсгал, барилга, дурсгалт газруудын байнгын бүртгэлийг гаргах;

в) Удирдах ажилтан, төлөвлөгөө зохиогч нарт үндэсний, бүсийн эсвэл орон нутгийн түвшинд төлөвлөгөө, хяналтын бодлого боловсруулах болон шийдвэр

гаргахад нь мэдээллээр хангах;

г) Зохистой, тэнцвэрт хэрэглээг тодорхойлон гаргах, мөн үр өгөөжтэй судалгаа шинжилгээ, удирдлагын тогтолцоо, хадгалалт хамгаалалтын хөтөлбөр болон барилгын ажлыг төлөвлөхөд шаардлагатай мэдээллээр хангах;

3. Соёлын өвийг бүртгэх нь нэн чухал ба ялангуяа доорх үйл ажиллагааг гүйцэтгэх үед бүр чухалчилна:

а) Үндэсний, бүсийн болон орон нутгийн данс бүртгэл хийх үед;

б) Судалгаа, шинжилгээ, хадгалалт хамгаалалтын ажлын нэгэн салшгүй хэсэг байх тохиолдолд;

в) Засвар өөрчлөлт болон бусад хөндлөнгийн оролцоотой ажлын өмнө, явцын дунд, түүнчлэн дараа нь мөн эдгээр ажлыг гүйцэтгэх явцад түүхэн баримт гарч ирсэн тохиолдолд;

г) Бүтэн эсвэл хагас эвдрэл, сүйрэл, хаягдан орхигдох эсвэл дахин байрлуулах зэрэг аюул, эрсдэл гарч болох тохиолдолд мөн соёлын өв хүн болон байгалийн гадаад хүчин зүйлээс болон эвдэрч гэмтэх аюул нүүрлэх үед;

д) Соёлын өвийг гэмтээх аюул гарах үед, осол гарсны дараа мөн урьдчилан тооцоогүй аюул гарах тохиолдолд;

е) Ашиглалт, удирдлагын тогтолцоо эсвэл хяналтын байдал өөрчлөгдөхөд;

Бүртгэл хийх үүрэг хариуцлага

1. Үндэсний хэмжээнд соёлын өвийг хадгалан хамгаалах үйл ажиллагаа нь үүнтэй зэрэгцэн бүртгэлийн ажлыг гүйцэтгэх хэрэгтэй болохыг гаргаж өгнө.

2. Бүртгэл, танин мэдэх үел явц нь нарийн төвөгтэй байдаг тул хангалттай ур чадвар, мэдлэг болон гүйцэтгэж байгаа ажлаа мэддэг ажилтан нарыг ажиллуулах шаардлагатай бөгөөд энэхүү зорилгоор дадлага сургалтын хөтөлбөрийг гаргаж болно.

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

3. Бүртгэлийн ажилд өв бүртгэлийн мэргэжилтэн, газар хэмжигч, сэргээн засварлагч, архитектор, инженер, судлаач, архитекторын түүхч, археологич болон мэргэжлийн зөвлөх зэрэг чадварлаг ажилтан нарын хамтын ажиллагаа хамрагдана.

4. Соёлын өвийг хариуцсан менежер нар бүртгэл, түүний чанар болон бүртгэлийг шинэчлэх ажлыг шаардлага хангасан өндөр түвшинд байлгана.

Бүртгэл хийх төлөвлөгөө

1. Шинээр бүртгэл хийхийн өмнө одоогийн байгаа мэдээллийг олж тэдгээрийн шаардлага хангах эсэхийг шалгана.

а) Мэдээллийг байр зүйн зураглал, зураг төсөл, фото зураг, хэвлэгдсэн болон хэвлэгдээгүй тайлан мэдээ болон барилга, бүлэг барилга, дурсгалт газруудын үүсэл, түүхийн тухай өгүүлсэн бичиг баримтаас хайн олж болно.

Сүүлийн үеийн болон хуучин мэдээ бүртгэл хоёулангаас нь мэдээллийг хайх нь зүйтэй;

б) Мэдээллийг үндэсний болон орон нутгийн нийтийн архив, мэргэжлийн байгууллагын мөн хувь хүний архив, бүртгэл данс, цуглуулга болон номын сан, музейгээс хайн олно;

г) Бүртгэлийг хайхдаа тухайн барилга, бүлэг барилга болон дурсгалт газруудыг өмчилж байгаа, эзэмшиж байгаа, бүртгэсэн, барьж байгуулсан, хадгалж хамгаалж байгаа мөн тухайн барилга, бүлэг барилга болон дурсгалт газруудын талаар судалгаа шинжилгээний л ажил хийсэн эсвэл тодорхой мэдлэг, мэдээлэлтэй хувь хүн болон байгууллагатай харилцан зөвшилцож хийнэ;

2. Дээрх шинжилгээгээр урган гарч байгаа бүртгэлийн зохистой хамрах хүрээ, хэмжээ болон арга зүй нь дараах үйл ажиллагаануудыг гүйцэтгэхийг шаардана:

а) Бүртгэл хийх арга, боловсруулагдсан баримт бичгийн төрөл нь тухай соёлын өвийн мөн

чанар, бүртгэлхийг зорилго, соёлын орчин хүрээлэн болон боломжтой санхүүжүүлэлт болон бусад нөөцийн хувьд тохиромжтой байх хэрэгтэй. Нөөцийн хязгаарлалт нь бүртгэлийн ажлыг үе шаттайгаар хийх хэрэгтэй болгож болно. Бүртгэлийн ажилд хэрэглэгдэх зарим аргууд нь бичгээр үйлдсэн тодорхойлолт, шинжилгээ, фото зураг (агаараас авсан болон газар дээр авсан), засварласан фото зураг, фото грамметр, геофизикийн судалгаа, газрын зураг, төлөвлөгөө, зураг, эскиз, хуулбар болон бусад уламжлалт, орчин үеийн технологи;

б) Бүртгэлийн арга зүй нь боломжтой бүх тохиолдолд бүртгэгдэж буй объектод гэмтэл учруулахгүй техник технологийг хэрэглэх шаардлагатай;

в) Төлөвлөж байгаа хамрах хүрээ, бүртгэлийн аргыг тодорхойлох;

г) Эцсийн хэлбэрийн бүртгэлийн эмхэтгэлд орж байгаа материал нь архивт хадгалагдаж болох шаардлагыг хангасан байх хэрэгтэй.

Бүртгэлийн агуулга

1. Аливаа бүртгэл нь доорх мэдээллийг агуулах хэрэгтэй:

а) барилга, хэсэг барилга болон дурсгалт газрын нэр;

б) лавлагааны дугаар;

в) бүртгэл хийж дууссан огноо;

г) бүртгэл хийсэн байгууллагын нэр;

д) барилгын бүртгэл, тайлан, зурган, график, бичмэл болон ном зүйн баримт бичиг мөн археологийн болон байгаль орчны бүртгэл зэрэг солбицсон лавлагаа.

2. Тодорхойлолт, газрын зураг, төлөвлөгөө эсвэл агаараас авсан фото зургийн тусламжтайгаар хөшөө дурсгал, хэсэг барилга, байгууламж болон дурсгалт газруудын байршил, хэмжээг үнэн зөв тогтоох шаардлагатай. Хөдөө орон нутагт газрын зураг эсвэл

тригонометрийн зураг ашиглан тогтоож болох бөгөөд хот суурин газарт хаяг эсвэл гудамжны хаягаар тогтооно.

3. Мэдээллийн эх сурвалж бүхэн шууд хөшөө дурсгал, хэсэг барилга, байгууламж болон дурсгалт газраас аваагүй болохыг шинээр хийгдсэн бүртгэлд тэмдэглэх шаардлагатай.

4. Бүртгэл нь доорх зарим болон бүх мэдээллийг агуулах хэрэгтэй;

а) барилга, хөшөө дурсгал болон дурсгалт газрын төрөл, хэлбэр болон хэмжээ;

б) боломжтой тохиолдолд хөшөө дурсгал, барилга болон дурсгалт газрын дотоод гадаад шинж төрхийн мэдээлэл;

в) соёлын өв болон түүний бүрэлдэхүүн хэсгийн хэлбэр шинж чанар, соёл, урлаг, шинжлэх ухааны үнэ цэнэ болон доорх элементүүдийн соёл, урлаг болон шинжлэх ухааны үнэ цэнэ;

- хийцийн материал, бүрдүүлэх хэсэг болон байгууламж, гоёл засал чимэглэл эсвэл бичээс;

- үйлчилгээ, угсралт болон машин техник;

- туслах байгууламж, цэцэрлэг, орчин тойрон болон тухайн дурсгалт газрын соёл, газар зүй болон байгалийн шинж төрх;

г) барилга болон хадгалан хамгаалах ажилд хэрэглэсэн уламжлалт болон орчин үеийн технологи болон ур чадвар;

д) үүсэл гарал, зохиогч, өмчлөгч, эх загвар, хэмжээ, ашиглалт болон чимэглэлийг тодорхойлох баримт;

е) ашиглалтын түүхэн явц, холбогдох үйл явдлууд, бүтцийн болон чимэглэлийн өөрчлөлт, хүн болон байгалийн гадаад хүчин зүйлийг тогтоох баримт;

ё) удирдлага зохицуулалт, хадгалалт хамгаалалт болон засварын ажил гүйцэтгэж байсан түүх;

ж) б а р и л г а , байгууламжийн болон дурсгалт газрын эд материалыг төлөөлөх элемент болон загвар;

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

з) соёлын өвийн одоогийн нөхцөл байдалд хийсэн үнэлгээ;

и) соёлын өв болон түүний орчин тойрон хоорондын харагдах болон бие биендээ нөлөөлөх харилцааны үнэлгээ;

й) хүн, байгаль, хүрээлэн байгаа орчны бохирдол эсвэл ойр орчмын газар ашиглалтаас шалтгаалан гарч буй аюул, эрсдлийн үнэлгээ;

5. Бүртгэл хэр зэрэг дэлгэрэнгүй байх нь бүртгэл хийх олон төрлийн шалтгаанаас (1.2 зүйлийг үзнэ үү) шууд хамааралтай.

Дээр дурдсан мэдээлмүүд нь хэдийгээр товчхон байсан ч гэсэн орон нутгийн төлөвлөгөө, барилгын хяналт зохицуулалтын ажилд чухал мэдээ баримт болдог. Дэлгэрэнгүй мэдээлэл нь ихэвчлэн тухайн дурсгалт газар, барилга байгууламжийг эзэмшигч, хадгалан хамгаалах үүргийг хүлээсэн

менежер болон ашиглагч нарын хадгалалт хамгаалалт, ашиглалтын ажилд шаардлагатай байдаг.

Удирдлага тогтолцоо, бүртгэлийг түгээх

1. Эх бүртгэлийг аюулгүй найдвартай архивт хадгалах хэрэгтэй бөгөөд архивын нөхцөл байдал нь уг бүртгэлийг найдвартай он удаан жилээр хадгалах, олон улсын стандарт шаардлагыг хангасан байх хэрэгтэй.

2. Бүртгэлийн нөөц хувийг тусад нь аюулгүй газар хадгална.

3. Уг бүртгэлийн хувь нь удирдах тушаалтан, холбогдох мэргэжилтэн болон олон нийтийн зүгээс судалгаа шинжилгээний ажил, хяналт болон бусад захиргаа, хууль эрхийн ажлыг гүйцэтгэхэд нь ашиглагдах боломжтой байна.

4. Шинэчлэгдсэн бүртгэл нь боломжтой бол соёлын өв, удирдлага, хадгалалт хамгаалалтын

тухай шинжилгээ судалгааны ажил болон гамшгийг арилгах зорилгоор тухайн дурсгалт газар бэлэн байх хэрэгтэй.

5. Бүртгэлийн бичвэрийн формат нь нэг загвартай байх хэрэгтэй бөгөөд орон нутгийн, үндэсний болон олон улсын хэмжээнд мэдээлэл солилцох, олох ажлыг хөнгөвчлөхийн тухайд боломжтой бүх тохиолдолд бүртгэлийг индексжүүлэх хэрэгтэй.

6. Бүртгэгдсэн мэдээллийг цуглуулах, зохицуулах болон түгээхэд боломжтой бүх тохиолдолд зохистой орчин үеийн технологийг хэрэглэж байх хэрэгтэй.

7. Бүртгэлийн мэдээлэл хаяг нь олон нийтэд тодорхой байх шаардлагатай.

8. Бүртгэлийг гол үр дүнгийн тайланг шаардлагатай тохиолдолд түгээн хэвлэх хэрэгтэй.

Б.Алтансүх

Соёлын өвийн төвийн Биет соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн програмист

СОЁЛЫН ӨВ БА МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕХНОЛОГИ

Мэдээллийн технологи хурдацтай хөгжиж буй өнөө үед соёлын өвийг мэдээллийн технологитой холбох асуудал зайлшгүй яригдах ёстой. Соёлын өвийг бүртгэн баримтжуулах болон олон нийтэд сурталчилан таниулахад мэдээллийн технологийн ололт амжилтуудыг ашиглах нь орон зайнаас үл хамаарах, хүний хөдөлмөрийг хөнгөвчлөх, цаг хугацааг хэмнэх зэрэг маш олон давуу талуудтай.

Бүртгэн баримтжуулалтын талаар

Монгол улсын засгийн газар 2005 оны 12 дугаар сарын 7 ны

244-р тогтоолоор “Үндэсний соёлын өвийн мэдээллийг тоон системд оруулан хадгалах хөтөлбөр”-ийг баталсан. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд музейн үзмэрийг бүртгэн баримтжуулж цахим мэдээллийн сан бүрдүүлэх RCH програм, үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэн баримтжуулж цахим мэдээллийн сан бүрдүүлэх RICH програм, RCH програмаар бүртгэгдсэн мэдээллийг Соёлын өвийн төвд нэгтгэн боловсруулж СӨУНБМСан (Соёлын өвийн улсын нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн сан)-г бүрдүүлэх CCH програмуудыг “Сайбер-Андромеда” ХХК-тай хамтран зохиож улс, аймгийн

36 музей, Соёлын өвийн төвд суурьлууланашиглалтанд оруулсан. 2010 оны 1-р сарын 8-ны байдлаар улс, аймгийн музейнүүдээс нийт 15052 үзмэрийн цахим бүртгэлийг интернэтээр дамжуулан хүлээн аваад байна.

Бид 2010 оны 5-р сард багтаан бүртгэлийн програмын шинэчлэн сайжруулсан хувилбар 2.0-ийг боловсруулан бэлэн болгохоор ажиллаж байна. Энэ

МЭРГЭЖИЛ АРГА ЗҮЙ, МЭДЛЭГ

ажилд одоогийн бүртгэлийн програм дээр биечлэн ажиллаж байгаа улс, аймгийн музейн ажилтан та бүгдийн санал өндөр ач холбогдолтой бөгөөд одоогийн програм дээр тулгарч буй хүндрэлтэй асуудлууд болон цаашид програм хангамжийг хэрхэн боловсронгуй болгох талаар өөрсдийн санаа бодлыг нээлттэй илэрхийлж бидний ажилд туслалцаа үзүүлнэ гэдэгт итгэж байна. Таны саналыг бид altansukh@monheritage.mn и-мэйл хаягаар нээлттэй хүлээн авах болно.

Соёлын өвийн мэдээллийг олон нийтэд сурталчилан таниулах талаар

Монгол нутаг дахь хамгийн алдартай, түүхэн үнэ цэнэ, шинжлэх ухааны ач холбогдолтой хадны зураг, бичээс, гэрэлт хөшөө, буган болон хүн чулуун хөшөө, булш хиргисүүр, эртний хотын туурь, сүм хийдийн үлдэгдэл, суварга зэрэг

Бидний өдөр тутмын ажил, амьдралын салшгүй нэгэн хэрэгцээ болсон харилцаа холбооны хэрэгсэл бол яахын аргагүй и-мэйл юм. Харин та и-мэйлийг бүрэн хүчин чадлаар нь, маш хялбараар өдөр тутам ашиглаж чаддаг уу? Тэгвэл танд энэ боломжийг Microsoft Office Outlook 2007 програм олгох болно. Энэ дугаарт www.monheritage.mn домэйн тулгуурласан и-мэйлийг Microsoft Office Outlook 2007 програмтай холбох талаар товч зааврыг өгч байна. Дэлгэрэнгүйг та уг програмын Help хэсгээс хараарай.

1. Start Menu->All Programms->Microsoft Office->Microsoft Outlook 2007 програмыг ажиллуулна.
2. Гарч ирэх цонхноос Yes соноглолтыг хийнэ.
3. Manually configure server settings or additional server types - соноглолтыг идэвхжүүлээд **Next** товчийг дарна.
4. Internet E-mail сонолтыг сонгоод

369 ширхэг түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалуудын тухай ерөнхий мэдээлэл өгөх, 21 аймаг сумдын нутаг дэвсгэрт байрлах 2082 хөшөө дурсгалуудын талаарх нэгтгэсэн судалгааг танилцуулах зорилготой "Монгол нутаг дахь түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалууд" CD-ROM-ийг ЮНЕСКО-ийн Монголын үндэсний комиссын дэмжлэгтэйгээр 2005 онд бүтээн 200 ширхэг хувиан улс, аймгийн музей, номын сан, их дээд сургуулиудад үнэ төлбөргүй тараав. Мөн 2008 онд Соёлын өвийн төвийн 20 жилийн ойд зориулан дахин 200 ширхэг хувьлан хэрэгцээт газруудад үнэгүй тараагаад байна.

Соёлын өвийн төвийн үйл ажиллагааг сурталчилан таниулах, т оон систем хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн талаар мэдээлэх зорилго бүхий www.monheritage.mn веб сайтыг 2007 оноос хойш ажиллуулж ирсэн бөгөөд одоогийн байдлаар веб сайтын шинэчлэн сайжруулсан хоёрдугаар

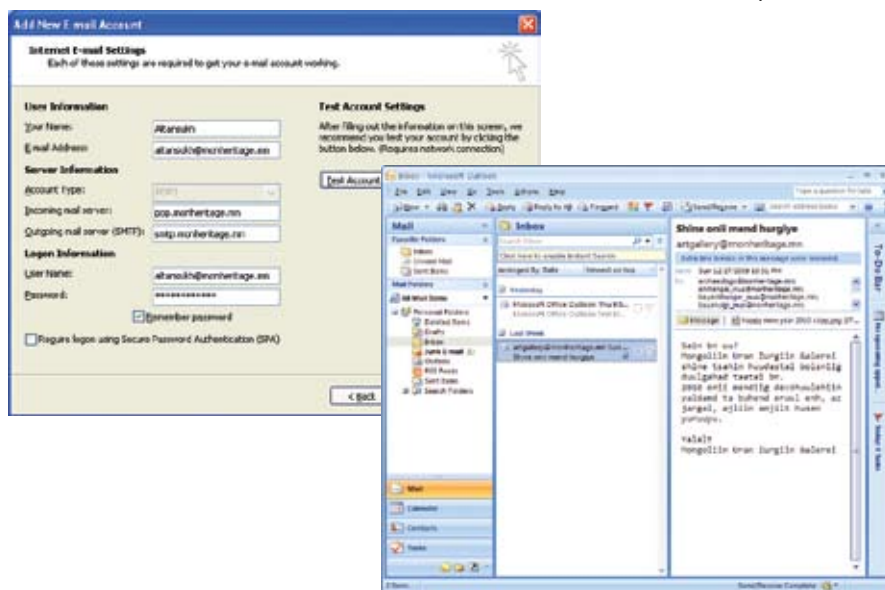
хувилбарыг гаргаж 2010 оны 4 дүгээр сард багтаан ашиглалтан оруулахаар шамдан ажиллаж байна.

Мөн Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2009 оны 08 дугаар сарын 03 ны өдрийн 303 дугаар тушаалаар байгуулагдсан ажлын хэсэг "Монголын музейн үзмэрүүд" гэрэл зургийн болон электрон каталоги боловсруулах ажлыг хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байгаа бөгөөд өнөөдрийн байдлаар гүйцэтгэгчийг сонгон шалгаруулах шатанд явж байна. Энэхүү ажил хэрэгжсэнээр улс, аймгийн музейн шилдэг 5339 ширхэг үзмэрийн мэдээллийг агуулсан цахим каталоги бий болж олон нийтэд интернэтээр нээлттэй сурталчилагдах юм. Түүнчлэн хил гааль болон цагдаагийн ажилтнуудад тусгайлан зориулсан хайлтын систем, мэдээллийн бааз бий болж шаардлагатай мэдээллийг түргэн шуурхай солилцох боломжтой болно.

www.monheritage.mn домэйн тулгуурласан и-мэйлийг Microsoft Office Outlook 2007 програмтай холбох

Next товчийг дарна.

5. Гарч ирэх цонхны харгалзах нүдэнд тохирох мэдээллийг эхний зурагт үзүүлсэнтэй адилаар оруулаад **Next** товчийг дарж гарч ирэх цонхноос **Finsh** товчийг дарна.

Outlook програмын харагдах байдал

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

3.Оюунбилэг

БСШУЯ-ны музей, түүх, соёлын өв хариуцсан ахлах мэргэжилтэн

ЭРТНИЙ ДУРСГАЛТ БАРИЛГЫН ХЭМЖИЛТ СУДАЛГАА, СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАХ ЗУРАГ БОЛОВСРУУЛАХ СУРГАЛТ

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яамны Соёл, урлагийн бодлогын газар Япон Улсын Токиогийн Соёлын өвийн судалгааны үндэсний хүрээлэнтэй хоёр улсын соёлын өвийг хамгаалах талаар хамтран ажиллах гэрээг 2008 оны 9 дүгээр сарын 10-нд байгуулсан билээ. Үг гэрээний дагуу монголын соёлын өвийг хамгаалах чиглэлээр дөрвөн сургалтыг 2009 оны 7, 8 дугаар сард хоёр тал хамтран анх удаа соёлын өвийн оршин байгаа газар дээр нь зохион байгууллаа.

Сэргээн засварлах ажил явагдаж буй Хэнтий аймгийн Өмнөдэлгэр сумын нутагт орших Бэрээвэн хийдийн Цогчин дуган дээр “Сүлд-Уул” ХХК-ний болон Соёлын өвийн төвийн сэргээн засварлагчдад “Уран барилгын дурсгалын өнгө будгийн судалгаа” (“Experts exchange program on architectural painted surfaces”) сэдэвт сургалтыг 7 дугаар сарын 23-26-ны өдрүүдэд зохион байгуулав.

Сургалтын үеэр Япон улсын соёлын өвийн өнгө будгийн судлаач эрдэмтэн, уран барилгын зураач, сэргээн засварлагч дөрвөн багш “Өнгө будгийн судалгааны арга”, “Эртний модон барилгын өнгө будгийн гадаргууг тодорхойлох, сэргээн засварлах японы уламжлалт арга”, “Эртний модон барилгын өнгө будгийн гадаргууг сэргээн засварлах японы арга туршлага” гэсэн сэдвээр хичээл зааж, сургалтанд оролцогсод Цогчин дуганаас үлдсэн өнгө будгийн үлдэгдэлтэй дам нурууны хэсгийг судалж, дадлагын ажил хийсэн нь үр дүнтэй болсон юм.

Японы мэргэжилтнүүд Бэрээвэн хийдийн цогчин дуганы сэргээн засварлалтын ажилтай танилцав

Эртний модон барилгын өнгийн будгийг судлах, сэргээн засварлах Японы уламжлалт аргаас зааж өгөв

Бэрээвэн хийдийн цогчин дуганаас үлдсэн дам нуруунд судалгаа хийхтэй холбогдсон дадлагын ажил

8 дугаар сарын 21-28-нд улсын хамгаалалттай уран барилгын дурсгал болох Амарбаясгалант хийдэд “Сэргээн засварлах ажлын уран барилгын судалгаа” (“Training course on architectural survey for conservation planning”) сэдэвт

сургалтыг зохион байгууллаа. Сургалтанд ШУТИС-ийн уран барилгын дөрөв дүгээр дамжааны 4 оюутан оролцсон юм.

Амарбаясгалант хийдийн ҮИ Цагаан дуганыг сургалтын баазаа болгосон. Уран барилгын модон бүтцэт барилгын хэмжилт, судалгаа, сэргээн засварлах ажлын монгол, японы арга зүй, дурсгалт барилгын материалын судалгаа, түүний эвдрэл гэмтлийг тодорхойлох, уран барилгын дурсгалын менежмент төлөвлөгөөг боловсруулах талаар монгол, японы соёлын өвийн мэргэшсэн эрдэмтэн багш нар хичээлээ дадлагын ажилтай хослуулан заалаа. Оюутнууд модон хийцтэй эртний барилгын хэмжилтийн зургийг гаргах, хэмжих, эвдрэл гэмтлийг тодорхойлох дадлагыг ҮИ Цагаан дуган дээр гүйцэтгэж, ажлын зургийг масштабт оруулан зурах аргыг суралцав.

Энэхүү сургалт, дадлагын ажил нь эртний сүм хийдийн модон барилгыг сэргээн засварлах зураг төслийг боловсруулах, холбогдох уран барилгын мэргэжилтнийг бэлтгэхэд чухал алхам боллоо.

Амарбаясгалант хийдийн ерөнхий байдал

Багш нар дадлага хийх дуганаа сонгов

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Уран барилгын дурсгалын хэмжилт судалгаа, сэргээн засварлах зураг боловсруулах арга зүйн хичээл

VI Сагаан дуганы хэмжилт судалгааны дадлага ажил

Дурсгалт барилгын эвдрэл гэмтлийг тодорхойлох хичээл

Модон дурсгалт барилгын хийц хэсэглэлийн судалгаа (доу-гүний хэмжилт)

Хэмжилтийн зургийг масштабд оруулан зурж буй нь

Багш нарт зургаа шалгуулав

Дурсгалт барилгын эвдрэл гэмтлийн тодорхойлолт бичиж байгаа нь

Сургалтын эцсийн хэлэлцүүлэг

Монголчууд бидний өвөг дээдэс түүх шашин, соёл, хот байгуулалт, уран барилгын дурсгал болох олон сүм дуганыг

Л.Энх-Уяа

"Сүлд-Уул" ХХКомпаний ерөнхий захирал

БАЛДАНБЭРЭЭВЭН ХИЙДИЙН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

бүтээн босгосоны зарим хэсэг нь хадгалагдан үлдсэн бол зарим нь бүр эвдэрч устан үгүй болох аюулын ирмэгт тулаад байгаагийн нэг нь Балданбэрээвэн хийд юм.

Арын сайхан Утай гэж олноо алдаршсан Балданбэрээвэнхидийг Сэцэнхан аймгийн Хөвчийн жонон вангийн хошуу Хэнтийн нурууны

Дэлгэрхаан уулын салбар Мөнх-Өлзийт уулын энгэр, Бат нуурын хойд талын байгалийн үзэсгэлэнт газар /одоогийн Хэнтий аймгийн Өмнөдэлгэр сумын нутаг/ 1736 онд байгуулсан бөгөөд чухамдаа Богдын долоон цоржийн нэг Цэвээндорж номонхан Шар сүм, Сагаан сүмийг нь барьснаар

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Балданбэрэвэн хийдийн суурь тавигдсан гэж үздэг. Улмаар Цогчин дуганыг байгуулсан байна. Тус хийд нь тухайн үедээ 8000 ламтай Монголын зүүн зүгийн шашин номын зонхилох төв байжээ. Бэрэвэн хийдийг нурааж устгахаас өмнө Тэгчилэн, Намжил, Чойнхор, Тойсон гэсэн дөрвөн аймагтай, Номон хааны хашаа, Лаврин сүм, Цорж ламын хашаа, жас, сангуудаас бүрдэж байв. Харин одоо хийдийн дугануудын туурь үлджээ.

Монгол нутаг дахь соёлын өв түүний дотор соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хадгалж хамгаалахад төр засгаас ихэд анхаарч “Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалыг хадгалж хамгаалах, сэргээн засварлах Үндэсний хөтөлбөр”ийг хэрэгжүүлж байгаа билээ.

Уг хөтөлбөрийн хүрээнд БСШУЯ-сзарласан Балданбэрэвэн хийдийн Цогчин дуганыг сэргээн засварлах тендерт манай компани ялж 2009 оноос эхлэн улсын төсвийн хөрөнгөөр сэргээн засварлаж, одоо ажлын гүйцэтгэл 90 хувьтай явагдаж байна.

Уг хийд нь 1937 оноос хойш эзэнгүй хаягдсан бөгөөд сүмүүдийн модон хийцүүдийг буулган зөөж өөр барилгад ашигласан, байгалийн нөлөөнд /нар, салхи, бороо цас, гал түймэр/ -д автсан зэргээс шалтгаалан эвдрэлд орж анхны эх төрх байдлаа алдсан байсан. Цогчин дуган нь дээвэр болон давхар дундын хучилтууд эвдрэн цөмөрч нурсанаас зөвхөн дөрвөн талын чулуун хана л үлдсэн байсан. Монголын сүм дуганууд нь ихэнх тохиолдолд модон материал, чулуу, шатаасан тоосго ашиглан барьж байгуулсан байдаг билээ.

Түүнчлэн ханан дундах яс моднууд нь ялзарч өмхрөн галд өртөн шатаж үгүй болсон байсан. Иймээс газар дээр нь хийсэн хэмжилт судалгааг үндэслэн сэргээн засварлалтын ажлыг гүйцэтгэж байна.

Цогчин дуганы үлдэж хоцорсон чулуун хананы нурсан хэсгүүдийг нөхөж өрөхдөө хуучин

хийж байсан аргаар буюу яс модыг гүйцээн зангидаад хоорондох зайг чулуун өргөөр дүүргэж өрөв.

Хаалга, цонх, саравчнуудыг анхны байдлаар шинээр хийж сэргээн засварлалаа.

Ханын дээд хэсгийн парпедийг өрөхдөө хуучин загвараар үлдсэн материал болох боролзгоныг ашиглан шинээр хийж гүйцэтгэсэн.

Уг дуганы үндсэн даацын хэсэг болох багана, дам нуруу, унь мод зэргийг бэлдэж угсрахдаа ажлын зургийн дагуу хэмжээ, өндрийн түвшинг нарийн баримтлан эсгэж, дам нуруунуудын дээр болон эргэн тойрон байх бадтай, шоотой нуруунуудыг шинээр сийлбэрлэж хийлээ.

Дээвэрдээр хиасар хэлбэрийн оройтой таван гонхыг хийхдээ тэдгээрийн банзан дээврийг савх модоор даруулж сүм дуганы уламжлалт вааран дээврийн хэлбэрт оруулж хар гөлмөн төмрөөр төмөрлөж хийсэн.

Өнгө будаг, будгийн түүхий эд, мод, металл эдлэл, тоосго зэргийн стандартын чанарын шаардлагыг хангасан материалаар засварлаж дурсгалт барилгын үнэ цэнэ, ач холбогдол, анхны эх байдлыг алдагдуулахгүйгээр сэргээн засварлаж 2010 оны 1 улиралд ашиглалтанд оруулахаар бид ажиллаж байна.

Сэргээн засварлалтын өмнөх байдал

Давхар тус бүрийн хучилтыг шинээр хийсэн

Багана, дам нуруу, шоотой нуруу, бадтай нурууг шинээр хийсэн

Дээврийн гонх, саравчыг шинээр хийсэн

Парпедны өргийг өрөхийн өмнөх байдал

Парпедны өргийг боролзгоноор шинээр өрсөн

Унь модыг будах явц

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Д.Нямдорж

Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн
сэргээн засварлагч

"ШОРООН БУМБАГАР"-ЫН БУНХАНТ БУЛШНААС ГАРСАН ОЛДВОРЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Монгол улсын нүүдлийн соёл, иргэншлийг судлах олон улсын хүрээлэн ОХУ-ын ШУА-ийн Сибирийн салбарын Монгол, Төвд будда судлалын хүрээлэнгийн "Төв Азийн нүүдэлчдийн хот суурин" төслийн баг профессор А.Очир, С.В.Данилов нарын эрдэмтэд 2002 онд Төв аймгийн Заамар сумын нутаг Шороон бумбагар хэмээх газарт сонирхолтой нэгэн дурсгалыг 2002 онд анх ирүүлэн судалж эхэлсэн байна. Судалгааны явцад уг дурсгал VII зуунд холбогдох Уйгар угсааны Пугу аймгийн язгууртны бунхан болохыг тогтоосон байна. Энэ хүн нь тухайн үедээ цэргийн том тойргийн захирагч тутук цолтой жанжин хүн байжээ.

2009 оны 7 дугаар сард бунхант байгууламжийн олдворын малтлагийн ажилд Соёлын өвийн төвийн сэргээн засварлагч оролцож олдворуудад анхан шатны цэвэрлэгээ, бэхжүүлэлт, тээвэрлэлтэд зориулан баглаа, боодлыг технологийн дагуу хийж гүйцэтгэлээ.

Уг бунхант байгууламж нь хаалгаа хүртэл 23 метр урт үүдэвчтэй бөгөөд газрын хөрсийг хөндийлөн ухаад 6 метрийн гүнд дотор талыг нь засаж, бөмбөгөрдүү оройтой, 3.6х3.5х2.8 метрийн хэмжээтэй тэгш өнцөгт хэлбэртэй зассан байсан.

Энд байсан олдворууд он удаан жил газрын хөрсөн дор байснаас ихээхэн хэврэгшин муудсан мөн тонуулчдын гарт өртөж багагүй сүйтгэгдэн байсан. Олдворуудад Соёлын өвийн төвийн

сэргээн засварлагчид анхан шатны цэвэрлэгээ, бэхжүүлэлт, баглаа, боодлыг хийгээд Дүрслэх урлагийн музейд авчирсан. Эдгээрээс зарим шаардлагатай дурсгалуудыг Соёлын өвийн төвийн сэргээн засварлах лабораторт авчран, лабораторын орчинд консервац, бэхжүүлэлт, сэргээн засварлалтын ажил хийсэн.

Бунхны тахилын хөмгөөс гарсан түүхий шавар, мод, металаар хийсэн тооны онго, тахилгын зүйл гарсан. Үүнд:

Шавар олдвор

Боловсруулаагүй түүхий шавар нь маш хэврэг, эмзэг материалын тоонд ордог. Түүхий шавраар хийсэн төрөл бүрийн хэмжээтэй зогсоо болон туг барьсан морьтой хүний 70 шахам баримал, арслан, бар, үхэр зэрэг араатан амьтдын дүрс, мөн эдгээрээс хэмжээний хувьд нэлээд том, дүрслэл сайтай зогсоо хүний баримал гарсан. Эдгээр нь хөрсөнд суусан талаараа их хэмжээгээр чийг авч, өмхөрч хэврэгшсэн, бас бунханы дээд хэсгийн таазны шавар шороо нурснаас эвдэрч хэмхэрч, салсан.

Модон сийлбэр болон бусад олдвор

Модоор сийлж хийсэн 20 шахам жижиг хүүхдийн дүрснээс эхлээд эрэгтэй, эмэгтэй хүний сийлбэрүүд, тэдгээрийн заримд даавуун хувцас өмсгөсөн. Мөн зэсээр хийсэн тавтай хадаас, модон эдлэлийн чимэглэлүүд модоор хийсэн загас, адуу, үхэр, тэмээ, хонь, гахай, хүн цээжтэй шувуун биетэй савдаг, толгой нь хөдөлдөг лууний

сийлбэр, зэсээр хийж алтаар шарсан чимэг, зоос зэрэг 50 шахам дурсгал илэрсэн байна. Эдгээр нь мөн адил хадгалалтын орчинд байснаас маш ихээр гажиж, ялзарч муудсан байв.

Соёлын өвийн төвийн сэргээн засварлах лабораторт авчирсан олдворуудыг лабораторийн орчинд хэсэг, нэг бүрчлэн цэвэрлэгээ хийж тусгай зориулалтын уусмалаар бэхжүүлсэн. Дараа нь эвлэж нийлэх хэсгүүдийг нь нааж эвлүүлээд, дахин хадгалалт бэхжүүлэлтийн ажил хийсэн. Мөн боломжтой зарим баримлуудад сэргээн засварлах ажил хийж гүйцэтгэн дуусаад, Занабазарын нэрэмжит Дүрслэх урлагийн музейд хүлээлгэн өгөөд байна.

Бунханаас олдсон модон яст мэлхийд бэхжүүлэлт хийсэн байдал

Бунханаас олдсон шавар морьтой хүний барималд сэргээн засварлалт, бэхжүүлэлт хийн музейд хүлээлгэн өгөхөд бэлэн болсон байдал

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Б.Мягмарсүрэн

Соёлын өвийн төвийн соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн сэргээн засварлагч

ЗЭЭГТ НААМЛЫН ГЭМТЭЛ, СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Зээгт наамал нь монголчуудын гоёл чимэглэлийн урлагийн нэгэн өвөрмөц бие даасан төрөл бөгөөд олон зууныг дамжин хөгжсөөр иржээ. Хүннүгийн Ноён уулын булшнаас олдсон алдарт ширмэл ширдэг нь зээгт наамлын урлагийн эртний дурсгалд зүй ёсоор тооцогдоно.

XIX-XX зууны үед зээгт наамлын урлаг монголд өндөр түвшинд хөгжиж, Энэтхэг, Төвд, Хятадаас ирсэн дээд зэргийн торгоор алт, мөнгө, шүр, сувд, эрднийн чулуу шигтгэн урлаж, ихэвчлэн бурханы дүрийг бүтээжээ.

Энэ үед бүтээгдсэн олон бүтээлүүд манай музейнүүдэд хадгалагдаж байдаг бөгөөд цаг хугацаа өнгөрөх тусам янз бүрийн шалтгаанаар гэмтэж муудсаар байна.

Соёлын өвийн төвд сэргээн засварлуулахаар ирж байгаа даавуу, зөөлөн эдлэлээр хийгдсэн үзмэрүүдэд дараах гэмтлүүд нийтлэг тохиолдож байна.

- Гэрэл. Үзмэр дээр хурц гэрэл удаан туссанаар даавуун эдлэл гандаж сэмэрсэн.

- Механик гэмтэл. Хүний хайхрамж, болгоомжгүй үйлдээс үүссэн гэмтлүүд, хаяг шошгыг үзмэр дээр цавуугаар наасан, үзмэрээ өлгөж байрлуулахдаа цоолж хадсан. Үзүүлэгт буруу дэглэж байрлуулсан, сан хөмрөгийн өрөөний хадгалалтын горим алдагдсан зэргээс үүссэн гэмтэл.

- Хорхой шавьж. Үзмэрийг хорхой шавьжинд идүүлсэн.

- Ус. Усанд норж өнгө будаг нь нүүсэн, хөгзөрсөн гэх мэт

2009 онд манай зөөлөн эдлэл сэргээн засварлах тасагт зээгт наамал, дээл хувцас, хатгамал,

танка зураг зэрэг 50 орчим зөөлөн эдлэл сэргээн засварлуулахаар ирсний 12 нь Уран зургийн галерейн зээгт наамлууд юм. Эдгээр нь хадгалалтын буруугаас болж ихэнх бүтээлүүд нь усанд норж чийг авснаар хөгзөрсөн, торго нь агшсан, өнгө будаг

Зураг 1,

“Монгол зөвлөлтийн найрамдлын гэрээ”,
Уран зургийн галерей

Засварын өмнө

Засварын дараа

нүүсэн /Зураг 2/, илжирч сэмэрсэн /Зураг 4/, төмөр доги болон өлгөх зориулалттай төмөр гогцоо нь зэвэрч торгондоо нөлөөлж торго нь зэвэнд идэгдсэн /Зураг 3,5,6/, үрчийж нугалаа үүссэн гэх зэрэг ихээхэн гэмтэлтэй ирсэн.

Зураг 2

Я.Люня. “Маркс”

Зураг 3

Я.Хандсүрэн. “Сур сур бас дахин сур”

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Зураг 4

Гүрдорж, Мажиг "Сүхбаатар"

Зураг 5

Зураг 6

Баримтжуулалт

Үзмэрийг хүлээж авсан анхны байдал төрхөөр нь сэргээн засварлахын өмнө буюу гэмтэлтэй байх үеийг гэрэл зургуудийг авч баримтжуулна.

Дараа нь сэргээн засварлалтын ажлын маягт дээр үзмэрийн гэмтлийн тодорхойлолтыг бичиж тэмдэглэгээ хийнэ.

Цэвэрлэгээ

Баримтжуулалт хийсний дараа юуны өмнө үзмэрийн цэвэрлэгээг хийнэ. Цэвэрлэгээг хийхдээ ар болон өвөр талын тоос, бохирдлыг тоос сорогчоор цэвэрлэн. Дараа нь бүтээлийн арыг салгаж дотор талд үүссэн хөгзний бохирдлыг механик буюу гар аргаар цэвэрлэж, этилийн спиртийн 50% -ын уусмалаар арчина.

Зээгт наамлыг хүрээ торгоноос нь салган аваад бага зэрэг чийг өгч зөөлөвтэй ширээнд тэлж хатаав. Ингэснээр агшсан, үрчийж нугалаа үүссэн гэмтлүүд арилдаг. Хиртэй, өнгө будаг нь нүүсэн хэсгүүдийг бөс даавуу сэргээн засварлах зориулалтын Hospotan-T угаалгын шингэнээр угааж цэвэрлэлээ.

Оёдлын засвар

Торгоны зарим хэсэг нь ихээр хөгзөрч ялзарсан тул сэмэрч нимгэрсэн, мөн зэвэнд идэгдсэн байдаг. Эдгээрийг сэргээн засахдаа шаардлага хангахгүй болсон хэсгүүдийг шинээр солих, цоорсон нимгэрсэн хэсгүүдийн ард ижил өнгийн торгоор нөхөлт хийж, органик гаралтай торгон утсаар технологийн дагуу оёж тогтоосон.

Зарим зээгт наамлын арын торгыг сольж шинэчилсэн. Мөн төмөр догнуудыг сольж модон дог хийв.

Музейн сан хөмрөг хэт чийгтэй байх, ус алдах зэргээс шалтгаалан даавуу зөөлөн эдлэлээр хийгдсэн үзмэр ихээр гэмтэх, бохирдох аюултай үзэгдэл сүүлийн үед нилээд гарч байна. Иймээс музейн сан хөмрөгч нар сан хөмрөгийн өрөөгөө байнга ойр ойрхон шалган, үзмэрүүдээ нэг бүрчлэн дэлгэн үзэж байх нь учирч болох эрсдлүүдээс хамгаалах нэг хүчин зүйл болохыг сануульяа.

О.Оюунчимэг

Соёлын өвийн төвийн соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн сэргээн засварлагч

МОДООР БҮТЭЭСЭН СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАМГААЛАХ СУРГАЛТАНД ОРОЛЦСОН ТУХАЙ

Ази Номхон далайн бүс нутгийн ЮНЕСКО-гийн Соёлын төвийн соёлын өвийг хамгаалах хамтын ажиллагааны газраас соёлын өвийг хамгаалах олон улсын сургалтыг

Япон улсын Нара хотод жил бүр зохион байгуулдаг.

Нара бол хуучны хэв маягийг хадгалсан буддын шашны сүм дуган ихтэй, үргэлж ногооноороо

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

байдаг үзэсгэлэнт байгальтай, буга гөрөөс ихтэй 660 га газар бүхий том цэцэрлэгт хүрээлэнтэй эртний хот юм. Иймээс ч японы уламжлалт соёлтой танилцаж судлахад ойр дөт учир сургалтыг энэ хотыг сонгон зохион байгуулж иржээ. Нара хотын эртний Тодайжи, Кофүкүжи, Касука, Тайша сүм, Тошодайжи сүм хийд зэрэг түүх, соёлын найман дурсгал 1998 онд дэлхийн соёлын өвд бүртгэгдсэн байна.

Нарагийн сургалтанд Ази номхон далайн бүс нутгийн ЮНЕСКО-гийн гишүүн орнуудаас мэргэжилтэнүүд оролцож, өөр өөрийн орны соёлын өвийн хадгалалт, хамгаалалтын байдал, уламжлалт арга технологи, сэргээн засварлах туршлагаа солилцдог байна. Нара хотын Соёлын өвийг хамгаалах төв нь 1999 онд байгуулагдсан бөгөөд 2000-2007 он хүртэл нийт 30 орны 113 мэргэжилтэнүүдийг сургалтандаа хамруулаад байгаа аж.

Энэ жилийн сургалт нь “Модон соёлын өвийг хамгаалах” сэдвээр 9 дүгээр сарын 8 наас 10 дугаар сарын 8-ны хооронд зохион байгуулагдсан бөгөөд үүнд Бангладеш, Бутан, Энэтхэг, Иран, Лаос, Непал, Самоа, Мимар, Шриланка, Тайланд, Узбекистан, Вьетнам, Шинэ Зеланд, Пакистан, Филиппин, Монгол зэрэг Ази номхон далайн бүс нутгийн 16 орны уран барилгач, сэргээн засварлагч, мэргэжилтнүүд оролцов.

Сургалтын хөтөлбөрт сүм хийдийн барилгын хийц бүтэц,

материал, хадгалалт хамгаалалт, сэргээн засварлалтын талаар Японы эрдэмтэн судлаачид лекц уншиж, семинар зохион байгуулан, Японы түүхийн дурсгалт Тодайжи, Тошодайжи, Гангожи, Нейжо Кофокүжи сүм хийд, Хайкопе

шилтгээн, Ширакава-гогийн түүхэн дурсгалт газруудыг үзэж танилцан, газар дээр нь дадлагын ажил хийлээ.

Сургалтанд оролцогчид өөр өөрсдийн орны соёлын өвийг хамгаалж байгаа өнөөгийн байдал, тэр дундаа модоор хийгдсэн бүтээлүүд, сүм хийд барилга байгууламжийн бүтэц зохион байгуулалт, загвар хийцийн онцлог, он цагийн элэгдэл гэмтэл, түүнийг хэрхэн хадгалж хамгаалж байгаа болон сүм хийдийн сэргээн засварлах уламжлалт арга технологийн талаар дэлгэрэнгүй илтгэлүүд тавьсан. Оролцогчид бас дэлхийн соёлын өв Ширакава-гогийн дурсгалт газраар аялан судалгаа хийж, эртний каяшо хэв маягийн барилгуудтай танилцав.

Каяшо хэв маягийн барилгууд нь сасу-казо буюу гайхалтай сүрлэн дээврээрээ алдартай.

Дээврийн боловсруулсан сүрэл нь илүү хөнгөн, агаарын солилцоо сайтай байдаг байна. Дээврийн сүрлийг 40-50 жилд нэг солидог аж. Солихдоо тэр тосгоны 100-200 хүн зэрэг оролцдог бөгөөд энэ ажлыг залуучууддаа уламжлуулан сургадаг заншил тогтжээ. Сасу-казо дээвэртэй, өндөр, том орон зайтай барилгад XIX-XX зууны үед олноор баригдаж байсан бөгөөд анхандаа

хүр хорхойг боловсруулах аж ахуйг голчлон эрхлэгчид суурьшдаг байжээ. Эл хэлбэрийн байшин одоо хоёроос дөрвөн давхар болгон боловсронгуй болгож, хүн амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлжээ.

Япон орон модоор хийгдсэн түүхэн дурсгалт сүм хийд, барилга байгууламж ихтэй бөгөөд түүний хадгалалт хамгаалалт сэргээн засварлалт нь эрт дээр үеэс уламжлагдан ирсэн өвөрмөц арга барилтай ажээ.

Сүм хийдийн барилгыг сэргээн засварлахдаа барилга байгууламжийн үндсэн материал дам нуруу, гол багана зэргийн шаардлагатай хэсгүүдийг хэсэгчлэн шинэчилж солидог агаад аль болох хуучин хэлбэр загварийг хадгалахыг эрхэмлэдэг байна. Техник технологи өндөр хөгжсөн Япон улс өөрийн орны түүхэн дурсгалт сүм хийд, барилга байгууламжаа гайхалтай хадгалж хамгаалдаг нь харагдаж байсан. Түүхэн дурсгалт барилга сүм хийдээ хэт хуурайшилт, галын аюул зэргээс сэргийлэх зорилгоор усаар шүрших /хүчтэй, сул/, уур гаргах хүчин чадалтай техникийг ойр орчимд нь байршуулсан нь манай орны эрс тэс, хуурай уур амьсгалтай нөхцөлд нэн тохиромжтой санагдаж байлаа.

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСГАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

Монгол улсын Боловсрол Соёл Шинжлэх ухааны яам, Токиогийн соёлын өвийг хамгаалах үндэсний судалгааны хүрээлэнтэй хамтран, сүм хийдийг сэргээн

засварлах ажилд зориулан "Уран барилгын дурсгалын өнгө будгийн судалгаа" ("Experts exchange program on architectural painted surfaces") сэдэвт сургалтыг Хэнтий аймгийн Өмнөдэлгэр сумын нутагт орших Балдан бэрээвэн хийдэд 2009 оны 7 сарын 23-наас 28-ны хооронд зохион байгууллаа.

Тус сургалтанд Боловсрол Соёл Шинжлэх ухааны яамны түүх соёлын дурсгалыг хариуцсан мэргэжилтэн З. Оюунбилэг, Токиогийн соёлын өвийг хамгаалах судалгааны хүрээлэнгийн гадаад харилцааны дарга Шимузи, гадаад харилцааны мэргэжилтэн Юүми Акида тус хүрээлэнгийн сэргээн засварлалт хадгалалт стандарт техникийн хэлтсийн дарга Нобухико Китано, сүм хийдийн өнгө будгийн сэргээн засварлалтын ажлын зураг төслийн мэргэжилтэн Мотто, сүм хийдийн өнгө будгийн сэргээн засварлалт гүйцэтгэгч компаний захирал Хаяато Ономура болон Соёлын өвийн төвийн сэргээн засварлагч С.Чинзориг, Г.Соёл-

С.Чинзориг

Соёлын өвийн төвийн Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлах хэлтсийн дарга

"УРАН БАРИЛГЫН ДУРСГАЛЫН ӨНГӨ БУДГИЙН СУДАЛГАА" СЭДЭВТ СУРГАЛТ

Эрдэнэ, Д.Нямдорж, түүх, соёлын дурсгалт барилга, байшин сэргээн засварладаг "Сүлд - Уул" ХХК-ийн сэргээн засварлагч менежер Л.Батбямба, Д. Дуламсүрэн нар оролцож, орчуулагчаар ШУТИС-ийн япон хэлний багш С. Гантөмөр ажиллалаа.

Сургалтын эхэнд Балдан бэрээвэнхийдийн өнөөгийн сэргээн засварлах ажлыг гүйцэтгэж байгаа "Сүлд-Уул" ХХЗ-ийн захирал Г.Энх-Уяа ажлын талбай дээр хийж байгаа сэргээн засварлалтын ажлын явцыг танилцуулж, сургалт явуулахад зориулаж хуучин өнгө будаг хээний үлдэцтэй 3 ширхэг модон материалыг японы мэргэжилтэнгүүд ярилцан, сонгож сургалтанд ашиглахаар бэлтгэсэн.

Сүм хийдийн барилгын гадна дотор талын хуучин өнгө будгийн чимэглэлийг баримтжуулах судалгааг хэрхэн хийх талаар мэргэжилтэн Мотто илтгэл тавьж, Мацушима хотод 1660 онд баригдсан Идоку сүмийн гадна талыг, анхны төрх байдлаар нь

сэргээн засварласан, мөн Токио хотод Хизууны үед баригдсан модон суврагын сэргээн засварлах үеэр хийгдсэн өнгө будаг, чимэглэлийг баримтжуулсан судалгааны ажлуудыг танилцууллаа.

Модон дээрх хээ дүрсийн үлдэцийг тодорхойлж, баримтжуулах дадлага

Хээ дүрсийн үлдэцийг баримтжуулах дадлагын ажилд өнгө будаг хээний үлдэцгүй модон дээр ямар төрлийн хээ байгааг гэрэл ашиглан илрүүлэн шалгах хийв.

Хээ дүрсийг бүрэн шалгаж тогтоосны дараа дүрсүүдийг баримтжуулж, аль хэсэгт ямар өнгөтэй байсныг нарийн тэмдэглэгээ хийж баримтжуулна. Үүний дараа ижил өнгөөр, өнгө ялган будгийн ажлыг хийнэ. Энэ нь цаашдын өнгө будаг хийх ажлын эх загвар болдог учир өнгөний найрлага хэмжээг нарийн гаргах шаардлагатай байдаг.

ТҮҮХ, СОЁЛЫН ДУРСТАЛЫН СЭРГЭЭН ЗАСВАРЛАЛТ

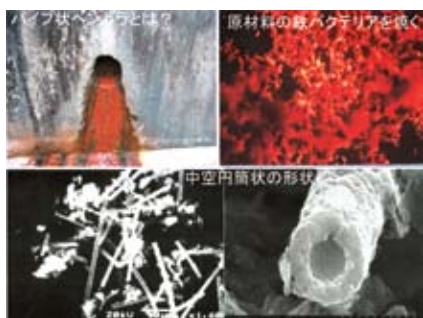
Будгийн найрлагыг тодорхойлох дадлага ажил

Дижитал микроскоп ашиглан будгийн ширхгийг харах нь

Будагны өнгийг тоон үзүүлэлтээр шалгах нь

Х(gay)-ашиглаж туяаны хугаралаар эрдсийн талстыг тандах нь

Өнгийн тест цаас ашиглахуй

Гаргасан зургийн дагуу өнгө будаг хийх дадлагын ажил

Өнгө будгийн хамгаалалт, сэргээн засварлалтын ажлыг дараахи 3 үндсэн хэсэгт авч үзнэ. Үүнд:

1. Тухайн баригдах үеийн эх будгийг сэргээх
2. Дараагийн сэргээн засварлалтын ажил нь илүү чухал эсэхийг харгалзан үзэх
3. Захиалагчийн хүсэлтийг харгалзан үзэх

Будаг найруулж буй нь

Хээ дүрийг модон дээр буулгаж байгаа нь

Буулгасан дүрсийн дагуу өнгө, будгийн ажлыг хийх нь

Сургалтанд оролцогсод

МЭДЭЭЛЭЛ

Х.Цогтбаатар

ШУА-ийн харьяа Палеонтологийн төвийн лабораторийн эрхлэгч, Доктор

ҮЛ ХӨДЛӨХ СОЁЛЫН ӨВ-ПАЛЕОНТОЛОГИЙН ДУРСГАЛТ ГАЗРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Палеонтологи (Эртний шим судлал) -ийн дурсгал гэдэгт дэлхийн байгалийн түүхийн олон эрин галвын туршид үүсэн хөгжиж, удамшин хувьсаж, мөхөж сөнөж байсан амьтан ургамлын чулуужсан үлдэгдэл, тэдгээрийг агуулсан хурдас, чулуулаг бүхий газар нутаг буюу олдворт газрууд багтана. Палеонтологийн дурсгал, тэдгээрээс үлэг гүрвэл, түүний олдворт газрыг яагаад хамгаалах шаардлагатай вэ гэвэл нэг талаас эх газрын сээр нуруутан амьтдын хувьсал хөгжлийн хамгийн ээдрээтэй бөгөөд эрчимтэй удаан үргэлжилсэн цаг үеийг үлэг гүрвэлийн үүсэл, хөгжил, хувьсал, мөхлийг төлөөлдөг учраас шим ертөнцийн түүхийг судлах, танин мэдэхэд ихээхэн үүрэгтэй байдагт, нөгөө талаас тэдгээрийн хадгалагдах нөхцөл нь дараах нарийн зохилдлогоо буюу тухайн газар нутагт эрт цагт амьтан ургамлын оршин тогтнох таатай нөхцөл бүрэлдэж, тэнд амьтан ургамал өргөнөөр тархан амьдарсаар мөхөхөд үлдэгдэл нь чулуужин хадгалагдах, тэдгээрийг хадгалсан хурдас чулуулаг нь хожим нь гадаргууд илрэх, тэндээс нь олдвор олдох, тэр олдвор нь судалгаа шинжилгээ, танин мэдэхүйн ач холбогдолтой бүрэн бүтэн байх, түүнийг судлах судлаачдын баг бэлтгэгдсэн байх зэрэг олон тохироо бүрэлдсэнээр үлэг гүрвэлийн олдвор бий болдог учраас эдгээр бүх тохироо нэгэн дор бүрэлдсэн орон газар дэлхий дээр маш цөөн байдагт оршдог.

Үлэг гүрвэлийн чулуужсан олдвор хүн төрөлхтөний танин мэдэхүйн хэрэгцээ болж эхэлснээс хойш тэдгээрийг дэлхийн бөмбөрцгийн өнцөг булан бүрээс янз бүрээр нь олж, судлан шинжилж, танин мэдсээр өнөөдрийг хүрэхэд үлэг гүрвэлийн олдворын баялаг, түүнийг судалсан цар хүрээгээр нь дэлхийд ердөө л зургаан орон зуузаа холбох болжээ. Тэдгээрийн тоонд АНУ, Их Британи, Хятад, Канад, Аргентин зэрэг их гүрнүүдийн дунд Монгол хэмээх жижиг улс үзүүр түрүүнд нь орох болсон нь нэг талаас эрт галвын амьтан ургамлын баялаг олдвортой орон гэдгээр бахархах сэтгэл төрөх боловч түүнийг хадгалж хамгаалах, судлан шинжлэх, хүн төрөлхтний танин мэдэхүйн сан хөмрөгийг баяжуулах үүрэг монголчууд бидэнд ноогдох нь дамжиггүй.

Гэтэл палеонтологийн олдворт газруудад 1990 оны дунд үеэс хэн дуртай нь дураараа доншуучлан эрэл хийж, байгалийн өгөршилтөөр илэрсэн олдворыг хулгайн замаар ухаж авах, авах гээд ихэнхийг нь газар дээр нь эвдэж сүйтгэх, эвдлээгүй авсан зарим зүйлээ Улаанбаатарт, эсвэл ойролцоох жуулчны баазад авчран зарах, цаашилбал хил давуулж худалдах зэрэг үзэгдэл ихэд даамжирсан байна. Энэ үйл ажиллагаанд тухайн олдворт газартай ойр нутагладаг малчид, аймаг сумын төвийн жижиг наймаачид, жуулчны баазын хүмүүс идэвхитэй оролцож, Улаанбаатараас тэднийг хөрөнгө санхүүгийн хувьд байнга дэмжиж, тэдний цуглуулсан олдворыг авч, хил давуулан худалдааг маш нарийн зохион байгуулагдсан сүлжээ нэгэнт бий болжээ.

Сүүлийн жилүүдэд палеонтологичид хээрийн судалгаа шинжилгээний ажлын зэрэгцээ палеонтологийн олдворт газарт хууль бусаар эрэл хайгуул, малтлага хийж, газар дээр нь ховор сонин олдворыг эвдэж сүйтгэсэн тохиолдлуудыг бүртгэн, сурвалжлах, учир шалтгааныг нь олох зэрэгт ихээхэн хүч, цаг заваа зарцуулж, тэдгээрийг хамгаалах асуудлаар төр засгийн өндөрлөгүүдэд удаа дараа санал, зөвлөмжийг явуулж байсан боловч дорвитой арга хэмжээ авагдахгүй өнөөдрийг хүрлээ.

Гэсэн ч олдворт газрын хадгалалт хамгаалалтын өнөөгийн байдалд бодитой, үндэслэлтэй дүгнэлт хийж, цаашид авах арга хэмжээний талаар саналаа илэрхийлэх нь энэ чиглэлийн мэргэжлийн байгууллага, мэргэжилтэн нарын үүрэг гэж үзэж, үлэг гүрвэлийн олдвор цуглуулга, олдворт газрыг орон нутагт хэрхэн сүйтгэж байгааг Монгол-Японы хамтарсан палеонтологийн экспедиц (МЯПХЭ)-ийн 2006- 2009 оны хээрийн судалгааны явцад цуглуулсан баримт материалд тулгуурлан үүнийг бичлээ.

“Палеонтологийн хууль бус малтлага” гэсэн ойлголт

Тухайн улсад мөрдөгдөж буй хууль, дүрэм журмыг үл хүндэтгэн, олдворт газар мэргэжлийн бус байгууллага, хувь хүн ажиллах, эртний амьтан ургамлын олдворыг зөвшөөрөлгүйгээр олборлох, зөвшөөрөлтэй боловч эртний амьтан ургамлын олдворыг технологийн бус аргаар ухаж, эвдэж сүйтгэх зэрэг үйл ажиллагааг “палеонтологийн хууль бус малтлага” гэж дэлхий нийтэд үздэг байна.

Монгол Улсадажиглагдаж буй хууль бус малтлагын хэлбэрүүд

Манай улсад сүүлийн жилүүдэд палеонтологийн хууль бус малтлага дараах хэлбэрээр явагдаж иржээ. Үүнд:

- Мэргэжлийн бус хүмүүс олдворт газар эрэл, хайгуул, малтлага хийх. Сүүлийн жилүүдэд хувиараа алт ухдаг “нинжа” нар шиг эртний амьтан, тухайлбал үлэг гүрвэлийн яс, өндөг, чулуужсан модыг ухдаг хүмүүс маш олширчээ. Эхэн үед олдворт газрын ойр орчим нутагладаг зарим малчдаар газар орныг заалгаж, аймаг, сум, хотоос ирсэн ашиг хонжоо хайгчид олдворт газруудаар доншуучилж, палеонтологийн олдворыг сүйтгэдэг байсан бол улмаар тэд зохион байгуулалтад орж, нутаг орондоо музей байгуулах гэж байгаа мэтээр нийтэд ойлгуулж, гадаад дотоодоос мөнгө, санхүүгийн дэмжлэг авч, бараг бүх олдворт газруудад нууцаар ажиллаж, цөөнгүй олдворыг ухаж авахын зэрэгцээ олон олдворыг газардээр нь эвдэж, орхисон байна. Ийм хүмүүсийн үйл ажиллагааны ул мөр нь судалгаа шинжилгээний зорилготой мэргэжлийн анги хайгуул, малтлага, судалгаа явуулснаас эрс ялгаатай байдаг. Тэдэнд нарийн судалгаа хийх шаардлага, мэргэжлийн чадвар байдаггүй тул яаруу сандруу ухаж, ховхолж авах, газар дээр нь маш ихээр эвдэж, цухуйсан болгоныг сэндчиж, самраад орхисон байдаг.

- Мэргэжлийн байгууллага мэт ойлгогдох боловч палеонтологийн судалгаа хийх эрхгүй, нарийн мэргэжлийн боловсон хүчин нь бэлтгэгдээгүй байгууллага, хүмүүс олдворыг эрэн сурвалжлах, ухаж, судлах, сурталчлах нэрээр эмх замбраагүй байдлыг бий болгосон. Тэд түүх соёлын дурсгал, шинжлэх ухааны тулгуур баримтыг хамгаалах талаар хууль, дүрэм, журам боловсронгуй болохоос өрсөж, хууль бус үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн бөгөөд мэргэжлийн байгууллагаас цомотгогдсон хүмүүсийг ашиглаж,

палеонтологийн дурсгалыг ямарч хяналтгүйгээр олборлож байв.

- Мэргэжлийн гэх боловч тухайн амьтан ургамлын бүлгийг судалдаггүй, өөр чиглэлээр ажилладаг мэргэжилтэн хайгуул малтлага хийж байв. Палеонтологич болгон үлэг гүрвэлийн малтлага хийх эрхгүй. Палеонтологичид нь судалж байгаа амьтан ургамлын бүлэг, тухайн амьтан ургамлын хадгалагдсан үе давхаргын наснаас шалтгаалан өөр хоорондоо эрс ялгаатай судалгааг хийдэг. Жишээлбэл: Эртний хөхтөн амьтан судалдаг хүн үлэг гүрвэлийн олдворт малталт хийх анги зохион байгуулах, Үлэг гүрвэлээс өмнөх цаг үеийн эртний төрмөлийн эриний далай тэнгисийн амьтан, ургамал судалдаг хүн үлэг гүрвэлийн яс ухах зэрэг нь хууль бус үйл ажиллагаа болдог байна.

Олдворт газар хууль бус малтлагын уршгаар сүйтгэгдсэн бодит баримтууд

Монгол Улсын түүх соёлын дурсгалт зүйл буюу соёлын өвд хамаарагдах эртний амьтан ургамлын олдворт газар, түүний олдворыг зохион байгуулалттай сүйтгэж байгаа үйл ажиллагааг шуурхай зогсоохгүй бол Монгол орны үлэг гүрвэлийн дэлхийд алдартай олдворууд барагдаж үгүй болохоор болоод байгааг дараах баримтууд нотолно.

Тухайлбал:

- Өмнөговь аймгийн Мандал-Овоо, Цогт-Овоо сумын зааг дээр орших Алгүй улаан цав гэдэг олдворт газар үлэг гүрвэлийн чулуужсан өндгөөрөө Монголд байтугай дэлхийд тэргүүлэх баялагтай газар байлаа. Энэ гайхамшигтай баялаг 1990-ээд оны дунд үеэс 10 хүрэхгүй жилийн дотор бараг бүрмөсөн устав. Устгах устгахдаа аймшигтай зэрлэгээр устгасан юм. Бөөнөөр хадгалагдсан 10-аад өндөгтэй 1 үүр байхад тэдгээрээс 9-ийг нь газар дээр нь эвдэж, 1-ийг нь хагас дутуу авдаг байсныг гэрчлэх эвдэж хэмхэлж орхисон өндөгний

хальс, энд тэндгүй ухсан нүх л энэ олдворт газар үлдсэн байна. Буруу зөрүү аргаар ухаж авсан өндгөө хөдөөнөөс хот руу, хотоос гадаад руу маш ихээр зөөж байсан бөгөөд зарим нь хил, гааль дээр хураагдаж, албан ёсоор улсын сан хөмрөгт шилжсэн баримт байдаг. Хил дээр саатуулагдаагүй өчнөөн олон өндөг гадаадад гарсныг хилийн чанадад дахь мэргэжил нэгтнүүдээс бидэнд ирүүлсэн мэдээ гэрчилсээр байна. Одоо ч ийм өндөг арилжаа наймааны хэрэгслэл болоод зарим хүмүүсийн гар дээр гэр оронд нь хадгалагдаж байна.

- Дорноговь аймгийн Мандах сумын нутаг, Өлгий хийдээс баруун, баруун хойд зүгт орших Сүйхэнт хэмээх ууланд Хожуу Юр-Түрүү цэрдийн (120-130 сая жилийн өмнөх) цаг үеийн ойн чулуужсан үлдэгдэл асар том талбайтай хадгалагдан үлдсэнийг палеонтологичид нээсэн бөгөөд энд чулуужсан модны хэвтээ, босоо байдлаараа хадгалагдсан хэдэн арван метр хүрэх олдвор ч элбэг тохиолддог байсан. Энэ олдворт газрыг Хятадад чулуужсан мод үнэд хүрдэг боллоо гэсэн цуурхлаар ачааны машинаар улирлын чанартай нээгддэг хилийн боомтоор зөөсөөр байгаад одоо тэр газар маш ихээр сүйтгэгдэж, бараг хоосон болоод байна. Чулуужсан мод ачсан зарим ачааны машиныг хил дээр саатуулсан гэх боловч хураасан чулуужсан модыг одоо болтол зохих газарт нь шилжүүлээгүй бөгөөд сураг сонсоход өөр эзэнтэй хил гарчихсан бололтой.

- Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын нутаг Нэмэгт уулын өвөрт орших Их хонгилын баруун хойд хэсгээс аварга махан идэшт үлэг гүрвэлийн хэлхээ яс, арьсны ор мөртэйгээ хадгалагдсан (махчин үлэг гүрвэлийн арьсны ор мөр хадгалагдсан тохиолдол дэлхийд нэн ховор байдаг)-ыг палеонтологичид 1991 онд олж, малталтын ажлыг дараагийн жил хийхээр бэхжүүлээд орхисон

МЭДЭЭЛЭЛ

олдворыг Өмнөговь аймгийн Байгалийн музейн тэр үед даргаар ажиллаж байсан хүн өөрийн музейн манаач, цэвэрлэгч нартай очиж, мэргэжлийн ямарч ойлголтгүйгээр ухаж, ихэнхийг нь газар дээр нь эвдэж, хэдхэн сүүлний үеийг нь авч, шинжлэх ухаанд дахин давтагдашгүй үнэт олдворыг газар дээр нь сүйтгэсэн баримт бий.

- Өмнөговь аймгийн Булган, Сэврэй сумын нутаг Арц Богдын Хонгил цаваас 1998 онд олж илрүүлээд, буцаан булж хадгалсан Гадрозавр хэмээх өвсөн идэшт үлэг гүрвэлийн бүтэн хэлхээ яс дараа жил нь судлаачдыг очиход ор сураггүй алга болсон байв. Энэ насны ийм амьтан нь Монгол орноос анх удаа тогтоогдсон, хадгалалт маш сайн, бүтэн хэлхээ яс байсан бөгөөд шинжлэх ухааны болон танин мэдэхүйн ач холбогдол нь нэн их энэ олдвор газар дээрээсээ ор сураггүй болоод 10 гаруй жил болж байна.

- Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын Бүгийн цав хэмээх Хожуу Цэрдийн олдворт газар.

Нутгийн ардын мэдээлснээр 1964 онд ШУА-иас анхны экспедицийг илгээснээр энэ олдворт газрыг нээсэн бөгөөд тэр үед ЗХУ-ын ШУА-иас тус экспедицэд уригдан ирж ажиллаж байсан Б.А.Трофимов, П.К.Чудинов нарын тайланд том жижиг нийлсэн 30 гаруй үлэг гүрвэлийн олдворын илэрц нэгэнт тодорхой бөгөөд үлэг гүрвэлийн 200 гаруй хэлхээ яс олдох боломжтой гэж уг олдворт газрын баялгийг тэмдэглэн үлдээсэн байдаг. Энэ олдворт газарт ухаж, төнхөж, сүйтгэсэн болгоныг 2009 оны хээрийн судалгааны явцад тоолж, GPS-ийн координатыг авахад 100 орчим тохиолдол бүртгэгдсэн байна.

Бүгийн цав олдворт газар. Энд том ухалт хийгээд дийлэнх хэсгийг нь газар дээр нь эвдээд орхисон байна. Эвдэлж орхисон ясны морфологийн онцлог нь танигдах хэсгүүдээс нь үзэхэд аварга махан идэшт үлэг гүрвэл-Тарбозаврын хэлхээ ясыг эндээс ухсан бололтой.

Бүгийн цав. Хатуу элсэн чулуунд хадгалагдсан дунд зэргийн хэмжээтэй махан идэшт үлэг гүрвэлийн олдворыг газар дээр нь ийнхүү эвдээд орхижээ.

Бүгийн цав. Аварга махан идэшт үлэг гүрвэлийн нилээд сайн хадгалалттай араг ясыг газар дээр нь эвдсэн байдал

- Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын нутаг Цагаан хушуу хэмээх Хожуу цэрдийн үлэг гүрвэлийн олдворт газрыг 1940-өөд онд ЗХУ-ын ШУА-ийн Монголын палеонтологийн экспедиц анх нээж, аварга махан идэшт үлэг гүрвэл-Тарбозаврын ясыг олж байсан ба дараа нь 1960-аад онд Монгол-Польшийн хамтарсан палеонтологийн экспедиц нугас хошуут үлэг гүрвэлийн ясыг олж байсан баялаг олдвортой газар юм. Гэвч энэ олдворт газар сүүлийн

жилүүдэд хулгайн ухалт хийгчдийн гарт их өртсөн нь дараах зураг батална.

Цагаан хушуу олдворт газар. Аварга өвсөн идэшт үлэг гүрвэл-Завроподын нилээд бүтэн бололтой араг ясыг уйгагүй ухаж, газар дээр нь ихэнхийг эвдээд орхисон дүр зураг

Цагаан хушуу олдворт газар дээр маш том хэмжээний (гүн нь 3м, өргөн нь 4м, урт нь 5м) нүх ухаж тэндээс аварга өвсөн тэжээлт завролофын араг яс ухаж аваад явсныг үлдээсэн ясны хэсгээр нь тогтоож болохоор байв

- Баянхонгор, Өмнөговь аймгийн зааг дээр байдаг Гурилын цав олдворт газар. Энэ олдворт газар нь дээр дурдсан Бүгийн

МЭДЭЭЛЭЛ

цаваас дутахгүй баялаг олдвортой бөгөөд мөнлхорлон сүйтгэгч нарын гарт ихээхэн өртжээ. Гурилын цав, Бүгийн цав олдворт газрууд нь өөр хоорондоо холгүй, төв суурин газраас нилээд алслагдсан, Өмнөговь, Баянхонгор аймгийн хил залгаа нутагт байралдаг учраас эзэнгүйдэж, сүтгэгч нарыг хууль бус үйл ажиллагаа явуулахад таатай байсан байж болзошгүй.

Гурилын цав олдворт газар. Энд маш сайн хадгалагдсан, бараг бүтэн аварга махан идэшт үлэг гүрвэлийн яс хулгайч нарын гарт сүйтгэгджээ. Хэлхээтэйгээ хадгалагдсан, чулуужилт сайтай ийм яс палеонтологийн түүхэнд их ховор тохиолддог.

Алтайн цаадах говийн Нэмэгтийн хотгор дахь үлэг гүрвэлийн дэлхийд алдартай олдворт газрууд хууль бус малтлагад хамгийн их нэрвэгдсэн гэж үзэж болно. Эдгээр олдворт газруудад судалгаа хийж явахад хууль бус малтлага хийдэг хүмүүсийн морьтэмээ, мотоцикл, машинаар олдворт газруудыг туучин, ухааж, төнхөж, эвдэж хэмхэлсэн үл мөртэй байнга тааралдаж байв.

Гурилын цав олдворт газар зэрлэгээр эвдэлж орхисон аварга махан идэшт үлэг гүрвэл-Тарбозаврын араг яс

• Улаан хушуу олдворт газарт хууль бус малтлага хийсэн 50 гаруй үл мөртэй бид таарсан.

Улаан хушуу хэмээх үлэг гүрвэлийн олдворт газар дээр ухааж авах гээд эвдэж хэмхэлсэн аварга өвсөн идэшт үлэг гүрвэл-Завроподын араг ясны хэсэг

Энд бид зарим нэг баримтыг оруулав. Ийм баримт олныг дурьдаж болно.

ДҮГНЭЛ

Монгол орны үлэг гүрвэлийн олдвор, олдворт газар сүүлийн жилүүдэд их хэмжээгээр сүйтгэгдэхэд дараах хүчин зүйлүүд нөлөөлжээ. Үүнд:

• Үлэг гүрвэлийн олдвор, олдворт газрыг эмх замбараагүй сүйтгэх үйл ажиллагаанд Монголчуудын ядуу сэтгэлгээн дээр тоглосон гадаад хүчин зүйл, ялангуяа түр боомтууд ажиллах үед захиалга өгөх хэлбэр буюу үлэг гүрвэлийн өндөг, үлэг гүрвэлийн яс бүр цаашилбал үлэг гүрвэлийн зөвхөн толгойн яс үнэтэй авна гэж “нисгэсэн бор шувуу” их нөлөөлсөн. Энэ цуурхалаар үлэг гүрвэлийн олдворт газрын ойролцоох баг, сум, аймгийн “сүйхээтэй” болгон өөрсдийн хэр хэмжээгээр “хайгуулд” гарч, илэрсэн болгоныг түүж, илрээгүйг нь малтаж, дэлбэлж, сүйтгэсээр эцэст нь Монголын ард түмний,

МЭДЭЭЛЭЛ

цаашилбал хүн төрөлхтөний түүх соёлын дурсгалыг газар дээр нь чулуун овоо болгосон.

- Оюутны хээрийн дадлага нэрийн дор зарим их дээд сургуулиуд ба үзмэр цуглуулах нэрээр орон нутгийн музейнүүд олдворт газруудаар зөвшөөрөлгүй явж, үлэг гүрвэлийн эрэл хайгуул, малтлага дураараа хийдэг болсон. Их дээд сургуулиуд болон орон нутгийн музейнүүдэд одоогоор үлэг гүрвэл судлалын мэргэжлийн хүн байхгүйгээс тэдний мэдлэг мэргэжил дутаж, алдаа гаргаснаас, олдвор цуглуулгыг газар дээр нь эвдэх, байгалийн өгөршилтөөр илэрсэн илэрцийг судалгаа шинжилгээ хийлгүй шууд түүж авах, ингэснээр цаашид судалгаа явуулах эх сурвалжийг үүрд устгаж байжээ.

- Зарим сумын эрх бүхий хүмүүс, олдворыг хамгаалж байгаа нь гээд газар дээрээс нь шууд цуглуулж, өрөө тасалгаандаа авчирч, чамирхах, авсан олдвор нь мэдээ баримт дутуу дулимаг, гарал үүсэл нь тодорхойгүй, бүртгэл, мэдээлэл байхгүй тул хэсэг хугацааны дараа тэр нь ор сураггүй алга болсон байх зэрэг тохиолдол гарч байжээ. Үүний тод жишээ Өмнөговь аймгийн зарим сумын Засаг дарга нарын өрөөнд буй үлэг гүрвэлийн ховхолж авсан мөр, яс, Булган сумын ЗДТГазар 2001 онд иргэдээсээ хурааж аваад одоо сураг нь алдарсан үлэг гүрвэлийн толгойн яс г.м

- Олдворт газрыг хамгаалах хууль, дүрэм, журмын биелэлтэд орон нутгийн засаг захиргаа хяналт тавих үүрэгтэй. Тэдний хууль эрх зүйн болон ерөнхий эрдмийн мэдлэг муу байгаагаас хамгаалахаас зайлсхийх, палеонтологийн олдвор цуглуулгыг арилжаа наймааны юмуу чамирхах хэрэгслэл төдий үзэх нь нийтлэг байна. Тэд палеонтологийн олдворт газар, түүнд агуулагдсан

олдворыг хамгаалах асуудлыг орон нутагтаа шийдээгүй атал, олдворт газрыг аялал жуулчлалын түшиц газар болгох, явсан ирсэн хүмүүсийг аваачиж үзүүлэх, олдворт газар дээгүүр машин тэрэгтэйгээ давхиж, зам харгуй гаргах зэргээр авирладаг болжээ.

- Зарим судлаачид Монгол орноос олдсон эртний ховор олдвор цуглуулгын ачаар тухайн үедээ судалгаа шинжилгээний ажил хийж, цалин хөлс авч, нэр алдрыг олж өдий зэрэгт хүрсэн атал, судалж байсан олдвор цуглуулгыг улсын сан хөмрөгт бүртгүүлэхгүй, өөрийн хувийн өмч мэтээр ярьж, хэвлэл мэдээлмээр сурталчилж, хууль зөрчиж, ёс зүйгүй авирлаж байгаа нь иргэдэд эртний амьтан ургамлын олдвор цуглуулгыг хэн ч олж, цуглуулж, эзэмшиж болно гэсэн ойлголтыг төрүүлж байна.

- Аялал жуулчлалын компаниуд палеонтологийн олдворт газруудаар жуулчдыг аялуулахдаа олсон олдвороо жуулчин өөрөө авч, эзэмшиж болох мэтээр буруу ойлгуулдаг, энэ саймширсан үйл ажиллагааны явцад олдвор, цуглуулга ихээр сүйтгэгдэхийн зэрэгцээ жуулчин Монголоос буцах үед хил, гаалийн хяналтаар тийм олдвор нь илэрч хураагддаг нь ГЕГ-аас манайд шилжүүлсэн олдвор цуглуулга гэрчилж байна. Түүгээр ч барахгүй зарим аялал жуулчлалын компанийн вэбсайтад та Монголын говьд ирж, үлэг гүрвэлийн олдворт газраар аялаж, өөрийн гэсэн үлэг гүрвэлтэй болох боломж байна гэсэн танилцуулга тавьсан байдаг.

- Өмнөговь, Баянхонгор аймгийн нутаг дахь үлэг гүрвэлийн гол гол олдворт газруудад хууль бусаар хайгуул малталт явуулсан тод ор мөр, олдворт газрыг сүйтгэсэн, олдворыг хагас дутуу ухаж авсан, хайр найргүй эвдсэн нь элбэг тохиолдож байна. Нутгийн

хүмүүсээс бид нарт мэдээлснээр, олдворт газруудад олон жилийн турш хувиараа хайгуул малталт тогтмол явуулж мэрэгшсэн бүлэг хүмүүс байнга ирдэг бөгөөд уг хууль бус үйлдлээрээ хөлжсөн хүмүүс, айл өрх цөөнгүй байдаг гэнэ. Тэр бүлгийнхэн эрдэм шинжилгээний албан ёсны анги ажиллахаас өмнө жил бүрийн 3-4-р сараас эхлэн бараг бүх олдворт газруудаар явж, илэрсэн олдворыг зөвхөн худалдаа наймааны үүднээс үнэлж, бага зардлаар хурдан авахыг бодож, хайгуул малталтыг хамгийн хялбарчилсан аргаар явуулдгаас олдворын ихэнх хэсгийг эвдэж сүйтгэн ухаж авдаг нь тухайн олдворын шинжлэх ухааны ач холбогдлыг үгүйсгэж, олдворт газрын экологи, байгалийн унаган төрхийг бүдүүлгээр сүйтгэж байна.

- Хууль бусаар олборлосон олдворуудыг гадаадад гаргах, худалдах, ялангуяа урд хилийн түр боомтоор гаргах оролдлого их байдаг юм байна. Зарим олдвор нь МХЕГ-ийн Хилийн хяналт, Гаалийн байгууллага, Тагнуулын байгууллагын ажилтнуудын соргог ажиллагааны үр дүнд хураагдаад эцэст нь манай төвд албан ёсоор шилжиж байсан ба тэдгээрийн дунд ховор бөгөөд шинжлэх ухааны их ач холбогдолтой олдворууд байдаг нь тэдгээрээс ч илүү чухал олдворуудыг олноор нь гаргаж байгаагүй гэж үзэх аргагүй юм. Хууль хяналтын байгууллагууд энэ сөрөг үйл ажиллагааг зогсоохын тулд сүүлийн жилүүдэд зарим нэг ажиллагаа зохиосон боловч хэрэг шийдэгдэх шатанд хуулиараа шийтгэл нь сул байгаа учраас учруулсан хохирлоос олон дахин бага хэмжээгээр торгосон болоод өнгөрч байгаа нь ийм үйл ажиллагааг зогсооход нөлөөлж чадахгүй байна.

САНАЛ БА ЦААШИД АВАХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Монгол орны эртний амьтан ургамлын, ялангуяа үлэг гүрвэлийн олдвор, олдворт газрыг хамгаалах асуудал хамгийн хурцаар тавигдаж байгааг харгалзаж цаг алдалгүй дараах арга хэмжээ авах шаардлагатай гэж бид үзэж байна. Үүнд:

1. Эрүүгийн хуулинд эртний амьтан ургамлын, нэн ялангуяа хамгийн ихээр өртөж байгаа үлэг гүрвэлийн чулуужсан өндөг, ясыг хууль бусаар хайгуул малталт хийж байгаа этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгайд нь нэмэлт зүйл болгож оруулах, (Одоо эрүүгийн хуулийн 175-ийн 2-т зөвхөн хил давуулахад л хариуцлага хүлээлгэж байгаа), түүнчлэн газар дээр нь авах арга хэмжээг тогтоох, тухайлбал, учруулсан хохирлыг нь харгалзаж хэрэглэсэн унаа, багажийг хурааж авах гэх зэргийн санаа тусгасан заалтуудыг нэмж оруулах.

2. “Палеонтологийн олдвор, олдворт газрыг хамгаалах, хайгуул, малталт судалгаа хийх журам”-ыг бодитойгоор хэрэгжүүлж, БСШУ Яамны дэргэд байгуулагдсан мэргэжлийн зөвлөлийг идэвхитэй ажиллуулж, жил бүр ажиллах хээрийн судалгааны ангийн ажлын үр дүн, олсон олдворын талаарх мэдээлэл, тайланг хэлэлцэж, дараагийн жилийн зөвшөөрлийг өгдөг журамд шилжих, нэгэнт олгогдсон зөвшөөрөлтэй ангийн мэдээллийг орон нутагт нь хээрийн ажил эхлэхээс өмнө хүрүүлдэг болох. Тухайн мэргэжлийн судлаачгүй, иймээс малталт хийх дадлага туршлагагүй, үлэг гүрвэлийн талаар зохих мэдлэггүй тул олдворын шинжлэх ухааны үнэлэлт дүгнэлтийг зөв зүйтэйгээр гаргаж чадахгүй, олдворыг боловсруулах багаж хэрэгсэл бүхий лабораторигүй, олдвор цуглуулгыг хадгалах

сан хөмрөгийн байр байхгүй байгууллагуудын нэрээр үлэг гүрвэлийн олдворыг эрж хайх, олборлох, тэр тусам гадаадын байгууллагатай хамтран ажиллах нэрээр хайгуул малталт явуулахыг оролдож байгаа нь дээрх журмыг ноцтойгоор зөрчиж байгаа тул уг ажиллагааг таслан зогсоох нь зүйтэй.

3. П а л е о н т о л о г и й н олдворт газрыг хамгаалах нэгдсэн тогтолцоо бий болгох зорилгоор Байгаль орчныг хамгаалах тухай, Газрын хэвлийн, Соёлын өвийг хамгаалах зэрэг хуулиудтай уялдуулж тэдгээрт эртний амьтан ургамлын олдвор, олдворт газрыг хамгаалахтай холбогдсон заалтуудыг тодорхой тусгах, боловсронгуй болгох, өргөжүүлэх.

4. Олдвор цуглуулгын хадгалалт хамгаалалт, мэргэжлийн хяналтыг сайжруулах үүднээс үлэг гүрвэлийн олдворыг хадгалж хамгаалах нөхцөл байдлыг хангаж чадах эрдэм шинжилгээний газарт төвлөрүүлэх, түүнчлэн цуглуулгын бүртгэлийг улсын хэмжээнд нэг маягаар хийж, төвлөрүүлсэн газарт нь цуглуулгын бүртгэл, хадгалалт хамгаалалтыг нарийн мэргэжлийн хүнд хариуцуулдаг олон улсын жишигт шилжих шаардлага тулгарч байна. Одоогийн байдлаар Монгол орны үлэг гүрвэлийн суурь цуглуулгыг ШУА-ийн Палеонтологийн төв баяжуулж, судалж, сурталчилж, хадгалж байдаг бөгөөд энэ цуглуулга нь Монголын үлэг гүрвэлийн олдворуудын дийлэнхийг агуулж байгаа юм. Харьцангуй цөөн тооны олдворууд нь тохиромжгүй нөхцөлд зарим их, дээд сургуулийн мэргэжлийн хичээл заадаг багш нарын гар дээр, улсын бүртгэл-мэдээллээс гадуур, хувийн өмч мэт байдаг бөгөөд ийм байршилт нь хадгалалт, хамгаалалтын наад

захын шаардлагыг хангаж огт чадахгүй байна.

5. Эмх замбараагүй олборлолтын гайгаар иргэдэд маш олон олдвор цугларсан бөгөөд иргэдийн гар дээр байгаа олдворыг мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэж улсаас мөнгө гарган ганцхан удаа худалдан авах арга хэмжээг зохион байгуулж, ховор сонин олдворыг авран хамгаалах шаардлагатай байна. Үүний зэрэгцээ хувийн ашиг хонжоо олох зорилгоор олдворын цуглуулгыг хууль бусаар бий болгож байгаа хүмүүсийн судалгаа гаргах, олдворыг нь хурааж авах хүртэл арга хэмжээг хууль эрх зүйн үндэслэлийг нь бий болгосны үндсэн дээр холбогдох хууль хяналтын байгууллагуудыг оролцуулан гүйцэтгэх шаардлагатай байна.

6. Дэлхий дахинд болон ялангуяа АНУ, Канад, Европын Холбоо, Япон зэрэг хөгжингүй улс орнуудад их сонирхол төрүүлж байгаа Монголын үлэг гүрвэлийн олдвор, олдворт газрыг хамгаалахын тулд тэдгээр орнуудын хууль хяналтын байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, хууль бусаар гаргасан олдворуудыг эргүүлэн татах хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх хэрэгтэй байна.

МЭДЭЭЛЭЛ

Д.Цэдмаа

Театрын музейн захирал, Олон улсын музейн зөвлөлийн Монголын үндэсний хорооны тэргүүн

ЭХ ДУРСГАЛЫГ МУЗЕЙД ХАДГАЛАХЫН АЧ ХОЛБОГДОЛ

Музейн үзмэр бүр бодит хүн эсвэл ямар нэг үйл явдлын гэрч байдаг. Нийгэм цаг үеийн хөгжил өөрчлөлтөөр тухайн дурсгалт зүйлд хандах, тайлбарлах, цэгнэж үнэлэх нь өөрчлөгдөх нь бий. Музейд үзмэрийг үзүүлэг үзэсгэлэнд ашиглах, дэглэхдээ үзэгчдэд мэдлэг мэдээлэл өгөх зорилгоос гадна бусад үзмэртэй харьцуулан эргэцүүлэн бодох, өмнө харж үзэж байснаас өөрөөр анхаарч нягтлан үзэх боломжийг тэдэнд олгох зорилгыг дэвшүүлдэг.

Музейн анхдагч үүрэг нь сан хөмрөг бөгөөд түүнээс үндэслэн үзүүлэх, судлах таниулан ойлгуулахбүхажиллагааявагддаг. Эд зүйл бүр үнэн баримт мэдээн дээр тулгуурлан шинжлэх ухааны үндэстэй тодорхойлогдож үзмэр болно. Дурсгалт зүйлийг нээн илрүүлж цуглуулах эсвэл музейд анх авчирсныг хүлээн авахдаа эх сурвалж түүхийг сайтар судлах, тодруулах нь музейн ач холбогдолтой шууд холбоотой чухал ажилбар юм.

Музейд эд зүйлүүд бэлэн бичигдсэн түүх намтартайгаа ирэх нь тун ховор юм. Түүхэн холбогдлыг тодруулах нь музейн ажилтныүүрэгболовчтүүхнамтар нь бүдэг зүйл музейд их ирдгээс судалгаанд бэрхшээл учируулдаг. Нөгөө талаар тэдгээрийн эх сурвалжийг тухайн үед тодруулж судалж чадаагүй алдсан музейн алдаа ч бий. Музей мэдэхгүй танихгүй зүйлсийн бөөгнөрөл

болох учиргүйн үүднээс шуурхай шинжлэх ухаанч судлах зайлшгүй шаардлагатай. Гагцхүү цаг хугацаа, хүн хүч, шинжлэх ухааны арга зүй шаардагдана.

Үзмэрийг тодорхойлох баримт ба судалгааны материал нь тухайн дурсгалт зүйлийн агуулга ач холбогдолд нөлөөлөх талаар авч үзье. Музейн дурсгалт зүйлийг тодорхойлох олон улсын жишиг "ID"-г манай музейнүүдэд ашиглаж байгаа боловч асуулга бүрийг хариулахад түвэг бэрхшээл байна.

Музейн үзмэр болсон жинхэнэ дурсгалт зүйлийг хугацаагүй олон жилээр хадгалахын тулд ижил зүйлгүй, дахин давтагдашгүй, цорын ганц дурсгалт зүйлийг бусдаас ялгаж онцлон хамгаалах нь мэргэжлийн бодлого шаардсан ажиллагаа юм. Цорын ганц давтагдашгүй дурсгалт зүйл тухайн музейн бахархал болдог. Дахин хэзээ ч хаана бий болохгүй тэдгээр дурсгалаа хадгалж хамгаалах нь музейн нэн чухал асуудал юм. Музейн үзмэрүүд ижил төстэй олон байх нь ховор. Жишээ нь: Үндэсний музейн Хүннүгийн үеийн ширмэл ширдэг, 13-14-р зууны үеийн пайз ба тамгууд, Дүрслэх урлагийн музейд Г.Занабазарынязгуурын5бурхан, Б.Шаравын "Монголын нэг өдөр", "Гүүний үрс гарч байгаа нь" зургууд, мөн Богд хааны ордон музейд Ногоон, Цагаан дара эх бурханы хүрэл баримал, Богд хааны хувцас, хэрэгсэл, Байгалийн түүхийн музейн аварга том солир, болон ховор амьтан, ургамал зэрэг тухайн музейн төрхийг илэрхийлсэн

гоц дурсгалуудыг олноос ялган хэрхэн таних тодорхойлох батламжийг бодолцох хэрэгтэй юм. Өнөөдөр данс бүртгэлийн хувийн дугаараар нь, эрхэлсэн ажилтнуудмэддэгээрнь,байршиж байгаа байраар нь таньж мэдээд байгаа боловч эдгээр нэрлэсэн албан тушаалтан, байршил өөрчлөгдвөл хэрхэн таних, хаа нэгтэйгээс яг ижлийг нэрлээд гараад ирвэл гэдэг асуултад хариулахад бэлдэх хэрэгтэй юм. Хэдэн арав зуун жилийн дараа бидний дараа энэ дурсгал байж байх болно, тэр үед хөдлөшгүй батламж нь юу байх вэ.

Техник технологи асар хурдацтай хөгжлийн үед эх дурсгалыг хувилан олшруулах дуурайлган хийхийг хянах, зогсоох, хязгаарлаж чадахгүй байна. Дурсгалт зүйл чөлөөт зах зээлд сайн гүйлгээтэй эрэлт хэрэгцээтэй бараа болсноор эх орондоо төдийгүй гадаадад халин гарах үүд хаалга нээлттэй болжээ. Ийм нөхцөлд музейд байгаа цорын ганц жинхэнэ эх дурсгалт зүйлийг хэрхэн хамгаалах асуудал музейн бодлогын эн тэргүүний асуудлын нэг байх ёстой юм. Давтагдашгүй жинхэнэ эх дурсгалаа музейгээс гадуур олон ижил хуулбараас ямар онцгойлох шинжээр ялгах вэ? Музейдчэхдурсгалынхуулбарууд хадгалж байна. Тухайлбал, Б.Шаравын "Монголын нэг өдөр", "В.И.Ленин" зургуудын яг ижил хэмжээтэйгээр хуулсан хуулбарууд эх бүтээлтэй хамт хадгалагддаг.

Музейн цуглуулгыг бүхлээр нь чухалчилж хамгаалах шаардлагатай тул цөөн зүйлийг

онцгойлох хэрэггүй гэсэн үзэл санал музей судлалд гардаг. Гэвч олон орны музейн туршлагаас үзэхэд музейд тусгайлан хадгалж хамгаалж байгаа дурсгалууд байна. Бусад дурсгалуудыг мөн дээд зэргийн хамгаалалтын түвшинд хүргэх үе шаттай хамгаалалтыг хэрэгжүүлдэг. Энэ зорилго нь бусад үзмэрийг анхаарахгүй үлдээх гэсэн утга агуулаагүй, зөвхөн шуурхай цаг алдахгүй бодлого хэрэгжүүлэх юм.

Бараа бүтээгдэхүүн, онцгой чанарын “Брэнд” гэж яригдах болсонтой адил тухайн үзмэр уг музейначхолбогдолыгилэрхийлж байгаа, музейн төдийгүй улс орон, дэлхийд давтагдашгүй чанарыг нь өргөж хүндлэхийн тулд би хоёр асуудлыг дэвшүүлж байна.

Нэгдүгээрт: Тухайн үзмэрийг таних тэмдэгтэй болгох. Сан хөмрөгт хадгалагдаж байгаа хэдэн арван мянган үзмэрээс давтагдашгүй онцгой дурсгалд зөвхөн тухайн музей өөрөө таних нууц тэмдгийг хийе гэсэн санааг дэвшүүлж байна.

Хоёрдугаарт: Зарим үзмэрт онцгойлон хамгаалалтыг бий болгох. Бусад үзмэрээс тусгай сав шүүгээ, хоргонд байрлуулж, арчилгаа ба үзлэгийн онцгой горимтой байх, тусгай хэдэн байгууллагын шийдвэрээр ашиглах, хөдөлгөх, тусгай байгууллагуудын лаш тэмдгээр тэмдэглэх шаардлагатай байна. Засгийн газраас баталсан Монгол Улсын Түүх, соёлын “Хосгүй үнэт дурсгал” гэсэн зэрэглэлтэй дурсгалт зүйл байсаар байхад бас юу гаргах гээд байна гэж хүмүүс бодож болох юм, онцгойлон хамгаалах менежментийг дэс дараатай шуурхай хэрэгжүүлэхийн тулд энэ саналыг дэвшүүлж байна. Засгийн Газрын тогтоолоор Хосгүй үнэт дурсгалаар хэдэн зуун дурсгалт

зүйлийг баталсааар 20 жил болох нь, гэвч онцлон хадгалж анхаарсан юу ч үгүй байна, илүүгээс гэрчилгээ, гадаадад гаргах үед шийдвэр гаргах юм.

Эхлээд онцгой хэдэн дурсгалыг тусгайлан хамгаалж, дараа нь шат дараалсан арга хэмжээ авахын зорилго нь цаг алдалгүй ажиллах мөн хөрөнгө төсвөөс хамаарч ийм замыг сонгож болох юм.

Үзмэр таних нууц тэмдэг санал болгож байгаагийн учир нь дээр дурьдсанчлан дурсгалт зүйлийн арилжаа наймаа газар авчээ. Шинэ музей, галерейг олноор байгуулж байгаа, энэ шинэ музейд ч нэр хүндтэй, ховор үзмэртэй байх сонирхол байгаа нь буруу биш юм. Хэн нэгэн Г.Занабазарын “Ногоон дарь эх”, “Монголын нэг өдөр”-ийн жинхэнэ нь энэ гэж нэрлээд эхэлвэл музейнхэн юу гэж хариулах вэ? Судалгааны ямар үндэслэл, анх эх музейд ирсэн баримт материал хир билээ. Бодит үзмэрийн ямар тэмдэгт, түүнийг батламжилсан баримт гэх мэт олон асуудал гарна. Зарим үзмэрийн судалгааг музейнхэн дангаар гүйцэтгэх ажил биш, судлаачид, эрдэмтэд ба музейн хамтын ажиллагаа их шаардлагатай байна.

1990-д оны эхээр Б.Шарав зураачийн зурсан гэх бурханы зургийг 4 саяар музейд зарна гэж яваад байсан. Одоо энэ нэрээр хувийн цуглуулагчид байна. Шинэ хүүхдэд нэр өгч байгаа шиг ингэж болохгүй юм. Дуураймал дурсгалт зүйл маш элбэгшжээ. Археологийн олдвор дээр ярьа. “Эртний эдлэлийн дэлгүүр”-ээр дүүрэн дуураймал археологийн олдвор. Тэдгээрийг няцааж, илрүүлж байгаа юм алга. Харин ч арилжаа гүйлгээтэй байгаа нь хөхүүлэн хөөргөж байгаа гэсэн үг. 2008 онд Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн

ивээл дор 7 хүний хувийн цуглуулгаар эртний дурсгалт зүйлийг музейд дэлгэж үзүүлсэн хаалттай үзэсгэлэн 2 хоног ажиллаж гадаадын элчин сайд, УИХ-н гишүүд, БСШУЯ-ны дарга түшмэл ирж нээлт хийж дараа нь “Их тэнгэрийн ам”-д очиж хэлэлцүүлэг хийсэн гэсэн. Энд ховор дурсгалууд их байлаа. Гэвч хуурамч зүйлүүд нэлээд байсныг ялгаж таниж хэлэх хүн алга. Энэ арга хэмжээнд нэг ч музейн ажилтан, судлаач, археологчыг оролцуулаагүй. Археологийн хуурамч олдворууд газар авч музейд аль хэдийн орж ирээд байна. 2008 онд Хэнтий аймгийн музейд улсын тооллогоор очиход дарга нь Улаанбаатар хот орж археологчоор заалгаж зөвлөгөө авч дэлгүүрээс худалдаж авсан гэх хуурамч олдворууд байлаа. Анх олдворыг антикын дэлгүүрээс авахаар ямар эх сурвалж байх вэ? Археологчийн нэрийг хэлж байна. Дахиад л бас сүлжээ юу? Улсын музейн танхимд ч ийм хуурамч олдвор үзэгдэх боллоо. Иймд Монгол улсын Соёлын өвийн хуулинд заасны дагуу тухайн орон нутагт нь археологийн малталтын тайланг өгч байгааг үндэслэн хаанаас хэн олсныг баримтжуулж авах хэрэгтэй байна. Археологийн хуурамч олдворыг хэн бэлдээд байгааг уран дархан, судлаачдаас асуухад хятадад ийм зүйл зардаг бүхэл бүтэн зээл гудамж олон байдаг, Тэндээс л ирдэг гэнэ, бараг хүн бүр энийг ярих юм. Харлуулж, хуучруулж, зэврүүлж эртний зүстэй болсон хуурамч эдээс музейн жинхэнэ дурсгалт зүйлийг ангид байлгах, хольж хутгахгүй байлгах шуурхай арга хэмжээг нэн даруй авах хэрэгтэй байна.

МЭДЭЭЛЭЛ

“Чингис хааны Монгол: Эзэнт гүрний амьдрал” /Genghis Khan's Mongolia: life in the greatest empire/ нэртэй үзэсгэлэн АНУ-ын Хьюстон хотын Байгалийн шинжлэх ухааны музейд /The Houston Museum of Natural Science/ 2009 оны 2 дугаар сард, мөн оны 9 дүгээр сард Денвер хотын Байгалийн шинжлэх ухааны музейд /Denver museum of nature and science/ тус тус зохион байгуулж байна.

Уг үзэсгэлэнд Монголоос нийт 149 нэрийн 234 ширхэг XIII зууны үеийн Монголын түүхтэй холбогдолтой цэрэг байлдааны эд зүйл, археологийн олдвор, ахуйн хэрэглээний эд зүйлүүд, Их хаадын үеийн захиа, хөшөө чулууны хуулбар, угсаатны зүйн хувцас хэрэглэл, гоёл чимэглэлийн зүйл, хөгжмийн зэмсэг, шашны эд зүйл, судар ном зэрэг ховор нандин үзмэрүүд тавигдаж америкчуудын нүдийг хужирлаж байна.

Тус үзэсгэлэнд манайхаас

Соёлын өвийн төвийн Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн

Ш.Энхтуяа

АМЕРИКТ ЗОХИОГДОЖ БҮЙ ҮЗЭСГЭЛЭН, АМЕРИК МУЗЕЙН ТАЛААР

гадна Оросын Холбооны Улсын Эрмитаж музейгээс Монголын Их хаадын үетэй холбогдох ховор үзмэрүүд, АНУ-ын Хьюстоны Дүрслэх урлагийн музей /The Museum of Fine Arts, Houston/, хувийн цуглуулагчдын цөөн цуглуулга тавигдлаа.

Үзэсгэлэнгийн эхлэл төгсгөл хэсэгт монголчуудын уламжлалт зан заншил, соёл урлаг, шашин шүтлэгийг харуулсан үзмэрүүдийг байрлуулаад, гол хэсгээр нь XIII зууны үеийн Монголчуудтай холбогдох цэрэг дайны болон ахуйн эд зүйл, археологийн олдвор, үзмэрийг дэглэн, Чингис хааны байлдан дагуулалтыг харуулсан зураг байрлуулсан, кино, дуу, дүрс бичлэгийг сурталчилгаанд өргөн ашиглажээ.

Энэ үзэсгэлэн нь америкчуудад дэлхийн агуу их хүн Чингис хааны сүр хүч, Чингисийн монголчуудыг сурталчлан таниулахыг эрмэлзсэн сонирхолтой үзэсгэлэн болж чадсан байна.

Америкийн музей талаар

“Чингис хааны Монгол: Эзэнт гүрний амьдрал” үзэсгэлэнгийн бэлтгэлажлаар миний бие Үндэсний музейн сан хөмрөгч Ч.Туул, Н.Туяа нартай хамт АНУ-ын Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музей, Дэнверийн Байгалийн шинжлэх ухааны музей дээр ажиллаа. Ажиллах хугацаандаа үзсэн цөөн музей дээрээ тулгуурлан Америкийн музейн талаарх зарим нэг мэдээллийг Та бүхэнд хүргэхийг зорилоо.

Америкийн Хьюстон, Дэнвэр хотуудад олон музей байдаг юм билээ. Гэхдээ бид зөвхөн өөрсдийн ажиллаж байсан Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музей, Дэнвэр хотын Байгалийн шинжлэх ухааны музей болон Хьюстоны Дүрслэх урлагийн музей, НАСА-

гийн сансар судлалын төвийг үзсэн жишээн дээр тайлбарлая.

Музей бол мэдлэг, мэдээлэл өгч, ашгийн төлөө бус соёлын үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллага бөгөөд түүний хөгжил тухайн улс орны хөгжлийн түвшнөөс шууд хамааралтай байдаг нь нэгэнт зөвшөөрөгдсөн зүйл юм.

Америкийн музей өөрийн болон бусад улс орны гайхамшигт урлаг, соёлын өвийг цуглуулан, хадгалж, хамгаалан түүнийгээ олон түмэнд дэлгэн толилуулж түүх, соёл, урлаг төдийгүй байгаль шинжлэх ухааны ололтын тухай мэдлэг, мэдээлэл өгч, оюуны таашаал авч амрах гол газрын нэг болж чаджээ. Музей нь бодит объектыг хүнд үзүүлж, харуулдгаас гадна сонсуулж бас мэдрүүлж байх хэтийн төлөвтэй байдаг нь хөгжингүй энэ оронд хэдий нь хийгдэж эхэлсэн байна.

Музейн барилга, гадаад орчин

Музейнүүд нь ихэвчлэн хотын төвөөс зайтай, цэцэрлэгт хүрээлэн, амралтын талбайтай залгаа байхаар зохицуулагджээ. Тухайлбал, Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музей Hermann цэцэрлэгт хүрээлэн, Миллэрийн гадаа театртай залгаа оршдог, Хьюстоны Дүрслэх урлагийн музей нь гадна хэсэгтээ уран барилгын цэцэрлэгт хүрээлэн, 18 арт /1 арт-100 метр квадрат/ нийтийн амралтын талбайтай. Дэнверийн Байгалийн шинжлэх ухааны музей нь хотын төвөөсөө 3 милл /1 милл-1609 м / орчим зайтай цэцэрлэгт хүрээлэн дотор байрлах жишээтэй.

Музейнүүд нь ихэвчлэн 4-5 давхар, том барилга байгууламж юм. Эхний давхартаа голдуу хоолны газар эсвэл жижиг зуушны газар, музейн дэлгүүр, ажилтнуудын

болон хурал цуглааны өрөө, зарим үзүүлэгийн танхим зэрэг байрлана. Музейн барилга нь газар доор 1-2 давхартай. Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музейн доор байрлах давхруудад сан хөмөргийн өрөө, үзмэрийг үзүүлэгт бэлтгэдэг бэлтгэлийн өрөө, гүйцэтгэх ажилтнуудын өрөө байдаг. Музейн барилгын 2-3 дугаар давхарт үзүүлэгийн танхимууд байрлана. Музейн хамгийн дээд давхраас музейн гаднах орчин, эргэн тойрны байгалийг харж болохоор зохион байгуулагдсан нь сонирхолтой. Тухайлбал, Хьюстоны Дүрслэх урлагийн музейн дээд давхрын үзүүлэгийн танхим маш том цонхтой, түүгээр уран зураг шиг амьд байгаль харагдах нь үзэгчдэд

гайхалтай мэдрэмж, тайвшралыг төрүүлнэ. Дэнвэрийн музей дээр давхартаа салхилдаг тагттай. Эндээс нуур, өргөн уудам ногоон талбай нь, цаана хотын төвийн өндөр барилгууд үзэгдэх нь үзэгчдэд сэтгэл уужрам, байгаль, нийгэм хүрээлэн буй орчны

өвөрмөц хослолыг мэдрүүлнэ.

Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музейн барилгын 5 дугаар давхар тэр чигтээ машин тавих

зогсоолтой. Ер нь америкчуудыг машингүйгээр төсөөлшгүй бөгөөд ямар ч том барилга нь хажуудаа эсвэл доороо машины зогсоолын том талбайтай байдаг.

Музей барилгыг төлөвлөхдөө барилгын өнгөүзэмж, архитектурын шийдлээс гадна хүрээлэн буй орчны байдлыг давхар шийдэж байх нь чухал. Манайд сүүлийн үед музейн шинэ барилга барих асуудал их яригдаж, хэрэгжиж эхлээд байна. Музейн барилгыг барихдаа байршил, гадаад орчинг эхнээсээ зөв төлөвлөх хэрэгтэй байдаг аж.

Сан хөмрөгийн байрны зохион байгуулалт

Бид Хьюстоны музей дээр ажиллах үедээ бид тус музейн сан хөмрөгтэй нь танилцах хүсэлт гаргасныг холбогдох хүмүүс нь зөвшөөрч бид тус музейн сан хөмрөгтэй танилцлаа.

Хьюстоны музейн сан хөмрөг музейгээсээ зайтай машинаар 30-иад минут явж хүрэх газар, нам жим барилгуудын дунд байрлана. Төмөр хашаан дотор байрлах уг барилга гадна талдаа ямар нэг нэр, хаяг байхгүй байсан нь гайхалтай санагдаж байлаа. Энэ нь гадна талаасаа хүний сонирхол татах гойд зүйлгүй байхаар тооцоологдсон

байх талтай.

Барилгын нэгдүгээр давхарт музейн эрдэм шинжилгээний ажилтан, сан хөмрөгчдийн ажлын өрөө, хурлын өрөө болон гал тогооны хэсэгтэй. Энд музейн эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил явуулахад шаардлагатай номын сан мөн байрлана. Сан хөмрөгч нарын өрөөнд үзмэр музейд

анх орж ирснээс эхлээд түүнтэй холбогдолтой бичиг баримтууд хадгалагдсан нь бидний ярьдаг бүртгэл-мэдээллийн сан бололтой.

Энэ давхрын голын хэсгээр үргэлжилсэн том шкаф байх ба түүнд шүлтгүй цаас, даавуу, гэрэл, хөөсөнцөр, картон цаас зэрэг үзмэр, үзүүлэгт шаардлагатай туслах материалуудыг хийжээ.

Тус баригын давхар бүрд чийг дулаан хэмждэг термометр, нэгдүгээр давхарт хүмүүс байнга ажилладаг болохоор агаарын бохирдол шүүдэг төхөөрөмж харагдаж байсан. Нэг сонирхолтой төхөөрөмж байсан нь цаас, даавууг шүлтгүй болгодог аппарат байсан нь манай музейхэнд ихээхэн хэрэгтэй санагдаж байлаа.

Энд мөн музейд анх ирсэн үзмэрийн бүртгэлийг хийж хүлээн авдаг ба гэмтсэн үзмэрийг сэргээн засварлахын өмнө түр байрлуулдаг гэж музейн сан хөмрөгч ярьж байлаа.

Сан хөмрөгийн байрны 2-3 дугаар давхар нь үзмэр хадгалахад зориулагдсан гүйдэг хаалгатай том тавиурууд, татдаг нүдтэй шургуулга, савнуудтай. Арын хэсгээр нь үзмэрийн карт бүхий олон жижиг нүдтэй шургуулууд байсан нь үзмэрийн лавлагааны архив бололтой.

Музейн дэлгүүр

Бидний ажилласан Хьюстон, Дэнвэрийн музей нь Байгалийн шинжлэх ухааны чиглэлээр төрөлжсөн учир музейн дэлгүүрт чулуу, чулуун эд зүйл их тавьжээ. Музейн дэлгүүрүүдэд чулуун сийлбэр, бэлэг дурсгалын болон гоё чимэглэлийн зүйлүүд байхын сацуу Дэнвэрийн музейн дэлгүүрт өнгийн чулууг овоолон хайрцаглан тавьсан, Хьюстоны музейн дэлгүүрт чулууг нарийн нарийхан зүсэж мөн олноор нь хайрцаганд хийж ширхэгээр болон бөөнөөр нь зарж байсан нь сонирхолтой санагдаж байсан. Миний бодлоор энд чулуу зүсдэг жижиг цех байдаг бололтой.

Түүнчлэн дэлгүүрүүдэд амьтан, денозаварын дүрстэй

МЭДЭЭЛЭЛ

тоглоом, музейн билэгдэл бүхий бал, цамц, малгай болон байгалийн баялаг, эрдэс чулуулаг, амьтны холбогдолтой ном зохиолыг худалдаална.

Ер нь музейн дэлгүүрт үйл ажиллагаа, ч и г л э л д э э нийцсэн, музейн шошго, тэмдэгтэй зүйл худалдаалж байсныг онцлон дурдууштай.

Музейн үзэгчид

Америкийн музей нь үндсэн үйл ажиллагаанаасаа гадна төрөл бүрийн ажлыг төлөвлөгөөний дагуу тасралтгүй зохион байгуулна. Тухайлбал, шинэ үзэсгэлэн зохион байгуулах, захиалгаар төрсөн өдрийн арга хэмжээ зохион байгуулах, хандивлагчдийн өдөр гэх мэт.

Музей нь нийгмийн бүх давхрагын хүмүүст үйлчилдэг онцлогтой. Театр, кино, номын сан зэрэг соёлын үйлчилгээ явуулдаг бусад газруудаар тодорхой хүрээллийн хүмүүс илүү үйлчлүүлдэг бол музейг эрдэмтэн, судлаач, оюутнуудаас эхлээд хүүхдүүд, настайчууд, тахир дутуу тэргэнцэртэй хүмүүс ч үзнэ. Тэр дундаа эмзэг бүлгийнхний хувьд хамгийн очих таатай газрын нэг байдаг. Музей нь хаалганаасаа эхлээд тахир дутуу, эмзэг бүлгийн хүмүүс үзэхэд зориулсан бүх нөхцлийг бүрдүүлсэн нь хүмүүнлэг байдлын нэгэн илрэл гэмээр. Амралтын өдрүүдэд үзэгчид ихсэх ба эцэг, эх, эмээ, өвөө, хүүхэд, залуучууд гэр бүлээрээ музей үзэж, музейн орчинд амарч зугаалж өдрийг өнгөрүүлнэ.

Музейн ажилтан

Америкийн музейдоронтооны ажилтнуудаас гадна орон тооны бус volunteer буюу сайн дурын ажилтнууд их ажиллана. Музейн тасалбар түгээгч, үүдний жижүүр, үзмэр харагч зэргийг сайн дурын

ажилтнуудаар хийлгэсэн байх нь цөөнгүй. Тухайлбал, Хьюстоны Дүрслэх урлагийн музей нь 300.000 гаруй хавтгай дөрвөлжин талбай бүхий үзүүлэгийн танхимтай. Танхим бүр үзмэр харагчтай бөгөөд тэдгээр нь бүгд 60, 70-аас дээш насны сайн дурын ажилтнууд байсан. Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музей, Дэнавэрийн музейн үүдний жижүүр, тасалбар түгээгч зэргийг өндөр настай болон тэргэнцэртэй хүмүүс хийх жишээтэй. Хүн хүч шаардсан бусад ажилд ч сайн дурын ажилтнууд орролцдог. Харин томоохон үзэсгэлэн зохион байгуулах зэрэг мэргэжлийн хүн шаардсан ажилд гэрээт тогтсон ажилтнуудаа оролцуулдаг байна. Музей нь сайн дурын ажилтнуудаа тодорхой шалгуур тавьж, найдвартай хүн авдаг нь ойлгомжтой.

Ингэж сайн дурын ажилтнуудыг ажиллуулах нь музейд ашигтай байхаас гадна тухайн хүн нийгмийн идэвхитэй байж чаддаг аж.

Музейн хандивлагч

Америкийн музейнүүд хандивлагчдаа эрхэмлэн үзнэ. Нэрсийг нь мөнхжүүлэн музейн хананд янз бүрийн хэлбэрээр бичиж хадсан харагдана. Тэд ч тухайн музейн хөгжилд тодорхой үүрэг гүйцэтгэсэн хүмүүс байдаг. Тухайлбал, Маря болон Францис Кранхэмээх цуглууллагчид өөрсдийн индианчуудын цуглуулгаасаа ихээхэн /3 машин/ эд зүйлийг Дэнавэрийн Байгалийн шинжлэх ухааны музейд хандивласан нь тус музейн Индианы цуглуулгын гол хэсэг болжээ. Иймээс ч Денверийн музейхэн Краныханд зориулсан хүндэтгэлийн ажлыг одоо ч зохион байгуулдаг байна.

Америкийн музейнүүд хандивлагч татах үйл ажиллагааг эрчимтэй явуулдаг ба тодорхой хэмжээний хандив өгсөн хүмүүсээ гишүүн болгодог байна. Гишүүн нь тусгай эрх эдлэх ба шинэ үзэсгэлэнгийн нээлт, бусад арга хэмжээнд уригдана. Энэ аргыг манай музейнүүд хэрэгжүүлэх

хэрэгтэй.

Манайдорныхувьд 1950-1970 оны үед хүмүүс музейд өөрсдийн эд зүйлсээ музейд бэлэглэж хандивлах явдал их байсан. Гэтэл 1990 оноос хойш бэлэглэсэн зүйлээ буцааж авах, нэхэх явдал цөөнгүй гарсаар байна. Энэ нь нэг талдаа манай музейнүүд хандив өгсөн хүмүүстээ зориулсан ямарч бодлого байдаггүйтэй холбоотой санагдана.

Музейн товч танилцуулга

Хьюстоны дүрслэх урлагийн музей. Тус музей нь Caroline Weiss Law болон Audrey Jones Beck гэсэн хоёр хэсэг том барилга, уран баримлын цогцолбор, нийтийн амралтын газар бүхий нүсэр байгууламжтай. 300.000 хавтгай дөрвөлжин талбай бүхий үзүүлэгийн танхимтай. Тус музейн цуглууллагад дэлхийн газар бүрээс авчирсан, бүхий л цаг үед хамаарах 60.000 орчим гайхамшигтай урлагийн бүтээлүүдтэй Америкийн хамгийн том музейн нэг юм. Музейн цуглууллагад 2500 жилийн тэртээх Африкийн алтан эдлэл, Европ болон дэлхийн сонгодог уран зураг, Латин Америк, Азийн орнуудын дүрслэх урлаг, гоёл чимэглэлийн урлагийн зүйлс, Bayou Bend -ийн тавилгын хосгүй цуглууллага, имперсонист, пост имперсонист болон орчин үеийн Америкийн дизайн, контенперор урлагийн шилдэг бүтээлүүд хамрагдана.

Хьюстоны байгалийн шинжлэх ухааны музей. Хьюстоны Байгалийн шинжлэх ухааны музей нь 1909 онд байгуулагдсан. Одоо тус музей нь байнгын үзүүлэгийн танхимдаа /permanent/ 1 сая гаруй үзмэр, загварууд байрлуулсан, жилд 2 сая орчим хүн үздэг Америкийн том музейн нэг юм.

Музейн үзүүлэгийн танхимд нь эртний үлэг гүрвэлийн яс, хамгийн үзэсгэлэнтэй талсжсан ашигт малтмал, үнэт чулууллын дээж, Африкийн болон Техасын зэрлэг ан амьтад, далайн амьтад, төрөл бүрийн шавьж хорхой

зэргийг харж, тэдний дуу авиаг сонсож, дүрс бичлэгийг үзэж болно. Вейсийн энергийн танхимд байгалийн хийг хэрхэн энерги болгох шинжлэх ухааны арга, Велчийн танхимд химийн урвалын үйлэвч, Исаа Арнольдын огторгуйн шинжлэх ухааны танхимд сансрын жинхэнэ хувцас, сарны чулуу болон буд гаригийн сансрын хөлгийг үзэж, түүн дээр ажиллаж болно.

Бид энд эрвээхэйн үзэсгэлэнг үзсэн. Энд маш жижгээс эхлээд гарын хоёр алганы хэмжээтэй, төрөл бүрийн хэлбэр, өнгөтэй амьд эрвээхэйнүүд хүлэмж маягийн битүү байранд байх нь их сонирхолтой.

Дэнвэрийн Байгалийн шинжлэх ухааны музей. Байгаль судлаач Эдвин Картер 1868 онд өөрийн Колорадогийн төрөл бүрийн ургамал, амьтны цуглууллагаа хүмүүст дэлгэн сонирхуулж эхэлснээр Дэнвэрийн Байгалийн шинжлэх ухааны музей анхны суурь тавигджээ. Энэ жижиг модон тасалгааны ул мөр одоо болтол байдаг. Картерийн цуглуулга нэмэгдсээр хандивлагчдын дэмжлэгээр одоогийн Дэнвэрийн байгалийн шинжлэх ухааны музейн барилга баригдаж 1900 оны 12 дугаар сард олон түмэнд үүд хаалгаа нээсэн байна.

Картерийн алдартай цуглууллага дээр суурилагдсан тус музейн үзмэр удалгүй Жонн чемпионы болор, алт, Жонн масоны эрвээхэйн үнэт цуглуулгаар баяжсан бөгөөд он жил өнгөрөх тусам музейн байр өргөжин, шинэ олон танхим нэмэгдсэн байна.

1968 онд тус музейд Маря болон Францис Кран нар өөрсдийн нөр их хөдөлмөр, хөрөнгө мөнгөө зориулсан цуглуулсан уугуул америкчуулын зуун зуун жилийн соёлыг төлөөлж чадах Индианчуудын 12.000 эд өлгийн зүйлийг хандивласан байна.

У.Сайнбаяр

Соёлын өвийн төвийн Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлтсийн мэргэжилтэн

ЮНЕСКО-ГИЙН ЯАРАЛТАЙ ХАМГААЛАХ ШААРДЛАГАТАЙ СОЁЛЫН БИЕТ БУС ӨВИЙН ЖАГСААЛТАНД БҮРТГЭГДСЭН МОНГОЛЫН СОЁЛЫН ӨВ

ЮНЕСКО-гийн “Яаралтай хамгаалах шаардлагатай биет бус соёлын өвийн жагсаалт”-д Монгол тууль, Монгол ардын бүжиг, бий биелгээ, Монгол цуур хөгжмийн уламжлалт урлаг бүртгэгдлээ.

“Соёлын биет бус өвийг хамгаалах тухай” 2003 оны ЮНЕСКО-гийн Олон улсын Конвенцийн дагуу Дэлхий дахины ач холбогдолтой, хосгүй гайхамшигт үнэ цэнэ бүхий соёлын биет бус өвийн төрөл зүйлүүдийг бүртгэн авч алдаршуулан, дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн хамтын хүчин чармайлтаар хамгаалах зорилготой “Яаралтай хамгаалах шаардлагатай соёлын биет бус өвийн Дэлхийн Жагсаалт”, “Хүн төрөлхтний соёлын биет бус өвийн Төлөөллийн Жагсаалт” гэсэн хоёр Жагсаалтыг тус Конвенцийн Засгийн газар хоорондын

Хорооноос гаргаж зохих журмын дагуу хэрэгжүүлж эхлээд байгаа билээ.

Конвенцийн үндсэн зорилго нь устаж үгүй болохын ирмэг дээр байгаа өвүүдийг юуны түрүүнд бүртгэн хамгаалж, дэлхийд хэл, соёлын олон төрөл зүйлийг хамгаалж дэмжихэд тус нэмэр болох юм. Мөн тэдгээрийг аль болохоор бусад улс, үндэстэнд түгээн дэлгэрүүлэх замаар соёл хоорондын харилцан ойлголцол, нөлөөг нэмэгдүүлэх, үндэстний эв нэгдлийг бэхжүүлэх гэсэн ариун сайхан уриатай.

2009 оны 9 дүгээр сарын 28-наас 10 дугаар сарын 02-ны хооронд Арабын Нэгдсэн Эмират улсын Абу Даби хотноо “Соёлын биет бус өвийг хамгаалах тухай” Конвенцийн Засгийн газар хоорондын Хорооны 4 дүгээр хуралдаан болж дээрхи

хоёр Жагсаалтад анхны өвүүдийг бүртгэх асуудал хэлэлцэн зохих шийдвэр гаргалаа. “Яаралтай хамгаалах шаардлагатай биет бус соёлын өвийн дэлхийн Жагсаалт”-д анх гишүүн орнуудаас олон арван санал ирүүлснээс 12 өвийг нь хэлэлцэн бүртгэж авсан юм.

Энэхүү 12 өвийн 3 нь Монгол улсынх бөгөөд түүнд “Монгол тууль”, “Монгол ардын бүжгийн урлаг: “Бий биелгээ”, “Монгол цуур хөгжмийн уламжлалт урлаг”-ийг тус тус бүртгэн авлаа.

Дээрхи өвүүдийг бүртгүүлэхийн тулд нэрдэвшүүлсэн материалыг бэлтгэхэд тухайн өв хадгалагдан оршиж буй газарт экспедиц ажиллуулж, судалгаа хийх, өв тээгчидтэй ярилцах, зөвшөөрлийг нь авах, бүртгүүлэх үндэслэлээ тусгах, 10-20 минутын

МЭДЭЭЛЭЛ

видео кино хийх, олон төрлийн зураг, слайд авч боловсруулах, уг өвийн тодорхойлолтыг бичгээр үйлдэн Англи, Франц хэл рүү орчуулах зэрэг хүн хүч, хөрөнгө мөнгө ихээр шаардагддаг хариуцлагатай ажил бөгөөд энэ бүхнийг ЮНЕСКО-гийн дэмжлэг, тусалцаатайгаар ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний Комисс, Соёлын өвийн төвийн Биет бус өвийг хамгаалах хэлтсийнхэнтэй хамтран хэрэгжүүлсэн нь ийнхүү өндөр амжилт олоод байна.

Монгол улс "Соёлын биет бус өвийг хамгаалах тухай" Конвенцийг 2006 онд хүчин төгөлдөр болохоос өмнө "Монгол ардын Уртын дуу"-г 2003 онд, "Морин хуур хөгжмийн уламжлалт урлаг"-ийг 2005 онд тус тус "Хүн төрөлхтний аман болон биет бус өвийн шилдэг дээж"-ээр зарлан тунхаглуулсан бөгөөд эдгээр өвийг Абу Дабид болсон Хорооны хурлаар "Хүн төрөлхтний соёлын биет бус өвийн Төлөөллийн

Жагсаалт"-д нэгтгэн авсан болно. Ийнхүү, одоогоор манай улс ЮНЕСКО-гийн соёлын биет бус өвийн жагсаалтуудад нийт 5 өвөө бүртгүүлээд байна.

Түүнчлэн "Төлөөллийн жагсаалт"-д "Монголын уламжлалт баяр наадам", "Монгол хөөмэйн урлаг"-ийг бүртгүүлэхээр нэр дэвшүүлсэн материалыг Конвенцийн үйл ажиллагааны удирдамжид заасан хугацааны дагуу өнгөрсөн 7 дугаар сард Засгийн газар хоорондын Хороонд хүргүүлсэн бөгөөд Абу Дабигийн хуралд оролцсон манай төлөөлөгч, ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний Комиссын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга, Доктор Н.Уртнасан тус Хорооны холбогдох мэргэжилтнүүдтэй дээрхи өвүүдийн талаар хэлэлцэн ярилцаж урьдчилсан хамгаалалтанд амжилттай оруулсан болно. Дээрхи өвүүдийн талаар ирэх оны 3-5 дугаар сард олон улсын

шинжээч мэргэжилтнүүд ирж газар дээр нь үнэлгээ хийх бөгөөд эдгээр шинжээчдийн хийсэн санал, зөвлөмж, дүгнэлтийг үндэслэн конвенцийн Засгийн газар хоорондын хороо 2010 оны чуулганаараа уг асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэх юм.

"Яаралтай хамгаалах шаардлагатай соёлын биет бус өвийн Дэлхийн Жагсаалт"-д Монгол Улсаас бүртгүүлсэн "Монгол тууль", "Монгол ардын бүжгийн урлаг: Бий биелгээ", "Монгол цуур хөгжмийн уламжлалт урлаг"-ийг цаг алдалгүй сэргээн амилуулах, тээгчдийг сургах, өвлүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих талаар төр засаг онцгой анхаарч, холбогдох байгууллага, хамт олон, хувь хүн, олон улсын байгууллагуудын хамтын ажиллагааг бүх талаар хөхиүлэн дэмжих шаардлага хойшлуулшгүй зорилт болон тавигдаж байна.

А.Дүүрэнжаргал

ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний комиссын "Хүн-Амьд эрдэнэ" хөтөлбөрийн ажилтан

Монгол улс биет бус соёлын өвийг хамгаалах тухай ЮНЕСКО-гийн 2003 оны конвенцид нэгдэн орсноор ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний Комиссоос нэнтүрүүн хамгаалах шаардлагатай биет бус соёлын өвийн асуудалд онцгой анхааран хүн төрөлхтний аман болон биет бус соёлын өвийн "Төлөөллийн жагсаалт"-д хөөмэйг, "Яаралтай хамгаалах шаардлагатай өвийн жагсаалт"-д тууль, цуур, бий биелгээг бүртгүүлэх урьдчилсан бэлтгэл ажлыг хангуулахаар Ховд, Увс аймгийн нутагт амьдарч буй биет бус өв соёлоо хадгалан тээж яваа хүмүүстэй уулзан, эдгээр өвийн тархцыг тодруулах, бүртгэх номинаци бичих баримт бүрдүүлэх зорилгоор 2008 оны 11 сарын 15-наас 29-ний өдрүүдэд дээрх хоёр аймагт ажиллаа. Ажиллах явцадаа эдгээр өв болон "Дэлхийн

МОНГОЛЫН БАРУУН БУС НУТГИЙН ЯЗГУУР СОЁЛЫН ӨВИЙГ ТЭЭГЧИД

өв"-ийн талаар тайлбарлан таниулах, тэдний урьдчилан мэдэж чөлөөтэй өгсөн зөвшөөрөл, санал сэтгэгдлийг авлаа.

Шинжилгээний анги Ховд, Увс аймгийн нутгаар 2000 шахам км замыг туулж, ардын өв соёлыг хадгалж яваа 12-83 насны нийт 50 гаруй хүнтэй уулзав.

Өв тээгчдийг сонгохдоо хаанахынхэнээс өвлөж авсан, өвийг ямар төвшинд эзэмшсэн, ур чадвар, уламжлуулан өвлүүлэх талаар юу хийж байгаа, өв тээгчдийн үзүүлж буй урлагийн төрөл язгуур шинжээ хэр хадгалсан гэсэн шалгуурыг баримталж хүмүүсээ сонгон сурвалжилсан болно. Судалгаагаар

дараах 19 хүн өв тээгч байж болох юм гэсэн урьдчилсан дүгнэлтэд хүрэв. Цаашид энэ талаар нэмэлт судалгаа шаардлагатайг тэмдэглэн хэлмээр байна. Үүнд:

Биелгээ

А. Захчин биелгээ:

Т.Хорлоо (эм, нас 80, захчин),
Н.Баттулга (эм, нас 56, захчин),
А.Энхтайван нар (эр, нас 51, захчин);

Б. Торгууд биелгээ:

Т.Цэмбэл (эм, нас 64, торгууд),
Д.Үснээ (эм, нас 61, захчин),
Ц.Үржинбадам (эм, нас 45, торгууд);

В. Урианхай биелгээ:

Ч.Дорж (эр, урианхай);

Г. Дөрвөд биелгээ:

А.Чулуун (эм, нас 62, дөрвөд);

Д. Баяд биелгээ:

М.Жалх (эр, нас 69, баяд),
Ж.Хумбаан (эм, нас 65, баяд);

Цуур

Н.Буяндэлгэр (эр, урианхай),
Б.Наранбат (эр, нас 25, урианхай);

Хөөмэй

Р.Даваажав (эр, халх),
Н.Сэнгэдорж (эр, халх),
А.Лхагва (эр, нас 43);

Тууль

А.Балдандорж (эр, нас 29, урианхай), А.Доржпалам (эр, нас 49, урианхай), Н.Дамдиндорж (эр, нас 41, урианхай), Х.Сэсээр (эр, нас 57, урианхай) нарын өв тээгчид байна.

Бидний сурвалжилсан соёлын өвөөс мөхлийн ирмэгт байгаа нь цуур, тууль хоёр байна. Хөөмэй, бий биелгээний төрлүүдийг тууль, цууртай харьцуулахад, устаж мөхөхийн ирмэгт юу юугүй тулж ирээгүй гэсэн дүгнэлтэд хүрэв.

Шинжилгээний ангийн багийн гишүүн судлаач Т. Баясгалан судалгааны явцад туулийн талаар өгсөн зарим дүгнэлтүүд болон туулийн хувьд байдал өнөөдөр ямар байгаа талаар тодруулан авч үзье.

ТУУЛЬ

Баруун монголчууд буюу Ховд, Увс аймгийн нутаг дэвсгэрт оршин суух баяд, дөрвөд, урианхай, өөлд, захчин, торгуудууд ХХ зууны 70-аад оныг хүртэл болтол туулийн баялаг уламжлалтай байв. Эдгээр ястны туульчид хөгжлийн сонгодог хэлбэрийн төвшинд хүртэл хөгжсөн хэдэн мянган мөр шүлэгтэй мөчлөг (cycle epic) туулийг олноор хайлдаг байв. Тухайлбал: баядын алдарт туульч Р.Лхагва, Ч.Харцага, Х.Замбал, Г.Хайнзан, дөрвөдийн

алдарт туульч У.Батаа, Ц.Зодов нарын нэрийг дурьдаж болно.

Бид 2008 оны 11 сарын 27-нд Увс аймгийн Малчин суманд очлоо. Энэ суманд алдарт туульч Ринчэний Лхагва амьдардаг байлаа. Туульч Лхагваас “Түшээт хааны хүү Хүлэг-Эрдэнэ”, “Далай хааны хүү Дань Хүрэл”, “Хан Харанхуй” зэрэг томоохон туулийг 1967 оны 7 сард шинжилгээний багийнхан хайлуулан бичиж авчээ. Үүнээс “Хүлэг-Эрдэнэ” 1 бол нэлээд урт тууль юм. Биднийг Малчин суманд очиход Цэгээн хэмээх туульч байна. Цэгээн гуай одоо 65 настай. Түүнтэй уулзал, бидэнд: “Би «Хүлэг-Эрдэнэ» туулийг хайлдаг. Гэхдээ 5 минут л хайлдаг. Би энэ туулийг 1982 онд Лхагва гуайгаас бичлэг хийж авч, дараа нь тэр бичлэгээ дууриаж хайлсаар байгаад сурсан юм. Эхлээд хориод минут хайлж сураад тайзан дээр тоглож үзүүлсэн чинь театрынхан хэтэрхий удаан байна гэхээр нь 5 минут болгочихсон юм” гэж яриу. Цэгээн гуайгаас бид тэр 5 минут хайлдаг “туулийн” бичлэгийг авсан болно. Энэ бүхэл үйл явдлыг Цэгээн гуай товчлон боловсруулж, зуу шахам мөр шүлэгтэй болгосон байна. Энэ бол гагцхүү урлагийн тайзанд зориулан боловсруулсан туулийн “бяцхан үзүүлбэр” мөн. Энэ тууль мөн үү гэвэл, мэдээж биш. Яагаад гэвэл Энэ туулийн үйл явдал бол, баатар эр төрөхөөс эхлээд, өсч том болоод аян дайнд явж олон дайсныг дарсан, эхнэр авсан хэсгүүдээс бүрддэг, барагцаалбал 2000 гаруй мөр шүлэгтэй, хоёр цаг гаруй үргэлжилдэг билээ. Ингэж хялбаршуулсан нь тэр хүний буруу биш харин ч өөрийн оролдлого идэвхи чармайлтаар сурч үндэснийхээ соёлыг тайзан дээрээс түгээн таниулхад их үүрэг гүйцэтгэсэн байна.

Увс аймгийн Наранбулаг суманд Нямаагийн Анхбаяр (эр, нас 34), Намсрай (эр, нас 18) нартай уулзаж “Дань Хүрэл”, “Урьдын Улаан Хонгор” гэсэн хоёр тууль хайлуулав. Энэ “Урьдын Улаан Хонгор” гэсэн тууль бол

алдарт “Жангар”-ын туулийн нэг бүлэг. Мөн л 5-7 минутаас хэтрэхгүй хайлж байна. Эдний хайлсан туулиуд бол уг туулийнхаа оршил хэсгийн хагасд нь ч хүрэхгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, баатрын танилцуулга л хагас дутуу явж байна гэсэн үг.

Туулийн хамгийн баялаг уламжлалтай байсан Увс аймагт сүүлийн 40 жилийн дотор тууль бүрмөсөн мартагдахад хүрчээ. Одоо хүүхэд багачуудын дотор тууль гэж мэдэх үү гэж асуухаар гайхах хүн олонтой тохиолдож байгаа нь гашуун үнэн юм. Хуучин уламжлалаар бол туулийг дутуу хагас хэлэх хориотой, дутуу хагас хайлбал туулийн баатар хилигнэдэг. Учир нь, туулийн баатар бол эрт үед амьдарч байсан алдарт хүн. Түүний сүнс нь одоо ч тэнгэрт амьдарч байгаа гэж үзэж, туулийг дутуу хагас хэлэх, буруу хазгай хайлахыг ихээхэн цээрлэдэг. Нэг хоёрхон тууль мэддэг хүнийг туульч гэж нэрлэдэггүй байлаа. Энд ах дүү хоёроос өөр туульчийн тухай сурагласан боловч, Увс аймгийн нутагт эд нараас өөр туульч байхгүй байв. Өнөөдөр туулийн уламжлал Увс аймагт үндсэндээ тасрахын ирмэг дээр иржээ.

Баруун Монголын туулиас уламжлалаа авч үлдсэн эцсийн ганц голомт бол Ховд аймгийн урианхайн тууль байна. Урианхайд эцэг, хүү хоёрын алдар гавьяаны тухай мөчлөг тууль их дэлгэрсэн юм. Алтайн урианхайн туульсаас 10 гаруй томоохон мөчлөг хэлбэрийн туулийг эрдэмтэд тэмдэглэж авчээ. ХХ зууны хоёрдугаар хагаст урианхайд Ш.Буян, С.Чойсүрэн, Б.Авирмэд нарын алдартай туульчид байв. Тэдний хайлдаг туулийн уламжлал үндсэндээ тасарч, зөвхөн Авирмэд туульчийн үр хүүхэд, төрөл садны 4-5 хүн тууль хайлж байна. Энэ хүмүүсийн хайлдаг туулиуд хэлбэр бүтэц, үг хэллэг, дүр дүрслэл, хөг аялгууны хувьд хуучин уламжлалаа алдаагүй байна.

МЭДЭЭЛЭЛ

ДҮГНЭЛТ

Судалгааны багийнхны хайн сурвалжилсан язгуур соёлын дөрвөн төрлийн өвийн өнөөгийн байдал төлөв, түүнийг хадгалан тээгчдийн нөхцөлөөс дүгнэхэд, цаашид удаан тэсч үлдэхээсгүй байдалтай байна. Одоо тууль хайлж байгаа цөөн хүний урын сан ядуу, хайлах арга барилыг гүйцэд

эзэмшиж чадаагүй, шавь нарын тоо цөөн байна. Хүн төрөлхтний соёл иргэншлийн сан хөмрөгт нүүдэлчин монголчуудаас оруулсан энэ үнэт өв устан мөхөхийн ирмэгт иржээ гэж дүгнэж хэлхэд болохоор байна. Түүнийг өвлүүлэн хөгжүүлэх талаар даруй авч хэрэгжүүлбэл зохих ажлууд болон бодлого төлөвлөгөө үгүйлэгдэж байна. Ардын биет бус

соёлын өв нь хувь хүмүүсийн хүсэл сонирхол, авьяас чадвар, сайн дураар явж ирсэн хуучин арга хэлбэрээр уламжлан хөгжихөөс нэгэнт өнгөрч, төр засаг, холбогдох газар байгууллагуудын системтэй, нухацтай бодлогыг үгүйлж байгаа нь илт харагдлаа.

Г.Гантуяа

Соёлын өвийн төвийн сэргээн засварлагч

ГЭГЭЭН САВА-ГИЙН СҮМ

(Серб улсын Белград хотоос бэлтгэж явуулав)

Хуучин Белград хотноо Врачарын нэгэн цэцэрлэгт хүрээлэнд гайхамшигт нэгэн сүм сүндэрлэн харагдах нь Гэгээн Савагийн сүм ажээ. Гэгээн Сава нь 1175-1235 оны үед амьдарч байсан оюун ухаан билэг төгс, их багш хүн байжээ. Түүний нэрийг анх Раско гэдэг байсан бөгөөд залуу наснаасаа Христийн шашны нэгэн урсгал orthodox шашны үйл хэрэгт зүтгэж эхэлснээр 1192 онд Сава нэрийг авсан байна. Тэрээр orthodox шашныг анх Серб Улсад түгээн дэлгэрүүлэн хөгжүүлэхэд ихээхэн үүрэг гүйцэтгэсэн ба тухайн үедээ шашны сүм барих ажлыг санаачилж байжээ.

Сербчүүд сүүлд orthodox шашны сүсэгтэн олны хандиваар энэхүү сүмийг бариулан Гэгээн Савагийн сүм хэмээн нэрлэжээ.

Гэгээн Савагийн сүм 1930 оноос баригдаж эхэлсэн бөгөөд

дэлхийн 2-р дайны үед барилгын ажил нь зогсонги байдалд орж байгаад, 1985 оноос үргэлжлэн баригдаад, 2004 онд ерөнхийдөө барилгын ажил нь дуусжээ. Гэхдээ дотоод чимэглэлийн ажил нь одоо ч гэсэн үргэлжилсээр байна.

Гэгээн Савагийн сүм нь гайхамшигт монументаль чимэглэлүүдтэй, ерөнхийдөө роман хийц маягийн барилгатай

юм. Түүний дугуй орой дээрх 12 метр өндөр алтан загалмайг оролцуулахгүйгээр нийт өндөр нь 70 метр, баруунаас зүүн тийш 91 метр, урдаас хойш 81 метр бөгөөд гадна хэсгийн талбай гэхэд 3500 метр квадрат асар том байгууламж аж. Сүмийн хэсэг болгоны дугуй орой дээр жижиг том нийлсэн

18 алтан загалмай, 49 хонхтой. Сүмийн цонхнуудыг сонгодог дүрслэл бүхий шилэн витражаар хийсэн, архитектурын өвөрмөц шийдэлтэй учир харуй бүрий болсон ч үзэсгэлэнтэй гоёмсог харагдана. Сүмийн доор хэсэгт Гэгээн Сава болон Лазар хааны бунхан, Гэгээн Савагийн хэрэглэж байсан эдлэл хэрэглэл одоо ч хадгалагдаж байдаг байна.

Сэрбийн нийслэл Белград хотноо орших Гэгээн Савагийн сүм бол жирийн нэг сүм биш гайхамшигтай өвөрмөц архитектуртай, дэлхийн хамгийн гоёмсог, том сүмийн нэг ажээ.

А.Пүрэвхам

Өвөрхангай аймгийн Боловсрол, соёлын газрын мэргэжилтэн

ӨВӨРХАНГАЙ АЙМГИЙН ҮЛ ХӨДЛӨХ ДУРСГАЛЫН ХАДГАЛАЛТ ХАМГААЛАЛТ, ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

Монголчууд эрт дээр үеэс түүх, соёлын өвийг байгалиа хамгаалахтай уялдуулан төрт засаг оршин тогтносон тэр үеэс төрийн бодлогын хэмжээнд тавьж иржээ.

2000 гаруй жилийн тэртээ Хүннү нар анхны төрт улсыг үүсгэн байгуулагч Модун Шанью “Газар бол төр улсын үндэс суурь юм” хэмээн үзэж уул усаа тахих ёслол үйлдэн байгалиа хамгаалдаг байжээ. Их Монгол Улсын үед “Их засаг хууль” батлагдаж, байгалийн дархан цаазтай газрыг тогтоох зэргээр соёлын өв, байгаль хамгаалах асуудлыг хуульчлан тогтоож байв. Түүнчлэн “Юань улсын нэвтэрхий толь”-д бичигдсэн хууль цаазууд, 1640 онд гарсан “Монгол Ойрадын цааз” бичиг, 1723 онд халх түшмэд, ноёдын гаргасан “Халх журам” хуулиудад эртний булш хиргисүүр, эцэг өвгөдийн бунханг ухаж тонох, гутаан доромжлохыг цаазлан хорьсон байна. Мөн ард түмний дунд уламжлагдан ирсэн аман буюу хэв хуульд байгаль эх, өв соёлоо хэрхэн хайрлан хамгаалах талаар сургасан сургаал үг их байдаг.

1921 оноос манай оронд түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалах төрийн цэгцтэй бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлж эхэлсэн билээ.

1970 онд “БНМАУ-ын соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалах” хууль, 1994 онд “Түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалах тухай”, 2001 онд “Соёлын өвийг хамгаалах тухай” хуулиудыг тус тус баталсан.

“Соёлын өвийг хамгаалах тухай” хууль, түүх, соёлын хөдлөх болон үл хөдлөх дурсгалыг бүртгэн баримтжуулах, хамгаалах талаар

хэрэгжүүлж буй Засгийн газрын хөтөлбөр, төслүүд, орон нутгийн удирдлагын шийдвэр, хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагааны тухай болон түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын хадгалалт хамгаалалтын хадгалалт, ашиглалтын байдал нь хөдөө, орон нутагт ямар байгааг, цаашид юун дээр анхаарах шаардлагатайг Өвөрхангай аймгийн жишээн дээр танилцуулья.

Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын хадгалалт хамгаалалтад эрх зүйн орчны асуудал хамгийн чухал. Уншигчдад эрх зүйн орчны бүрдэлд хамрагдаж байгаа олон улс болон өөрийн оронд мөрдөгдөж буй хууль, тогтоомж болон тухайн аймагт мөрдөгдөж буй тогтоол, шийдвэрийн талаар товч мэдээлэл өгье.

Эрх зүйн орчны гадаад бүрдэл:

“Зэвсэгт мөргөлдөөний үед соёлын үнэт зүйлсийг хамгаалах тухай” 1954 оны Гаагийн конвенци, “Соёлын эд зүйлсийг хууль бусаар импортлох, экспортлох, өмчлөх эрхийг шилжүүлэхээс сэргийлэх тухай” ЮНЕСКО-ийн 1970 оны конвенци, “Дэлхийн байгалийн болон соёлын өвийн тухай” ЮНЕСКО-ийн 1972 оны конвенци, “Соёлын Биет бүс өвийг хамгаалах тухай” ЮНЕСКО-ийн 2003 оны конвенци, “Хулгайлагдсан болон хууль бусаар экспортлогдсон соёлын үнэт зүйлийн тухай” 1995 оны ЮНИДРУАТ-ын Конвенцууд зэрэг нь үндсэн баримт бичгүүд болно.

Соёлын өвийг хамгаалах чиглэлээр олон улсын гэрээ, конвенцид Монгол Улс нэгдэн

орсон нь түүх, соёлын дурсгалын хадгалалт хамгаалалтыг сайжруулахад олон улсын өмнө үүрэг хариуцлага хүлээх, мөн энэ асуудлаар бусад орны туслацааг авах боломж нөхцөл бүрдсэн билээ.

Эрх зүйн дотоод бүрдэл:

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”, “Соёлын тухай хууль”, “Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль”, “Төрөөс баримтлах соёлын бодлого”, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, “Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал” болон “Түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалах сэргээн засварлах үндэсний хөтөлбөр” 2008-2015 он, “Үндэсний соёлын өвийн мэдээллийг тоон системд оруулан хадгалах” хөтөлбөр зэрэг Засгийн газрын тогтоол, БСШУ-ны сайдын соёлын өвийг хамгаалах чиглэлээр батлагдсан тушаал, журам, зааврууд Тухайлбал, 2005-2006 онуудад БСШУ-ны Сайдын тушаалаар батлагдсан “Палентологийн хайгуул, малтлага, судалгаа хийх журам”, “Археологийн хайгуул, малтлага, судалгаа хийх журам”, Аймаг орон нутгийн шийдвэрүүд, Тухайлбал, Өвөрхангай Аймгийн ИТХТ-ийн 109 дүгээр тогтоол, “Түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалах тухай” Аймгийн Засаг даргын 1993 оны 02-р сарын 12-ны 151, 2001 оны 72, 2001 оны 101, 102, 2005 оны 176, 2008 оны 94 дүгээр захирамжууд зэрэг болно.

Дэлхий Өвийн Хорооноос

МЭДЭЭЛЭЛ

2004 онд “Орхоны хөндийн соёлын дурсгалт газар”-ыг дэлхийн соёлын өвд бүртгэсэн бөгөөд энэхүү дурсгал нь манай аймагт оршиж байдгаагаараа ихэд онцлогтой билээ.

Ямар ч улс орны түүх бол тухайн улсын нэгж нутаг дэвсгэрийн түүх бөгөөд түүнийг гардан бүтээгчид нь тэр нутаг орны эзэд байдаг. Иймд түүх, соёлоо авран хамгаалах ажилд орон нутгийн засаг захиргаа, ард иргэд идэвх санаачилгатай оролцох ёстой гэж үздэг.

Дэлхийн өвд бүртгэгдсэн Орхоны хөндийн соёлын дурсгалт газарт Монголын төрт улсын нийслэл Хархорум хотын туурь, анхны сүм хийд Эрдэнэ-Зуу, Өндөр гэгээн Занабазарын амьдрал ахуйтай холбоотой Төвхөн, Шанхын хийд зэрэг түүхэн дурсгалт газар оршихын сацуу, эртний хүн амьдарч байсан чулуун зэвсгийн бууц, суурин, олон үеийн эртний булш, хадны сүг зураг, эртний хотын туурь байгууламж зэрэг түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын олон төрөл зүйл нэг дор оршиж байгаа өлгий нутаг юм.

Түүх соёлын үл хөдлөх дурсгал нь Байгалийн болон нийгмийн хүчин зүйлийн сөрөг нөлөөллөөс болж эвдрэн муудаг билээ.

Өвөрхангай аймгийн БМС-нд 168 ширхэг дурсгал бүртгэгдсэн бөгөөд эдгээрийн 30% гаруй нь дээрх хоёр нөлөөллөөс шалтгаалан устаж эвдэрч гэмтсэн байна. Тухайлбал, тус аймгийн Уянга, Бат-Өлзий, Хайрхандулаан сумдад хиргисүүрүүдийг олноор ухсан, Хархорины Бага эрээний хүн чулуу элсэнд нилээд дарагдсан, зарим палеонтологийн олдворт газар ухагдсан, Хархорины нэгэн мэлхий чулууг судалгаагүйгээр гүйцээж сийлэн түүхэн цаг үеийг гажуудуулсан гэх мэт олон жишээ дурьдаж болно.

Судалгаанаас үзэхэд “Түүх соёлын үл хөдлөх дурсгалт зүйлийг хамгаалах, сэргээн

засварлах” хөтөлбөрийн хүрээнд болон, орон нутаг, ард иргэдийн хөрөнгөөр засвар хийсэн, хайсжуулсан, хамгаалсан дурсгалууд хамгаалалтын хувьд сайжирсан байна. Тухайлбал, Цэвэлваанчигдорж, Ламын гэгээний суварга, Т.Намнансүрэнгийн дурсгалын хөшөө зэрэг аймгийн хамгаалалтын зэрэглэлтэй газруудыг хамгаалалт хайс, хашлагатай болгосон байна. Харин сумын хамгаалалтын зэрэглэлтэй үл хөдлөх газруудад төдийлөн хамгаалалт хийгдээгүй байна. Цаашид сум, аймаг, улсын гэж ялгалгүй хамгаалалт, сэргээн засварлалтын ажлыг хийх, хамгаалалтын аргуудаас арай хөрөнгө хүч бага шаардсан, иргэд ч хийх боломжтой хувилбарыг сонгох нь чухал. Тухайлбал хөшөө дурсгалыг мал, бусад амьтнаас хамгаалан түүний үзэгдэх бараа сүрийг дарахгүйгээр шон, энгийн төмөр утас ашиглан хашиж болно гэж үзэж байна.

Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын бүртгэл-мэдээллийн санг 1970-2008 онуудад 3-4 удаа бүртгэл хөтөлтийг шинэчилсэн ч дорвитой баяжигдаагүй зарим зураг, судлагдсан материалуудын мэдээлэлтавигдаагүй, мөндагалдах хуурцаг алга болсон зэрэг зөрчил дутагдалтай байлаа.

Дурсгалыг бүртгэлжүүлэх талаар аймгийн БСГ-аас анхаарч аймгийн хэмжээнд байгаа түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалт газруудыг 2008 онд тоолж бүртгэн, аймгийн Бүртгэл-мэдээллийн санг баяжуулан шинэчлэх ажлыг зохион байгууллаа. Мөн 2009 онд 11 суманд ЮНЕСКО, Соёлын өвийн төвтэй хамтран түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгал болон соёлын биет бус өвийн чиглэлээр судалгаа хийн, бүртгэлжүүлэх ажлыг хийж гүйцэтгэлээ. Цаашид аймгийн хэмжээнд байгаа бүх хиргисүүрүүдийг тоолох газрын зурагт тэмдэглэх, иргэдэд хариуцуулах ажлыг

2010 онд хийхээр төлөвлөн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн тогтоол гаргууллаа.

Аймгийн Засаг дарга сумдын Засаг дарга нартай байгуулах Үр дүнгийн гэрээнд сум бүр хоёроос доошгүй дурсгалыг хамгаалах талаар заалт оруулав.

Өвөрхангай аймаг нь 18 сумтай ба үүнээс 6 сумаас бусад нь Орон нутаг судлах танхимгүй байсныг 2009 онд сумын Засаг дарга нарын Бүтээгдэхүүн нийлүүлэх гэрээнд сум бүр орон нутаг судлах танхимтай болгох талаар тусгасны дагуу 4 сум энэхүү асуудлыг шийдвэрлэн одоо нийт 10 сум орон нутаг судлах танхимтай боллоо.

Мөн 2008-2012 оны аймгийн Засаг даргын мөрийн хөтөлбөрт түүх, соёлын хамгаалах, сэргээн заварлах, нутгийн иргэдэд хариуцуулах, сурталчлан түгээх зэрэг олон ажлыг төлөвлөн хийж эхлээд байна.

Орон нутагт түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын хамгаалалтыг сайжруулах, танин мэдүүлэх, сурталчлан, түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагаа, түүнтэй холбоотой бүртгэл мэдээллийн санг бүрдүүлэх, соёл танин мэдэхүйн ажлыг зохион байгуулах нь зөвхөн орон нутгийн соёлын ажилтнуудын үүрэг мэтээр ойлгон бүртгэлжүүлэх, бусад хөрөнгө, хүч шаардсан үйл ажиллагааг орон нутгийн удирдлагын зүгээс дэмжлэг үзүүлэхгүй байна.

Хархорин сумын нутагт орших Бага элстэйн мэлхий чулууны хэлбэр төрхийг өөрчилсөн, Есөнзүйл сумын нутагт орших Бууралын хөшөөны толгойг цементээр наасан, Хайрхан дулаан сумын Тээлийн хөндийд орших Увшхай хэмээх хүн чулууг хэт шүтэн сүүлийн үед түүнийг тойруулан хайс хашлагыг хийж, гадуур нь битүү байшин сав барьж түүний гадаад үзэмжийг алдагдуулсан зэрэг нь ОУ-ын ICOMOS-ийн үндсэн зарчмууд,

МЭДЭЭЛЭЛ

1972 оны ОУ-ын конвенцийн шаардлага, олон улсыг тунхагийг зөрчиж, соёлын өвөө хамгаалахгүй байгаагийн нэг идрэл юм.

Хууль эрх зүйн орчин хэдийгээр бүрдэж байгаа боловч орон нутагт хуулийг хэрэгжүүлэх, бүх шатны Засаг дарга нар холбогдох ажлын алба (байгаль орчныбайцаагч,хуульсахиулагчид, зарим соёлын ажилтнууд) хууль эрх зүйн мэдлэг, соёлын өвийн мэдлэг дутмагаас, түүх соёлын дурсгалт зүйлийг хамгаалах үүргээ биелүүлэхгүй, түүх соёлын үнэт өв хууль бус замаар алга болох, хулгайлагдах, эх төрхийг нь алдагдуулах, барилга байшин, зам гүүрийг түүний ойролцоо барих зэрэг хууль бус үйл ажиллагаа тус аймагт байсаар байна.

2007 онд тус аймгийн Гучин-Ус суманд Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн "... хайгуул малтлага, судалгаа хийх зөвшөөрлийг мэргэжлийн зөвлөлийн саналыг үндэслэн, соёл шинжлэх ухааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага олгох..." заалтыг зөрчин сумын Засаг дарга, байгаль орчны байцаагчтайгаа хамтран сумын төвөөс 26 км-т оршдог эртний үлэг гүрвэлийн амьтдын чулуужсан ясыг ухан авч байгаа хэсэг нөхдөд зөвшөөрөл өгсөн байна. Мөн энэ үйлдэл нь Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 8.11 д заасан"...тухайн нутаг дэвсгэрт зөвшөөрөлгүй малтлага, хайгуул хийж байгаа мэдээллийг соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад 7 хоногийн дотор мэдэгдэнэ..." гэсэн заалтыг зөрчсөн байна.

2008 онд Баянхонгорын чиглэлийн хатуу хучилттай зам тавьж байх үед замын шугаманд хоёр ширхэг хиргисүүр дайран гарч байна гэсэн мэдээллийг хүлээн авч мэргэжлийн хяналтын албанд мэдэгдэн тус ажиллагааг түр зогсоолоо. "Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль"-ийн 17.10

дахь заалт "... Хот суурин барилга байгууламж барих, шинээр зам тавих, усан цахилгаан станц байгуулах, ашигт малтмалын хайгуул хийх, ашиглах зэрэг аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулахад зориулан түүх археологийн мэргэжлийн байгууллагаар урьдчилан хайгуул, судалгаа хийлгэж түүнээс зөвшөөрөл авна..." гэсэн заалтын дагуу 2009 онд Археологийн хүрээлэн уг газарт авран хамгаалах ажил хийлээ.

Орон нутгийн удирдлагууд түүх, соёлын дурсгалыг хамгаалах талаар хуулиар хүлээсэн үүргээ төдийлөн биелүүлэхэд хангалт муутай ажиллаж байгаа ба энэ ажлыг хариуцдаг ажилтнуудын ажлын уялдаа холбоо тааруу байгаа байдал ажиглагдаж байна. Тухайлбал, орон нутагт ажиллаж байх үед байгаль орчны байцаагчид нь дурсгалт газраа олохгүй байх, буруу заах, тэдгээр дурсгалын талаар мэдлэг огт байхгүй нь ажиглагдаж байлаа. Иймд соёлын ажилтан, байгаль хамгаалагчдын хамтын ажиллагаа, ажлын уялдаа холбоог сайжруулах нь чухал байна. Аймгийн МХГ-т харьяалагддаг сумдын байгаль орчны улсын байцаагч сумандаа байгаль хамгаалал, газар эдэлбэрийн талаар нилээд олон хууль дүрэм журам зааварт хяналт тавьдаг ч түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын талаарх мэдлэг, түүний үнэ цэнийг ойлгож хүлээн авч байгаа байдал хангалтгүй байна. Эндээс үзэхэд соёлын өвийн талаарх боловсрол мэдлэгтэй ажилтанд уг ажлыг хариуцуулах тогтолцоо байх нь зүйтэй бөгөөд энэ талаарх хуулийн заалтыг харж үзэх шаардлагатай гэж үзлээ.

Улс үндэстний тусгаар тогтнолын баталгаа болсон өвөг дээдсийн үлдээсэн хөшөө чулуу, түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалын хамгаалалтын асуудал нь аль ч түвшний албан тушаалтнууд болон бүх нийтийн үйлс байх ёстой.

2001 он мэлхий чулуу, Хархорин

2008 он мэлхий чулуу, Хархорин

Шанхын хийд Сэргээн засварлахын өмнө 2001 он Хархорин

Шанхын хийд Сэргээн засварласны дараа

МЭДЭЭЛЭЛ

Ч.Дариймаа

Нийслэлийн Мэргэжлийн хяналтын Эрүүл мэнд, боловсролын хяналтын хэлтсийн байцаагч

УЛААНБААТАР ХОТ ОРЧИМЫН ҮЛ ХӨДЛӨХ
ДУРСГАЛЫН ХАДГАЛАЛТ ХАМГААЛАЛТЫГ
ШАЛГАВ

Нийслэлийн Мэргэжлийн хяналтын газрын Эрүүл мэнд, боловсролын хэлтэс, Байгаль орчин, геологи уул уурхай, цацрагийн хяналтын хэлтсүүдээс “Соёлын тухай”, “Соёлын өвийг хамгаалах тухай”, “Газрын тухай”, “Кадастрын зураглал ба газрын кадастрын тухай” хуулиуд, тэдгээрт нийцүүлэн гаргасан стандарт, дүрэм, журмын хэрэгжилтийн байдалд хяналт, шалгалт хийж, илэрсэн зөрчил, дутагдлыг арилгуулах, мэргэжил, аргазүйн зөвлөгөө өгч, хуулийн биелэлтийг хангуулах зорилготойгоор шалгалт хийлээ.

Шалгалтад Нийслэлийн Соёл урлагийн газар, нийслэлийн Газрын алба, нийслэл болон

дүүргүүдийн ЗДТГ-ын Нийгмийн бодлогын хэлтэс, нийслэл хотод байрлах түүх, соёлын үл хөдлөх объектууд /сүм дуган, хиргисүүр, хөшөө дурсгал г.м/-ыг хамрагдсан.

Дүүргүүдийн Засаг даргын Тамгын газрын Нийгмийн хөгжлийн хэлтэст соёлын өвийн нэгдсэн бүртгэл-мэдээллийн сангийн бүрдэл, бүртгэлийн байдалд шалгалт хийхэд 2008 оны байдлаар нийт 147 үл хөдлөх дурсгал бүртгэн 136 дурсгалыг “Түүх соёлын үл хөдлөх дурсгалын эзэмшигчтэй байгуулах гэрээ” /БСШУ-ны сайдын 2007 оны 10 сарын 04-ний өдрийн тушаал/ байгуулж хамгаалуулсан нь нийт дурсгалын 85,0 %-ийг эзэлж байгаа бол 2009 онд улсын хамгаалалтад 2, дүүргийн хамгаалалтад 12 дурсгалыг нэмж

бүртгүүлэн, нийт 171 дурсгалыг бүртгэн, 91.8 %-д нь гэрээ байгуулан эзэмшүүлжээ.

Шалгалтаар Чингэлтэй дүүрэгт байрлах Тарагтай хүү, Эмээлтэй хүү хөшөөнүүдийг Сүхбаатар дүүрэгт байрлах Шангила зочид буудлын урд талбайд байрлуулсан, Сүхбаатар дүүргийн нутаг дэвсгэр Улсын Их Дэлгүүрийн өмнө талбайд Битлз хамтлагийн хөшөө баригдсан нь мэдээллийн санд ороогүй байна. Хөшөө дурсгалыг Газрын харилцаа, барилга, геодези зурагзүйн газарт хөтлөгдөх нийслэлийн газрын мэдээллийн санд орсон эсэхэд хяналт шалгалт хийхэд Сүхбаатар дүүргийн Сэлхийн аманд байрлах Хүннүгийн үеийн булшинд хэмжилт хийгдээгүй байсныг ойролцоо солбилшлыг GPS-ээр тодорхойллоо.

Дүүргүүдийн ЗДТГ-аас үл хөдлөх дурсгалын координатыг тогтоон кадастрын зураглалыг хийлгэсэн боловч нийслэлийн газрын мэдээллийн санд оруулаагүй зөрчил дутагдал нийтлэг байгаа нь “Соёлын өвийн бүртгэл-мэдээллийн санг шинэчлэх тухай” Нийслэлийн Засаг даргын 2008 оны 03 сарын 27-ны өдрийн 148, “Түүх соёлын үл хөдлөх барилга байгууламжуудын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” Нийслэлийн Засаг даргын 2008 оны 08 сарын 04-ний өдрийн 357 дугаар захирамжуудын хэрэгжилт тус тус хангалтгүй байна.

Цаашид дүүрэгт үл хөдлөх

дурсгалын Нэгдсэн мэдээлэл, лавлагааны сан байгуулах, “Түүх соёлын үл хөдлөх дурсгалын эзэмшигчтэй байгуулах гэрээ”-г байгуулах ажлыг эрчимжүүлэх, сүм, дуганы хамгаалалтын бүс тогтоосон тухай Монгол Улсын Засгийн газрын 2001 оны 4 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 96 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийг хангуулах үүднээс нийслэл хотод байрлах сүм, дуганд хамгаалалтын бүс тогтоох асуудлыг шийдвэрлүүлэх, нийслэлийн газрын мэдээллийн санд үл хөдлөх дурсгалын кадастрын зургийг бүрэн оруулах, нийслэл хотод байгаа хөшөө дурсгалыг засаж тохижуулах, шинээр байгуулах төсөл боловсруулахдаа тухайн объектийн орчны объектуудыг бүрэн илэрхийлсэн шаардлага хангасан байрзүйн зураг ашиглах, стратегийн ач холбогдол бүхий объектуудыг нүүлгэн шилжүүлэх, хамгаалах талаар холбогдох байгууллагаас зөвшөөрлийг хуулийн дагуу авч, устахаас сэргийлэх талаар арга хэмжээ зохион байгуулах зэрэг арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

TS.Tsolmon

Specialist of foreign collaboration

Preservation for Tangible cultural heritage 5

Protect division for the Tangible cultural heritage has been collecting tangible cultural heritage, movable and immovable cultural heritages information in registration and information state fund.

2009, within the framework of government project "Digitization project for the national cultural heritage information" we collected and receipt about 10650 museum objects information and data from state and provincial 32 museums, Institute of Archeology and Paleontology of Mongolian Academy of Science and National Library of Mongolia, using by specific computer software RCH for museum objects information.

In 2009, we planned to implement some works on result of state and provincial inventory for museum objects. According to the planning we organized exhibition including with damaged objects, subtracted objects from museum storage, and inappropriate objects for museum collection policy, and numerous similar objects.

We organized work to give "Unique" certificate for 55 historical and cultural heritages. In 2006-2008, according to the "Preservation law for cultural heritage", government approved to give "Unique" certificate for 22 historical and cultural heritages, such as 7 unique objects of Museum of Danzanravjaa, 15 unique objects of Shankh Western Monastery, in Uvurkhangai province. And gave "Unique" certificate to 33 loaned objects for foreign exhibitions from National Museum of Mongolian History, Bogd Khaan Winter Palace Museum, Zanabazar Museum of Fine Art, National Library of Mongolia, Tuvkhun and Shankh Western monastery in Uvurkhangai province.

24 June -1 July, 2009 division's specialists digital documented historical and cultural heritages using with 3-D technology cooperated with the specialists of Doshisha University in Kyoto, Japan. This work will continue in 2010.

Protect division for the Tangible cultural heritage has involved project "Preservation and Conservation for Paper heritages and documents" with National Library of Mongolia, National Archival Administration of Mongolia, Institute of Language and Literature of Mongolian Academy of Sciences, and Gandantegchinlen Khiid monastery, implemented by Mongolian Committee for UNESCO, examining to Mongolian paper history and paper preservation.

Intangible Cultural Heritage Protection Division of the Centre for Cultural Heritage of Mongolia-in 2009 6

In May of 2009, the new Division was established under the name of the "Intangible Cultural Heritage(ICH) Protection Division" in accordance to the changes made to the structure of the Centre for Cultural Heritage of Mongolia.

ICH Division's contribution to the ICH related activities in cooperation with other relevant organizations include: the preparation of nomination of "Mongolian traditional music of Tsuur" to the "List of the ICH in need of urgent safeguarding"; Symposium-"On the issues of the Safeguarding and promoting of Mongolian ICH"; Workshop on the Implementation of UNESCO Program "Living Human Treasure" in Mongolia; International Symposium-"Mongolian Khuumei" held in Ulaanbaatar; National Seminar-"Significance of sacred sites on the conservation of cultural and biological diversity"; Mongolian Long Song Festival held in Uvurkhangai province; 7 day Seminar-"The 3rd Training course for Safeguarding of ICH" held in Kyoto, Japan; successfully conducted ICH field Surveys in 9 provinces of Mongolia(Khentii, Dornod, Tuv, Dornogovi, Govisumber, Uvurkhangai, Arkhangai, Selenge, Orkhon); prepared the National List of the "ICH in need of urgent safeguarding", and the "ICH Representative list of Mongolia"; and prepared the general rule for designation and recognition of the ICH and its bearers, and a rule for prefectural advising subcommittee for designation and recognition of the ICH bearers.

Three ICH elements from Mongolia have been inscribed to the "List of the ICH in need of urgent safeguarding" ... 8

The 4th session of the Intergovernmental Committee for the safeguarding of the ICH has been held in Abu Dhabi, UAE. During the session the Committee has successfully inscribed the three ICH elements nominated by Mongolia "Mongolian traditional folk dance-Bii Biyelgee, Mongolian Epic-Mongol Tuuli, Mongolian traditional music of Tsuur" to the "List of the ICH in need of Urgent Safeguarding" in order to protect, promote and transmit the diversity of the ICH of humanity.

The inscription of these elements to the Urgent Safeguarding List is a great pride for Mongolians, as well as a big responsibility to safeguard and transmit them to our younger generation.

Conservation and preservations on cultural heritage 10

According to the work planning of 2009, Restoration and Conservation division for the historical and cultural heritage has successfully conserved about 166 museum objects, kept in National Museum of Mongolia, Modern Art Gallery, Zanabazar Museum of Fine Art, Theatre Museum, Bogd Khaan Winter Palace Museum and local area museums of Uvurkhangai, Bulgan, Dornogobi, Khentii, Darhkhan-Uul, Khubsqul, Orkhon provinces. And additionally cleaned and conserved about 200 art paintings of Modern Art Gallery, damaged in July 1st riot of 2008.

Total we conserved about 213 art paintings, 6 sculptures, engraved wooden objects 5, Mongolian painting 46, ethnographic items 65, Buddha artifacts 18, archeological artifacts 13, such as bronze objects and textiles.

BRIEF IN ENGLISH

Specialists and conservators of Restoration and Conservation division for the historical and cultural heritage had field research examining to stone destruction and stone component for the preservation of rock painting, rock inscriptions on the historical and cultural sites called Rashaan Khad, and Serwen Khaalga in Khentii province cooperated with Japanese specialists and researchers.

May and July of 2009, we put seven introduction stone boards near the seven historical and cultural sites, within the frame work of project "Preservation and conservation for the historical and cultural immovable monuments".

Specialist and conservators of CCH restored and conserved archeological artifacts, discovered by Mongolian and Russian joint team for field survey at the place called "Shoroon Bumbagar" in Zaamar soum of Tuv aimag.

Registration and digital documentation of immovable monuments in eastern Mongolia 11

2008-2015, historical and cultural immovable monuments to be registered and digital documented, according to the "Digitization project for the national cultural heritage information" approved by the 244th resolution of government, 2005 and 299/ 324/ 111th jointed resolution of Minister of Finance, Minister of Education, Culture and Science, and Minister of Control on the Profession 2006.

Framework of the registration and digital documentation of immovable monuments, we had field research two times in Kentii and Sukhbaatar province in 2008, and two times in Dornod, Dornogobi, Gobisumber province, 2009.

Result of the field research, we registered and digital documented to immovable monuments information by 150 sketches, 16 hours videotaping and 26000 photos, existed in Khentii 317, Sukhbaatar 97, Dornod 167, Dornogobi 207, Gobisumber 16.

In work planning of 2010, Selenge, Darkhan-Uul, Bulgan, Orkhon, Dundgobi, Uuwrkhangaï provinces immovable monuments to be registered and digital documented.

National Museum of Mongolia Field research, 2009 12

National Museum of Mongolia has continuously collaborated with The Arctic Studies Center of National Museum of Natural History, Smithsonian Institution, on research project "Deer stone". Museum involved Mongolian and Korean jointed project "Mon-Korea" implemented since 1997, and examining to excavated artifacts related with Khunnu period, in Mongolia. Since 2005, National Museum of Mongolia has participated to joint survey with International Institute for the Study of Nomadic Civilizations, Cultural Heritage Organization of Inner Mongolia, autonomous of China, and Institute of Archeology of Mongolian Academy of Science. Result of the excavation on monuments called "Squares" in Khotont soum, Arkhangai province, we examined that tombs were from Uighur period.

In 2008, project "Khanuin Khundii" was successfully supported by Ambassador's Fund for Cultural Preservation Program, USA Embassy in Mongolia, submitted by National Museum of Mongolia, Institute of Archeology of Mongolian Academy of Science and non governmental organization Preservation Community for Tangible Cultural Heritage. Within the frame work of project, we successfully registered, documented and set up (lied down in ground) the deer stones in called place of Jargalantiin Am, Khanuin Khundii, Khanui bag, Undur-Ulaan soum, Arkhangai province.

Field research of Natural History Museum 14

In September, 2009 we had field research for increasing to museum objects, around area of river Khalkh, Onon, Numrug, Balj in eastern Mongolia, and we collected some mammals as a badger, corsac, fox, gopher, rat, chipmunk, wolf, brown hare, shar chichuul, toads. Researching team consisted from museum worker J.Tsogtbayr / senior-research of laboratory/, N.Jawjmaa /research worker /, T.Todgerel/curator/, N.Amgalanbaatar /artist and designer/, Yu. Bat-Erdene /driver/.

Within the framework of project "Innovation of environment -2" museum staff, zoologist T.Todgerel and game-keeper N.Jawzmaa had survey on the marmot density, dispersion, resource, cooperated with the Mongolian Protection society for the marmot, in Tuv province.

Department of Archeology and Anthropology, School of Social Science, National University of Mongolia15

In 1995, Department of archeology and anthropology established by The School of Social Science, purpose for training to archeologist-historian, history teacher, historian-anthropologist-history teacher, since the time we have been successfully carrying out our main duties on historical and cultural heritages preservation, such as archeological artifacts preservation and survey, training to professional staffs on the historical and cultural heritage study.

Non governmental organizations "National Center for the Mongolian historical and archeological heritages preservation", "Gender Research Centre" under the Department of archeology and anthropology, are operating on the historical and cultural heritages preservation and promoting to historical and cultural heritage law for the public.

Scientist and students of Department of archeology and anthropology are implementing number of state and international projects on archeology and anthropology, surveying for Asian civilization and with a nomads civilization and migration related with prehistoric period.

Projects

BRIEF IN ENGLISH

1. "North and Western Mongolia" archeological-anthropological survey 2008-2011
2. "Eastern Mongolia" archeological-anthropological survey 2002-2012
3. "Western Mongolia" archeological-anthropological survey 2005-2008
4. "Mongolians ethnogenesis and anthropology" 1995-2003

Since 2005, Department of Archeology and Anthropology has been publishing international professional newsletter called "Mongolian Journal of Anthropology, Archeology and Ethnology", for promoting surveys and projects on public.

Department of Archeology, Social Science Faculty, University of Ulaanbaatar
Report of the field research, 2009

Department of Archeology, Social Science Faculty, University of Ulaanbaatar 18 **Report of the field research 2009**

- "Eastern Mongolia and Northern Culture" field survey in Khentii and Sukhbaatar province in eastern Mongolia, cooperated with Institution for Eastern Culture of Dankook University and University of Education Management in Korea.
- According to the curriculum, Department of Archeology had field survey between the students of archeology I, II course, and historical study I, in Arkhangai, Uvurkhangai, Tuv province
- Department had field survey on the grave of Bronze Age and excavation on three tombs related with Great Empire cooperated with Russian-Mongolian joint team for field survey, in called place "Khavtsaliin am", "Tsakhir", "Baysgalan" in Khankh soum, Khubsqul province.
- Department had field survey continuously "Eastern Mongolia and northern Culture", made sketches for big 175, small 41 tombs

Recent condition and future activities on registration and digital documentation of Historical and cultural immovable monuments 19

Historical and cultural immovable monuments preservation based on the on-site and scientific survey, inventory, registration and digital documentation.

Since the established time, Center of Cultural Heritage has been successfully organizing number of works on immovable monuments registration, digital documentation, preservation, restoration and conservation.

When executed those works, arrangement required on relationships between the local governors and state organizations, and training to professional staffs and formulating to traditional methods on historical and cultural preservation.

Historical and cultural heritages preservation can categorized 2 kinds, preservation based on materials, preservation based on scientific and intellectual. Preservation must contained following 8 activities, such as registration and digital documentation, scientific survey, conservation, restoration, copy and replica, to build fence and to put introduction stone boards around the immovable monuments, and to make protection zone, to include cultural heritage preservation program on educational system.

Training for the architectural conservation 28

10 September, 2008 Department of Culture and Art, under the Ministry of Education, Culture and Science, Mongolia and National Research Institute for Cultural Properties, Tokyo entered into agreement, collaborating on the preservation of cultural heritage. According to the agreement, parties organized 4 kind of on-site training for preservation of Mongolian cultural heritage, in July and August, 2009. First on-site training organized under the topic of "Experts exchange program on architectural painted surfaces", ongoing conservation in Baldan Bereeven temple, Umnudelger soum, Khentii aimag in 23-26 July, 2009. Second on-site training organized under the topic of "Training course on architectural survey for conservation planning" on 6th temple of Amarbaysgalant monastery, in 21-28 August of 2009. Four students involved in training studying by architecture in Mongolian University of Science and Technology.

Conservation of Temple Baldan Bereeven 29

Our ancestors constructed number of monasteries and temples, expressed with history, culture, religion, urbanization, some of them still existed, but some of them faced with extinction as a temple Baldan Bereeven.

Mongolian government paid attention more in immovable monuments preservation and implementing "National project for the immovable monuments conservation and preservation", in 2008-2015. Within the framework of this project, since 2008 "Suld Uul" company has been conserving temple Baldan Bereeven, now conservation going on about 90 percent.

Since 1940's temple lost owners, and wooden parts plundered for constructing to other buildings, and damaged and deformed from weathering decay /sun, wind, rain, snow, fire/. Caused from roof pulled down four stone walls remained and joists between in walls, destroyed from decomposition and fire.

BRIEF IN ENGLISH

We planned to commissioning temple in 2010, and we refer to conserving temple in original, and keep it's value and importance more, and using accepted materials in standard, such as pigments and paints, wood, metal, brick.

Conservation of archeological artifacts discovered from Zaamar soum, Tuv aimag 31

In July of 2009, Mongolian and Russian joint team for field survey at the place called "Shoroon Bumbagar" in Zaamar soum of Tuv aimag, has discovered many sacrificial items, engraved on clay and wood, during the excavation of the tomb. In archeologists suggest, that the tomb was constructed for memory of the military general from Uighur period. Specialists and conservators from Center of Cultural Heritage have participated jointly during the excavation, carrying out the primary restoration work on-site, removing the dirt and impregnating the artifacts with strengtheners, and housing them in the truck preventing from expected damages during transportation.

Damages and conservations of applique 32

About fifty textiles, such as embroideries, appliques, cloaks and thangkas have conserved at our restoration and conservation studio of textile, in this year. Twelve appliques of Art Gallery included these fifty textiles. These twelve appliques damaged as a result of the inappropriate storage and most of the art works have decomposed, frayed, color assimilated, silk shrank and iron hanger /roll/ corroded and affected with mildew absorbing moisture to them. In the end, museum workers should often check the museum objects and textiles one by one prevent from some risk and some damages.

Preservation and restoration training for the wooden structures

Nara, Japan 33

Every year, Cultural Heritage Protection Cooperation Office, Asia /Pacific Centre for UNESCO has been organizing various international training course for cultural heritage preservation in Nara, Japan. Asia-Pacific countries experts participate in this training course and lively exchange their opinions about their countries cultural heritage preservation and traditional conservation methods.

This training course on the "Preservation and Restoration of Wooden Structure" organized from 8 September to 8 October, 2009, Asia-Pacific countries 16 conservators, architectures, specialists participated from Bangladesh, Bhutan, India, Iran, Laos, Nepal, Samoa, Myanmar, Sri Lanka, Thailand, Uzbekistan, Viet Nam, New Zealand, Pakistan, Philippines, Mongolia. Japanese experts conducted the lecture and seminar on wooden structures preservation, materials and conservation during the training course and we visited and practiced on Japanese historic buildings and temples.

Japan has many wooden structures, historic buildings, monasteries and temples and very specific traditional preservation and conservation methods. When Japanese conservators conserving to historic buildings, they refer to keep it's original.

Survey for the architectural painted surface 35

23-28th of July, 2009 Ministry of Education, Culture and Science of Mongolia, and National Research Institute for Cultural Properties, Tokyo organized on-site training for temple and monasteries conservation, under the topic of "Survey for the architectural painted surface", in Baldan Bereeven temple, Umnudelger soum, Khentii province.

Immovable cultural heritage- Paleontological sites present condition 37

Paleontological remains consists from mineral deposits, paleontological sites and rock containing fossils of extinct animal and plants, were existed and destroyed in whole time of natural history.

Since the people known dinosaur bone and fossils, who were discovered and examined them many kinds in all around the world, but today only six countries could collected and examined the dinosaurs bone and fossils completely. Mongolia included in those six countries, with USA, Great Britain, China, Canada, Argentine, it was proud me Mongolia has richest country on animal and plants fossils related with prehistoric, but combined with it our responsibility increasing on those fossils preservation and researching.

Middle of 1990, people have made clandestine excavation in paleontological sites, purpose for getting profit, caused with it paleontological sites destroyed and lost original location. Local people, local administration involved this clandestine excavation and some supporters buy those paleontological remains from Ulaanbaatar, purpose for sell them in abroad more expensive.

Importance of the original objects in museum 43

When collecting and receiving new objects in museum, writing their descriptions based on the historical and scientific resources. Specific preservation method and policy required on unique historical and cultural heritages. Today technique and technology is developing high, with it, historical and cultural heritages has been copying illegal, we can't stop and control on historical and cultural heritages copying. Prevent for historical and cultural heritages copying, I suggested two kinds preservation method, such as: to take specific stamp on object, and to make specific protection for

some objects, such as to put objects in showcase.

Ongoing exhibition in America and impression of the American museums 45

Exhibition called "Genghis Khan's Mongolia: life in the greatest empire" opened in The Houston Museum of Natural Science in 7th February, 2009. During the seven months displayed after the exhibition moved into the Denver Museum of Nature and Science, and opened in 16th September, 2009.

Exhibition contained about 149 other named 234 objects, such as military items related with the 13th century, archaeological artifacts, pottery and porcelain artifacts, utilities, official documents related with Great khans, ethnological items and clothes, decorative items, traditional instruments, Buddha artifacts, sutras and loaned some specific objects from Russian museum Hermitage related with the Mongolian Great Khans, and included collectors few collections from The Museum of Fine Arts, Houston. I worked in The Houston Museum of Natural Science and Denver Museum of Nature and Science preparatory work for the exhibition called "Genghis Khan's Mongolia: life in the greatest empire. American museum collected own and other countries valuable and specific cultural and art properties.

ICH bearers of Western region of Mongolia 49

Mongolians are people with rich and unique traditional culture. Due to intensive urbanization, globalization and industrialization, the subsequent civilization changes and emerging new lifestyle in Mongolian society have been pushing traditional intangible cultural heritage – which is closely linked with traditional lifestyle – from the daily life little by little.

In November of 2008, the team appointed by the Mongolian National Commission for UNESCO has worked traveling 2000 km in Khovd and Uvs aimags, revealing the current situations, identifying, registering and documenting cultural heritage bearers, particularly practitioners of tsuur (3 holed traditional flute), huumii (throat-singing), tuuli (ballade, epic) and bii bielgee (traditional body dance), interviewing over 50 bearers of various ages.

During the field surveys, the team has also observed that we should act immediately on improving public awareness, raising social value of bearers, preserving language dialects and their integrity, and organizing various training activities in regards to strengthen the social and legal frameworks aimed at developing traditional cultural heritage.

Concluding from the overall circumstances, preserving and maintaining cultural heritage appears not easy, but complex efforts to implement multi-faceted policy and plans based on indepth studies and explorations.

Memorial church of the Saint Sava 51

One of the most beautiful, memorial church of the Saint Sava exists in park of Vrachar, in old city of Belgrade. The memorial church of Saint Sava construction work started in 1930, but interrupted by Second World War. Construction of the building began again in 1985, as of 2004, church is mostly finished. However, work on the inner decoration still needs to be completed.

Memorial church of Saint Sava has monumental decorations and constructed on roman architecture. The basement contains a crypt, the treasury of Saint Sava, and the grave church of Saint Sava and Lazar king.

Memorial church of Saint Sava isn't same the simple others, it has most beautiful and specific architecture in world.

Preservation and faced problems of immovable monuments in Uvurkhangai province 52

Historical and cultural sites, such as Orkhon Valley Cultural Landscape inscribed in World Heritage, ruins of Kharkhorum city-capital of Mongolian Empire, Erdene Zuu monastery, Tuvkhun and Shankh Western Monastery relevant the life of Undur Gegeen Zanabazar, and historical and cultural immovable monuments such as stone age settlements, ancient grave and tombs, rock paintings and rock inscriptions, ancient ruins still existed in Uvurkhangai province.

Amount of 168 historical and cultural immovable monuments collected in registration and information fund of Uvurkhangai province, but about 30 percent of them damaged and destroyed from weathering decay and human wrong activity. Example, tombs and burial mounds and some paleontological sites were plundered in Uyanga, Bat-Ulzii, Khairkhandulaan soum, man stone in called place of Baga Ereen, Kharkhorin was blanketed with sand, engraved to turtle monument in Kharkhorin without survey and it lost historical significance.

Control on the historical and cultural immovable monuments preservation 55

Division for the Health and Education, Division for the Environment, Geology and Mining of Professional Control Agency of Ulaanbaatar city and some organizations have controlled on preservation of temple, monastery, tomb and immovable monuments around in Ulaanbaatar city.

Result of this control, immovable monuments guide fund to be created, and make contract with owners of immovable monuments. To make protection zone for temple and monasteries around in Ulaanbaatar, according to the government 96th resolution, in 25 April, 2001.

СОЁЛЫН ӨВИЙН ТӨВӨӨС ЭРХЛЭН ГАРГАСАН НОМ, ХЭВЛЭЛ

Хагас жил тутмын “Соёлын өвийн мэдээ, мэдээлэл” сэтгүүл

2008 он

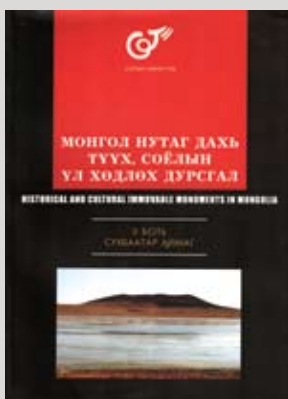

2009 он

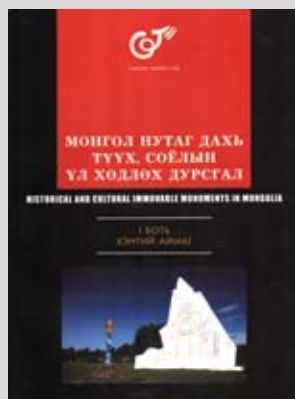

2009 он

“Монгол нутаг дахь түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгал” цуврал каталоги

2008 он

2008 он

Соёлын өвийн төвийн 20 жилийн ойд зориулан гаргасан Сэргээн засварлагч-зураач Д.Хишигбаярын дурдатгал ном

2008 он

Хэрлэн Барс хотын суваргын дэргэд таницуулга сэмбэр байрлуулж байгаа нь

☞ СОЁЛЫН ӨВИЙН ТӨВӨӨС ЭРХЛЭН ГАРГАВ.

Шуудангийн хаяг : Сүхбаатарын талбай 3, СБ дүүрэг Улаанбаатар 210620а, Монгол улс

И-мэйл: cch@monheritage.mn, cch_fund@monheritage.mn

Телефон: 312735, 70110877

Факс: 976-11-312735

Веб хуудас: www.monheritage.mn

Дугаарыг эрхэлсэн: Ш. Энхтуяа

Дизайнер: Б. Алтансүх